

KON. MIL.ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Postbus 90.154
4800 RG. BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELING VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Bo-105C

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij

commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

P. Huysman

majoor der infanterie

ir. G. M. van der Laan

kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse

kolonel van de Koninklijke luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,—, buitenland f 40,— per jaar, losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Postbus 139. 21 70 AC Sassenheim. Tel. (02522) 1 90 23

Contractprijzen op aanvraag

NADruk VERBODEN

524 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

525 De puntjes op de i gezet

527 Verkeer op militaire terreinen, door dr. mr. Th. J. Clarenbeek, majoor van de militair-juridische dienst, hoofd sectie juridische zaken COKL

535 De wiekslag van de strategie en het lood van de logistiek, door J. R. Evenhuis, journalist

541 Frankrijk in de maalstroom van onze eeuw. De onaanvaardbaar lijkende machtspositie, de terugval, de nederlaag, de verdeeldheid en het volledige herstel (1919-1946), door H. Toorenvliet, publicist (deel 2, slot)

558 Guerrillastrijders en humanitair oorlogsrecht, door mr. ir. C. J. Remijnse, luitenant-kolonel van de technische staf (deel 3, slot)

569 Boeken

567 Vakpers: Strategische balans en regionale vraagstukken — Beproeving verkenningapparatuur

Bericht voor onze adverteerders

Met ingang van 1 december 1980 wordt de advertentie-acquisitie voor „Militaire Spectator” en „Mars in Cathedra” verzorgd door:

Info-pers, Dubloen 56, 3641 ND Mijdrecht.
Tel. (02979) 44 21.

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij

commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

P. Huysman

majoor der infanterie

ir. G. M. van der Laan

kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse

kolonel van de Koninklijke luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,—, buitenland f 40,— per jaar, losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Postbus 139. 21 70 AC Sassenheim. Tel. (02522) 1 90 23

Contractprijzen op aanvraag

NADruk VERBODEN

524 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

525 De puntjes op de i gezet

527 Verkeer op militaire terreinen, door dr. mr. Th. J. Clarenbeek, majoor van de militair-juridische dienst, hoofd sectie juridische zaken COKL

535 De wiekslag van de strategie en het lood van de logistiek, door J. R. Evenhuis, journalist

541 Frankrijk in de maalstroom van onze eeuw. De onaanvaardbaar lijkende machtspositie, de terugval, de nederlaag, de verdeeldheid en het volledige herstel (1919-1946), door H. Toorenvliet, publicist (deel 2, slot)

558 Guerrillastrijders en humanitair oorlogsrecht, door mr. ir. C. J. Remijnse, luitenant-kolonel van de technische staf (deel 3, slot)

569 Boeken

567 Vakpers: Strategische balans en regionale vraagstukken — Beproeving verkenningapparatuur

Bericht voor onze adverteerders

Met ingang van 1 december 1980 wordt de advertentie-acquisitie voor „Militaire Spectator” en „Mars in Cathedra” verzorgd door:

Info-pers, Dubloen 56, 3641 ND Mijdrecht.
Tel. (02979) 44 21.

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 58098 (52/11) / LuO 58581 (52/10). Signalering opsporingsregister (herdruk, maart 1980).

LaO 61083 (23.2/3). Instelling nieuwe dienstvakken bij de KL (herdruk, maart 1980).

LaO 68004 (81/30) / LuO 68505 (81/28). Regeling vervoer voor rijksrekening bij bijzondere omstandigheden voor militairen die om dienstredenen in het buitenland verkeren alsmede voor uit het buitenland afkomstige militairen die in Nederland hun dienstplicht vervullen (herdruk, maart 1980).

LaO 79014 (21/49) / LuO 79510 (21/46). Toelating tot de commissies zoals bedoeld in art. 20 Besluit georganiseerd overleg militairen (herdruk, maart, 1980).

LaO 80007 (91.1/35). Vaandel Regiment intendancetroepen.

LaO 80008 (55.1/9aj) / LuO 80510 (55.1/9ag). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen KI en Klu (38e wijziging).

LaO 63049 (55.17/59) / LuO 63539 (55.17/57). Tegemoetkomingen wegens inkomstenderving en reiskosten (herdruk, april 1980).

LaO 72010 (55.17/83) / LuO 72509 (55.17/80). Regeling vergoeding reiskosten bij tijdelijke gezinshereniging voor achtergebleven minderjarige kinderen van buiten Europa tewerkgestelde militairen (herdruk, mei 1980).

LaO 80009 (55.17/92) / LuO 80511 (55.17/89). Richtlijnen voor het verkrijgen van rijkshypotheekgarantie bij aankoop van een reeds eerder bewoonde woning.

LaO 80010 (51.14/34) / LuO 80512 (51.14/38). Besluit praktische diensttijd beroepsofficieren krijgsmacht 1980.

LaO 80011 (51.14/35). Functies praktische diensttijd beroepsofficieren KL.

LaO 80012 (78/470) / LuO 80513 (78/165). Interimregeling examens Koninklijke Militaire Academie 1980.

LaO 80015 (91.1/36) / LuO 80519 (91.1/26). Onderscheidingsvlaggen Koninklijk Huis.

LuO 80516 (23.1/98). Instelling voorlopige Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht.

LuO 80517 (78/105e). Wijziging samenstelling commissie studie economische wetenschappen beroepsofficieren KLu.

Lumed 513-80 (02-38). Verstrekking c.q. inlevering van luchtmachtorders/luchtmachtmededelingen.

Lumed 514-80 (23.1/77c). Commissie studie automatisering van de bestuurlijke informatieverwerking van beroepsofficieren KLu.

Lamed 012-80 (51.13/50). Overplaatsing van eerste luitenants naar het wapen der Koninklijke marechaussee.

Lamed 013-80 (51.13/51). Overplaatsing van officieren naar het dienstvak van de geneeskundige troepen.

Lacirc 001-80 op VS 2-1100 (51.13). Invoering nieuwe beschikkingen t.b.v. indeling mobilisabel personeel.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-20 (Afkortingen en tekens verbindingsdienst, 1e druk). Dit voorschrift, dat thans is verschenen, voorziet in een behoefte aan documentatie op het gebied van afkortingen en tekens verbindingsdienst. Het eerste deel (afkortingen) omvat een uittreksel van de AAP-15, ACP 167 en VS 2-1120/2, het tweede deel (tekens verbindingsdienst) bevat een bewerking van Stanag 5042.

VS 11-18 (Telexprocedures, 2e druk, 2e wijziging). Deze wijziging werd noodzakelijk omdat thans de gehele telexapparatuur bij 101 verbindingsgroep is gemodificeerd en de zg. „validation function” is ingevoerd.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

De puntjes op de i gezet

MS Al eerder werd in deze kolommen betreurd dat het de redactie gewoonlijk niet mogelijk is slagvaardig te reageren op onverwachte ontwikkelingen: dat elk nummer van dit tijdschrift uiterlijk een maand voor de verschijningsdatum geheel „rond” moet zijn, verhindert uiteraard elk denkbaar inhaken op de actualiteit in de tussenliggende periode. Soms moet dientengevolge worden besloten bepaalde zaken, hoe belangwekkend ook, liever onbesproken te laten omdat daaraan door dag- en weekbladen inmiddels al zoveel aandacht werd besteed dat het maandblad nog slechts zal kunnen komen met de spreekwoordelijke mosterd na de maaltijd.

Dat probleem deed zich laatstelijk ook voor toen de minister van defensie — in zijn brief van 14 oktober 1980 over *Personeelsbeleid en kernbewapening* — de bevelhebbers der drie krijgsmacht-delen en de commandant van de Koninklijke Marechaussee in kennis stelde van zijn opvattingen over de consequenties die een op de juiste principes stoelend personeelsbeleid zal moeten verbinden aan het afwijzen van de kernbewapening door een vrijwillig dienende militair. Aan dat schrijven werd sindsdien, zoals door de minister verzocht, binnen de krijgsmacht ruime bekendheid gegeven. Bovendien werd de inhoud becommentarieerd door pers, radio en televisie, en voorts spraken politici en woordvoerders van militaire belangenverenigingen zich erover uit. Dat nu in dit editoriaal alsnog aandacht daarvoor wordt gevraagd, vindt zijn oorzaak in het door de minister verwoorde principiële standpunt dat de geloofwaardigheid van onze defensie-inspanning in bondgenootschappelijk verband het onvermijdelijk doet zijn dat aan elke militair de pertinente eis van algemene inzetbaarheid wordt gesteld: die visie van de overheid op het kunnen functioneren van háár instrument is waard steeds weer te worden beklemtoond.

Met zijn onverbloemde standpuntsbepaling zette de bewindsman metterdaad *de puntjes op de i*. Daarbij doet zich een treffende symboliek voor. Immers, in het geval van de *vrijwillig dienende militairen* blijkt het aantal van die puntjes, letterlijk en welgeteld, precies *acht* te zijn. En wat is

er dan logischer dan dat die hele categorie dan daarop óók acht geeft...?! Dat geldt overigens evenzeer en onverkort voor heel het militaire en burgerpersoneel, met inbegrip van degenen die zich hebben genesteld aan de staatsruif om de lusten te genieten doch nu de lasten willen ontgaan en daartoe met schoonklinkende argumenten pogen te ontkennen dat het hun *morele plicht* is hun plaats aan die tafel op te geven wanneer zij zich niet kunnen en willen schikken in een op democratische wijze tot stand gekomen veiligheidsbeleid dat erop is gericht de internationale rechtsorde te verdedigen.

De minister heeft geen enkele ruimte gelaten voor twijfel: de *verplichting* tot dienen kan worden opgeheven indien de gewetensbezwaarde een beroep doet op de Wet Gewetensbezwaren militaire dienst, en in een overeenkomstige situatie kan de *vrijwillig* dienende verzoeken om beëindiging van zijn verbintenis. Wie zulks nalaat, aanvaardt mitsdien dat hij de opgedragen taken zal móéten uitvoeren, „ook die welke verband houden met kernbewapening”. Voor de overgrote meerderheid van het betrokken personeel zal deze gevolgtrekking geen enkele moeilijkheid opleveren: hun aanblijven in de defensieorganisatie bewijst immers reeds dat zij ermee hebben ingestemd. Het ligt dan ook in de rede dat het slechts een relatief geringe minderheid is waarvoor de minister het nodig oordeelde een eigenlijk overbodige toevoeging te bezigen: „Aan dit principiële uitgangspunt kan niet worden getornd”.

Hoewel het korte bestek van een editoriaal zich niet leent voor een volledig reproduceren van de ministeriële brief, zijn daarin toch wel enkele tekstgedeelten die in hun geheel aan de lezer mogen worden voorgelegd. In het bijzonder geldt dat wel voor de passage waarin de minister zich uitspreekt over de mogelijkheid in beperkte mate tegemoet te komen aan gewetensbezwaren, en daarnaast voor zijn beschouwing over de vrijheid van meningsuiting. Over het eerste zegt hij dat het in de praktijk mogelijk is gebleken „in enkele individuele gevallen tegemoet te komen aan bepaalde gewetensbezwaren”, en vervolgt dan:

Dit betekent echter niet dat iemand met gewetensbezwaren daaraan het recht zou kunnen ontleen op vrijstelling van het vervullen van functies of het verrichten van diensten die met bepaalde, door hem onaanvaardbaar geachte, taken van de krijgsmacht verband houden. Persoonlijke overwegingen van bezwaarden worden evenals alle andere individuele omstandigheden serieus genomen en wegen zwaar bij het voeren van het personeelsbeleid. Maar het algemene belang van een krijgsmacht die op haar taak is berekend en die als zodanig geloofwaardig moet zijn, blijft doorslaggevend. Alle functies in de krijgsmacht hebben te maken met de doelstelling van de krijgsmacht en een goede uitvoering van alle taken. Daarom blijft algemene inzetbaarheid van de militair het fundamentele uitgangspunt van het organisatie- en het personeelsbeleid in de krijgsmacht.

Met twee soorten personeel, namelijk met mensen op wie wel en op wie niet onder alle omstandigheden kan worden gerekend, kan de krijgsmacht haar opdracht niet vervullen en kan geen verantwoord personeelsbeleid worden gevoerd. De operationele gereedheid is immers mede afhankelijk van de algemene inzetbaarheid van het totale militaire personeel. Beperking van de inzetbaarheid leidt tot verminderde geschiktheid van de militair. Dit kan voor de vrijwillig dienende militair uitlopen op beperkingen in de carrièregang of op ontslag. Daarvoor zijn in de voorschriften voor de rechtspositie bepalingen opgenomen, overigens ook met het oog op de rechtsbescherming van het individu in dergelijke gevallen.

En over het zo vaak als „heet hangijzer” betitelde onderwerp *vrijheid van meningsuiting* formuleert de minister zijn mening al even ondubbelzinnig:

In de discussie over de kernbewapening doen sommigen uitspraken waarvan anderen zich afvragen of een militair zich die ongestraft kan veroorloven. De vrijheid van meningsuiting voor iedereen is een groot goed in onze democratie en met beperking daarvan moet men uiterst voorzichtig zijn. De beperkingen waaraan iedereen zich heeft te houden, zijn bij de wet geregeld. Van een militair mag, evenals van iedere andere overheidsdienaar, bovendien worden verlangd dat met het oog op de loyaliteit jegens de organisatie en de mensen die daarin werken, nog andere normen worden gehanteerd dan de juridische meelatl waarmee eventuele strafbaarheid wordt bepaald.

Als staatsburger kan iedere militair aanspraak maken op de uitoefening van de grondrechten die aan iedereen worden toegekend in de Grondwet en het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Maar bij de uitoefening van die grondrechten mag de loyaliteit niet in de knel komen. Het is moeilijk aan te geven welke zelfbeperking in een bepaalde situatie van de overheidsdienaar mag worden verwacht. In de praktijk

zal dat afhangen van ieders eigen gevoel voor loyaliteit en de mate waarin hij bereid is rekening te houden met de gevoelens van mensen in de organisatie die een andere mening hebben.

De minister-president heeft in 1972 algemene aanwijzingen gegeven voor het optreden naar buiten toe van burgerambtenaren. Deze aanwijzingen zijn inder tijd niet van toepassing verklaard op militairen, maar de daarin opgenomen spelregels voor de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting lijken mij bruikbaar voor iedere militair die houvast wil hebben voor de zelfbeperking die hij zich op dit gebied behoort op te leggen.

Uit deze aanwijzingen blijkt dat in hoofdzaak drie factoren bepalend zijn voor de mate van vrijheid die een ambtenaar zich in zijn uitlatingen kan veroorloven.

1. *De afstand tussen de betrokken ambtenaar en de instantie waar het beleid wordt gevormd. Hoe nauwer het verband tussen de functie van de betrokken ambtenaar en het beleid, des te groter de beperkingen die hij zich zal moeten opleggen.*

2. *De aard van de materie zelf. Naarmate het onderwerp waarover hij zich uitlaat politiek geladener is, moet de ambtenaar zich terughoudender opstellen.*

3. *De wijze waarop en de kring waarin de ambtenaar naar buiten van zijn afwijkende mening blijkt geeft.*

Wat dit laatste betreft, zal de toonzetting van iemands uitlatingen een belangrijke rol spelen. Een felle toon kan spoedig tot een conflictsituatie leiden. Ook maakt het verschil uit of een militair spreekt of schrijft als lid van een vertegenwoordigend lichaam, bijvoorbeeld van een gemeenteraad, of dat hij dit doet in zijn militaire hoedanigheid.

Het gaat hier niet om voorschriften met duidelijke sancties op overtreding ervan. Het zijn bruikbare normen die ik in ieders eigen belang en dat van de organisatie in de aandacht aanbeveel.

Met zijn weldoordachte uitspraken heeft de minister ontegenzeggelijk voorzien in een behoefte die vooral als pijnlijk werd ervaren door het gros van het vrijwillig dienende personeel. Juist binnen de organisatie van het instrument waarvan de overheid zich in geval van nood zal willen bedienen verkeert men niet graag in onzekerheid over de mate waarin de autoriteiten bereid zijn metterdaad sancties te stellen op het ontcrachten van dat instrument. Het is dan ook bijzonder verheugend dat de minister thans duidelijk heeft willen aangeven waar de grenzen liggen van zijn tolerantie: de realisatie van dat klare beleid zal stellig zeer veel kunnen bijdragen tot de motivatie van al het resterende personeel, dat met instemming heeft kennis genomen van de ten langen leste op de i's geplaatste puntjes!

Verkeer op militaire terreinen

dr. mr. Th. J. Clarenbeek

majoor van de militair-juridische dienst, hoofd sectie Juridische zaken COKL

Voor vele militairen is het onbegrijpelijk dat verschil in behandeling bestaat tussen een militair en een burger die zich op militair terrein aan precies dezelfde overtreding van de daar geldende verkeersregels schuldig maken. Een verklaring voor dat verschil in behandeling is snel gegeven: Artikel 167 van het Wetboek van Militair Strafrecht (WMS) geldt niet voor burgers.¹

Dit artikel wil de situatie rond het verkeer op militaire terreinen verduidelijken.

Militaire terreinen

Bij „militaire terreinen” moeten wij denken aan terreinen in gebruik bij het ministerie van defensie, die niet zonder meer voor iedereen toegankelijk zijn. Dat zijn bijvoorbeeld kazerneterreinen, vliegvelden en mobilisatiecomplexen. Een dergelijk militair terrein is veelal van de omgeving afgescheiden door middel van een hek. Terreinen waarop iedereen vrij kan rondlopen of -rijden (de meeste militaire oefenterreinen) vallen er niet onder.

Militair terrein in deze zin is geen openbaar maar particulier terrein. De wegenverkeerswetgeving, die geldt op openbare wegen, is er niet van kracht.² Deze wetgeving beperkt zich tot het verkeer op voor het openbaar verkeer openstaande wegen.

¹ Artikel 167 WMS luidt:

Hij die als gebruiker van een voor het openbaar of militair verkeer openstaande weg of als gebruiker van een voor de openbare of militaire scheepvaart openstaand water, dan wel als bestuurder van een motorrijtuig, een rijwiel, enig ander rij- of voertuig, een vaartuig of een luchtvaartuig, dat bij de krijgsmacht in gebruik is, de door of vanwege het bevoegd gezag met betrekking tot het verkeer of de scheepvaart gegeven regels en aanwijzingen niet in acht neemt, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste vier maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

² Op militaire terreinen gelden wél de bepalingen van de wegenverkeerswetgeving, waarin in de wettelijke omschrijving van het feit het woord „weg” niet voorkomt: bijvoorbeeld 26 WVV, 30 WVV, 36 WVV. Een ieder die zich op militair terrein aan die feiten schuldig maakt, kan daarvoor worden vervolgd en gestraft.

De eigenaar of beheerder van een particulier terrein kan, als hij dat nodig vindt, daar zijn eigen verkeersregels maken. Rijden zonder rijbewijs, verkeerd parkeren en het negeren van verkeers tekens op dat particuliere terrein vallen buiten het door de wetgever bestreken gebied. Nu blijkt in de praktijk dat de burger (en de militair) zich, als hij zich op particulier terrein bevindt, wel houdt aan de daar geldende regels. Deze regels lijken meestal sterk op die van de wegenverkeerswetgeving en worden ook met soortgelijke borden aangegeven. Weinigen zullen in een parkeergarage of op een kampeerterrein een rijbaan gaan gebruiken als de toegang daartoe wordt verboden door een rood bord met daarin een brede witte balk. De afwezige strafsanctie is daar misschien vervangen door de vrees voor blikshade. Een andere sanctie is dat de beheerder of de eigenaar van de parkeergarage of het kampeerterrein de overtreder kan opdragen zich — met zijn voertuig — van het terrein te verwijderen. Vanzelfsprekend wordt op particuliere terreinen gezondigd tegen de daar geldende regels. Dat beperkt zich echter over het algemeen tot harder rijden dan is toegestaan en verkeerd parkeren.

De beheerder van een militair terrein (de basis- of kazernecommandant) kan op het onder zijn beheer staande terrein eigen regels stellen. Niet naleving van de gestelde, in de orders opgenomen en met borden nader aangeduide, regels kon voor de militair (tot artikel 167 MWS werd ingevoerd; daarover later) leiden tot krijgstuchtelijke bestrafing. De burgerambtenaar, die de regels overtrad, zou ook disciplinair kunnen worden gestraft, alhoewel ik niet aanneem dat dat ooit is gebeurd.

Een burger-bezoeker van de kazerne kon uitsluitend van het militaire terrein worden verwijderd en hem kon met zijn voertuig de verdere toegang tot het terrein worden ontzegd. Dat laatste kon overigens ook de militair en de burgerambtenaar overkomen. De mogelijkheid van enig verschil in behandeling is altijd aanwezig geweest. Burger en militair verschilden wel enigszins in positie, doch

daaraan was vooral de alomvattendheid van het militaire tuchtrecht debet.

De gehele problematiek van de regeling van het verkeer op militaire terreinen trok eigenlijk pas goed de aandacht toen de massamotorisering op gang kwam. Toen bijna alle dienstplichtige militairen zich nog per militaire trein op weekeindverlof begaven en van de burgerambtenaren en het militaire beroepspersoneel bijna iedereen op de fiets naar de kazerne kwam, zodat vrijwel niemand een voertuig in de kazerne bracht, was er weinig te regelen. Er was op de meeste militaire terreinen ruimte voldoende, en een enkele geparkeerde particuliere auto stond niemand in de weg. Voor de militaire voertuigen waren er vastgestelde parkeerplaatsen en een met borden aangegeven circuit voorkwam dat ongewenste voertuigbewegingen op het terrein voorkwamen.

Artikel 167 van het Wetboek van Militair Strafrecht

Ongeveer in dezelfde tijd dat steeds meer militairen met eigen auto's in de kazerne kwamen, werd gewerkt aan een wijziging van het Wetboek van Militair Strafrecht. Op 7 juni 1958 werd aan de Tweede Kamer aangeboden een ontwerp van Rijkswet tot wijziging van het materiële militaire strafrecht en het militaire tuchtrecht. Daarbij werd onder andere voorgesteld in het WMS een aantal strafbepalingen op te nemen met betrekking tot door militairen gepleegde verkeersdelicten.³ Wij laten hier terzijde dat en waarom het noodzakelijk was deze bepalingen op te nemen in verband met de grote intensiteit van het Nederlandse militaire verkeer in het buitenland. Wij beperken ons tot de toelichting op het voorgestelde artikel 167:

In dit artikel wordt strafbaar gesteld de weggebruiker, die de door of vanwege het bevoegd gezag gegeven regels en aanwijzingen niet in acht neemt. Voor de betekenis, welke in dit artikel aan het woord „weg” moet worden gehecht, moge worden verwezen naar het in de toelichting op artikel 162 gestelde. Aan de term „bevoegd gezag” zal in dit artikel eveneens een ruime betekenis moeten worden toegekend. Hieronder zal niet alleen de militaire overheid en de burgerlijke overheid in de verschillende rijkswegdelen moeten worden begrepen maar, voor zover het verkeer in het buitenland betreft, ook het buitenlandse gezag.

De regels, waarvan de overtreding strafbaar is gesteld, zijn zowel de in het algemeen voor het verkeer gegeven regels als die welke — bij voorbeeld door de militaire overheid — in het bijzonder voor het militaire verkeer worden vastgesteld.

³ De huidige artikelen 162 tot en met 164 (verkeersmisdrijven) en 165, 166 en 167 (verkeersovertredingen).

De aanwijzingen, welke in dit artikel worden genoemd, kunnen zowel worden gegeven door personen, bv. de burgerlijke of militaire politie, als door installaties, bv. stoplichten.

Naast de strafbepaling, die betrekking heeft op weggebruikers, bevat het artikel nog een strafbaarstelling, die zich richt tot de bestuurders van rij-, voer- of luchtvaartuigen die bij de krijgsmacht in gebruik zijn, onverschillig of deze bestuurders weggebruikers zijn of niet. In de toelichting op artikel 163 werd reeds uiteengezet dat het met betrekking tot verkeer met militaire voertuigen niet voldoende is om uitsluitend gedragingen, welke op wegen geschieden, strafbaar te stellen.

In de toelichting op artikel 162 WMS wordt „weg” toegelicht:

... onder de in het voorgestelde artikel bedoelde wegen niet alleen Nederlandse wegen, doch ook wegen buiten Nederland begrepen zijn. Verder heeft het niet alleen betrekking op gedragingen op openbare wegen, doch ook op gedragingen op wegen, die — hoewel niet voor openbaar verkeer openstaand — wel toegankelijk zijn voor militair verkeer. Hierbij is gedacht aan wegen op kazernecomplexen of oefenterreinen.⁴

Artikel 167 bestaat, als wij ons beperken tot het verkeer met voertuigen te land en op militaire terreinen, uit twee delen:

Hij die

als gebruiker van een voor het militair verkeer openstaande weg

als bestuurder van een motorrijtuig, een rijwiel, enig ander rij- of voertuig dat bij de krijgsmacht in gebruik is

de door of vanwege het bevoegd gezag gegeven regels en aanwijzingen niet in acht neemt wordt gestraft met ...

„Hij die” is blijkens artikel 66 WMS „ieder aan de militaire rechtsmacht onderworpen persoon”. In vredetijd, waartoe wij ons beperken, zijn dat uitsluitend militairen.

Het gedeelte van artikel 167 hierboven weergegeven onder de streep richt zich uitsluitend tegen militairen indien zij enig transportmiddel bij de krijgsmacht in gebruik besturen, dus tegen de *militair⁵ in militaire functie*. Het geldt ook buiten wegen, bijvoorbeeld op de startbaan van een militair vliegveld. Het geldt ook buiten militaire ter-

⁴ A. F. Steffen — *De partiële wijziging van de militaire straf- en tuchtrechtwetgeving bij de rijkswetten van 4 juli 1963*. 's-Gravenhage (1971)592, 587.

⁵ De burgerchauffeur van een voertuig dat bij de krijgsmacht in gebruik is, valt dus *niet* hieronder. Ook in de uitoefening van zijn functie als chauffeur op een militair voertuig blijft hij burgerambtenaar.

reinen, bijvoorbeeld op de heide of op de startbaan van een burgervliegveld.

Het gedeelte van artikel 167, dat wij boven de streep lezen, is onderwerp van deze beschouwing. Dat gedeelte richt zich tot *alle militairen* die een voor het militair verkeer openstaande weg gebruiken, hetzij als voetganger, hetzij als bestuurder van een fiets of ander voertuig, ook als dat voertuig of die fiets niet bij de krijgsmacht in gebruik is.

De wijziging van het WMS, waarin artikel 167 was opgenomen trad in werking op 1 juli 1965. De militair, die eerst alleen krijgstuchtelijk kon worden gestraft voor overtreding van verkeersregels op voor het militair verkeer openstaande wegen kon daarvoor van 1 juli 1965 af ook strafrechtelijk worden vervolgd. Voor burgerambtenaren en burger-bezoekers, die dezelfde verkeersregels overtraden op dezelfde voor het militair verkeer openstaande wegen, veranderde er op 1 juli 1965 geheel niets.⁶

Naar aanleiding van de totstandkoming van artikel 167 werden op Nederlandse militaire terreinen zowel in binnen- als in buitenland de reeds bestaande regelingen van groot belang. Veelal werden of waren de bepalingen van de wegenverkeerswetgeving van overeenkomstige toepassing verklaard.⁷ Voor zover dat niet kon leiden tot bruikbare resultaten (bijvoorbeeld bij de maximumsnelheidsbepalingen) werden aanvullende regels gegeven.⁸ Deze aanvullende regels waren echter niet op alle militaire terreinen dezelfde; wat op het ene terrein gold, was geen regel op het andere. Er werd door patrouilles van de Koninklijke marechaussee verbaliserend opgetreden. Zo werden vele bestuurders van niet-militaire voertuigen „gesnapt”. Een poging, de militaire rechter in de wetstekst te laten lezen dat deze alleen straf bedreigde tegen militairen die een militair voertuig bestuurden, strandde op de duidelijke tekst van de wet.⁹

Het strafrechtelijk vervolgen van de militairen, die

een militair verkeersdelict op militair terrein pleegden, leverde nogal wat problemen op. Mr. Döbken had er al een aantal voorspeld in zijn in voetnoot 6 genoemde artikel. Niet altijd was zeker of de door de commandant als bevoegd gezag vastgestelde regels wel genoegzaam bekend waren en, zoals eerder gezegd, niet in alle kazernementen golden dezelfde regels. De militaire rechter besliste bovendien dat, als de wegenverkeerswetgeving van overeenkomstige toepassing is verklaard, het wegmeubilair (borden, verkeerslichten, e.d.) moet zijn geplaatst op de wijze die volgens de uitvoeringsbepalingen van de Wegenverkeerswet is voorgeschreven. Daaraan ontbrak nogal eens wat.

C-3 GGW ontdekte in 1973 dat de parkeerplaats voor bezoekers strafrechtelijk niet afdoende was beschermd tegen daar parkerende niet-bezoekende militairen. Hij had het bord model 314 van de Duitse „Straßenverkehrsordnung” niet op de juiste wijze gebruikt.¹⁰

Een andere commandant, die meende op zijn militaire terrein een parkeerverbod buiten de parkeervakken te hebben ingesteld, bleek dat verbod in het geheel niet te bezitten.¹¹

Ook in de Legerplaats Harskamp waren problemen. De commandant van die legerplaats plaatste bij de ingang van de kazerne een bord volgens model 49 van bijlage II van het Reglement verkeersregels en verkeerstekens (parkeerverbod) met een onderbord met de tekst „geldt voor het gehele kamp”. Een korporaal der eerste klasse parkeerde zijn personenauto op de Kazernestraat West. Hij werd door de Krijgsraad — en na hoger beroep door de Auditeur-Militair — door het HMG vrijgesproken.¹² De motivering van de vrijspraak luidde, kort samengevat: De kazernecommandant heeft als bevoegd gezag bij vaste order de wegenverkeerswetgeving van toepassing verklaard op het gehele terrein van de legerplaats. Hij heeft zich daarmee de vrijheid ontnomen op andere wijze dan in de wegenverkeerswetgeving omschreven, regels en aanwijzingen met betrekking tot het verkeer te geven. Het verbod op de Kazernestraat West te parkeren is niet aangeduid op de wijze als voorgeschreven in de beschikking van de Minister

⁶ Een op een aantal punten nog actuele bijdrage aan de discussie over artikel 167 WMS is: E. Döbken — Artikel 167 van het Wetboek van Militair Strafrecht. *Ons Wapen* 12(1965)(11).

⁷ Zie bijvoorbeeld Arrondissementskrijgsraad 's-Hertogenbosch, 2 februari 1966 (*Mil. Recht. Tijdschr.* LIX (1966)434). (NB: Korthedshalve wordt in het volgende de aanduiding MRT gebezigd).

⁸ Zie Arrondissementskrijgsraad 's-Hertogenbosch, 8 maart 1967 (*MRT LIX*(1967)420), en 10 oktober 1973 (*MRT LXVII*(1974)95).

⁹ Zie HMG 18 augustus 1971 (*MRT LXIV*(1971)533).

¹⁰ De Mobiele Krijgsraad Buitenland Luchtmacht veroordeelde de beklagde op grond van overtreding van artikel 167 WMS, (7 november 1972 (*MRT LXVI*(1973) 273). Het HMG sprak beklagde vrij bij sententie van 28 februari 1973 (*MRT LXVI*(1973)276). Het Hof legde de beklagde wel een krijgstuchtelijke straf op: een berisping.

¹¹ Arrondissementskrijgsraad Arnhem, 11 juli 1973 (*MRT LXVII*(1974)25).

¹² HMG 1 mei 1974 (*MRT LXVII*(1974)353 e.v.).

van Verkeer en Waterstaat nr . . . Het onderbord geeft een niet toegestane uitbreiding aan de werkingssfeer van het bord.

Het gepleegde feit was niet strafbaar omdat het verbod niet correct was aangegeven.

Zo bleek dat de toepassing van artikel 167 WMS niet altijd mogelijk was. De militaire rechter eiste van het bevoegd gezag dat het zijn eigen bepalingen strikt interpreteerde. Dat niet alle commandanten daartoe in staat waren was — gelet op het specialistische karakter van het werk — te verwachten. In een kazerne of soortgelijk complex is het bovendien niet zo eenvoudig het parkeren te regelen met behulp van de middelen die het RVV daarvoor beschikbaar heeft. Ook het correct aangeven van een maximumsnelheid is vrijwel onmogelijk.¹³

De „Verkeersregeling militaire terreinen”

De toepassing van artikel 167 WMS op militaire terreinen stuitte op meer problemen dan bij de invoering van dat artikel was verwacht. Door de minister van defensie is ordening gebracht in de vele geldende regelingen en de toepassing van artikel 167 WMS is vergemakkelijkt. De beschikking van de minister van defensie, directie Juridische zaken, afd. Wetgeving en publiekrecht nr 388.949/T van 13 februari 1975, aan te halen als *Verkeersregeling militaire terreinen* (VMT), zag het licht.¹⁴ Deze trad in werking met ingang van 1 april 1975. De minister — ook bevoegd gezag in de zin van artikel 167 WMS¹⁵ — overwoog dat

. . . de regels met betrekking tot het verkeer op de onder het beheer van het Ministerie van Defensie staande terreinen, voor zover deze niet voor openbaar rij- of ander verkeer openstaan, eenvormig voor de gehele krijgsmacht dienen te worden vastgesteld.

De VMT regelt het verkeer op wegen op militaire terreinen in hoofdlijnen als volgt.

1. Het ter plaatse bevoegd gezag stelt een maximumsnelheid vast.
2. Parkeren van voertuigen is verboden buiten de daartoe aangeduide parkeerplaatsen.

¹³ Mr. Döbken geeft in zijn artikel in *Ons Wapen* (zie 6) op blz. 6, linker kolom een goed ander voorbeeld. Zie ook Arrondissementskrijgsraad Arnhem, 22 maart 1973 (*MRT LXVI*(1973)403).

¹⁴ Deze ministeriële beschikking is gepubliceerd in *Circulaires Zeemacht* 1645, bijlage 3, Lamed 004-75 code 81/39 en Lumed 502-75 code 81/35.

¹⁵ „Bevoegd gezag” is een veelomvattend begrip (zie de toelichting op artikel 167 WMS in het begin van deze bijdrage).

3. Voor het overige zijn de bepalingen van de wegenverkeerswetgeving van het land waarin het militaire terrein ligt van overeenkomstige toepassing. De beschikking geeft zelf een aantal afwijkingen, onder andere dat het parkeerverbod en de algemeen geldende maximumsnelheid niet door borden behoeven te worden aangeduid.

4. Het ter plaatse bevoegde gezag kan onder bepaalde voorwaarden afwijkende bepalingen vaststellen.

5. Bij de ingangen van het complex moet een blauw bord met witte letters worden geplaatst volgens een model dat als bijlage bij de beschikking is gevoegd.

Dit laatste bord mag bij alle militairen inmiddels bekend worden verondersteld. Het staat bij elke ingang van elk militair terrein.

De militaire rechter bleek de regels van de ministeriële beschikking zonder problemen te accepteren en de militaire overtreders konden worden aangepakt. U kent de procedure: verkeersfout — marechaussee — proces-verbaal — transactie van de Auditeur-Militair en, bij niet betalen van de transactie, Krijgsraad.

(On)bedoelde gevolgen

Het door het bevoegd gezag (eerst de commandant, later de minister van defensie) van overeenkomstige toepassing verklaren van de wegenverkeerswetgeving leidde tot vreemde gevolgen. Kon men zich tot 1965 op een militair terrein verplaatsen in een auto die niet (meer) aan de eisen van de wegenverkeerswetgeving voldeed, na 1965 is dat afgelopen.¹⁶ Artikel 167 WMS ziet dus niet alleen op verkeerd parkeren en te hard rijden — de beide meest voorkomende en ook meest zichtbare verkeersovertredingen — het ziet ook op andere regels, mits door het bevoegd gezag *met betrekking tot het verkeer gegeven*. Zo mag een militair zijn auto niet zonder geldig deel III op militair terrein laten staan, daar niet zonder geldig rijbewijs rijden, noch een bromfiets berijden met een binnenhelm op. Dat alles vindt zijn oorzaak hierin, dat „voor het overige” de wegenverkeerswetgeving van overeenkomstige toepassing is verklaard.

Dat de invoering van artikel 167 in het WMS bedoeld is geweest om ordening in het verkeer op militaire terreinen te brengen, blijkt uit de hier-

¹⁶ Zie voor een voorbeeld: HMG 18 augustus 1971 (*MRT LXIV*(1971)533).

voor reeds geciteerde memorie van toelichting. Ik geloof niet dat van de aanvang af het op militaire terreinen van overeenkomstige toepassing worden van *alle* bepalingen van de wegenverkeerswetgeving de opzet is geweest. Ontegenzeggelijk is echter de huidige praktijk, waarbij wordt geverbaliseerd en vervolgd voor alle overeenkomstig toepasbare regels uit de verkeerswetgeving in overeenstemming met de wet. Ik vraag mij overigens af of dat vervolgen voor *alle* feiten wel noodzakelijk is. Dat orde moet worden gebracht en gehandhaafd in het verkeer op militaire terreinen lijkt duidelijk. Of het daartoe nodig is dat de *gehele* wegenverkeerswetgeving van overeenkomstige toepassing is, betwijfel ik sterk. Er zijn geen redenen aan te geven waarom een militair wél in zijn particuliere auto zonder veiligheidsgordel (om een voorbeeld te noemen) mag rijden op het particuliere terrein van de Hoge Veluwe of op een camping of op het particuliere terrein onder beheer van het ministerie van verkeer en waterstaat en níét op het particuliere terrein onder beheer van het ministerie van defensie. De wetgever is onvoldoende terughoudend geweest.

Nogmaals het verschil burger—militair

Door de invoering van artikel 167 WMS is het verschil tussen de op militair terrein verkerende burger en de daar verkerende militair groter geworden. Voor de burger is er in vergelijking met voorheen *niets* veranderd. Hij kan nog slechts — eventueel met zijn voertuig — van het terrein worden verwijderd, de burgerambtenaar zou (theoretisch althans) disciplinair kunnen worden gestraft. De militair staat bloot aan strafrechtelijke vervolging voor *alle* feiten, die worden voorzien in een bepaling van de wegenverkeerswetgeving, die overeenkomstig toepasbaar is. Bij op militaire terreinen gepleegde verkeersovertredingen wordt artikel 2, aanhef en onder 2° van de Wet op de Krijgstucht niet vaak toegepast.^{17, 18} Voor de militair is

aan de huidige wijze van toepassen van de VMT en artikel 167 WMS maar één positieve zijde. Toen de verkeersovertredingen op militaire terreinen nog op grond van artikel 2, aanhef en onder 1° of 2° WK krijgstuchtelijk werden afgedaan, werden op de verschillende feiten door de verschillende strafopleggers — ook in één kazerne — verschillende strafsoorten en -maten toegepast. Nu door de AM voor de gepleegde overtreding een transactie wordt aangeboden, is wel bereikt dat gelijke gevallen zoveel mogelijk gelijk worden afgedaan. De AM hanteert voor het bepalen van het transactiebedrag een tarievenlijst. De militairen worden nu *onderling* wél zo veel mogelijk gelijk behandeld. Een schrale troost.

Het meergenoemde verschil in behandeling tussen burger en militair, dat duidelijker werd naarmate meer militairen voor overtreding van artikel 167 WMS werden vervolgd, leidde hier en daar tot ontevredenheid onder militairen. Speciaal in kazernes en andere complexen, waar veel burgers werken of waar veel burger-bezoekers of -leveranciers komen, viel het militairen op dat tegen door militairen gepleegde overtredingen werd opgetreden en dat bij dezelfde overtredingen gepleegd door een burger niets werd gedaan. Als beiden dan ook nog op hetzelfde bureau werken, is het verschil helemaal schrijnend. Voor de krijgsraad te Arnhem en voor het HMG is over deze rechtsongelijkheid wel eens geklaagd.¹⁹ Ook de opsporingsambtenaar heeft het niet gemakkelijk. De burger kan hij slechts waarschuwen, de militair moet hij verbaliseren.

De kazerne- of basiscommandant heeft ten aanzien van burgers slechts de mogelijkheid hen de toegang tot het militaire terrein te verbieden. Ervan afgezien dat de controle op een dergelijk verbod moeilijk is, stuit het verbieden van de toegang aan leveranciers op ernstige bezwaren. Sancties op foutief verkeersgedrag op militaire terreinen zijn er de facto voor burgers niet.

niet strikt wordt nageleefd. Mij (C.) lijkt de bepaling — op zich zelf beschouwd — onverbindend. Het voorschrift bepaalt echter in de punten 1300 en 1302 dat degenen, die zijn belast met de toepassing van het straf- en tuchtrecht, zélf moeten beslissen wat de kracht en betekenis van elk wetsvoorschrift is. Punt 6313 is derhalve op te vatten als een te sterk uitgedrukt advies. Annotator pleit in het MRT voor schrappen of verzachten van punt 6313. Zie ook HMG 20 december 1978 (*MRT LXXII*(1979) 226).

¹⁹ De rechter is echter voor deze klacht niet de juiste instantie, de klacht moet bij de wetgever worden gedeponeerd.

¹⁷ VVKM 142 (Voorschrift Justitiële zaken) van de Koninklijke marine bepaalt in punt 6313:

Verkeersdelicten zal de commandant in eerste instantie nimmer krijgstuchtelijk afdoen, ook al zou hij zich daartoe formeel bevoegd achten; dit om uiteenlopende behandeling van die delicten door de verschillende commandanten te voorkomen. Hij bedenke daarbij, dat verkeersfouten op militair terrein ook verkeersdelicten zijn.

¹⁸ Zie echter de beschikking van de Commandant Zee-macht in Nederland van 3 februari 1980 (*MRT LXXIII* (1980)207) met naschrift van Th. C. v. G., die constateert dat de in noot 17 genoemde bepaling van VVKM 142

Heeft het verschil in behandeling van burger en militair recht van bestaan?

Wij hebben het verschil in behandeling tussen burgers en militairen geconstateerd en gezien dat sommige militairen zich daarover bezwaard gevoelen. Is daarvoor reden? Het is toch niets bijzonders dat op militairen meer strafbepalingen van toepassing zijn dan op burgers? Het gehele WMS bestaat uit dat soort bepalingen. Voorop wil ik stellen wat mijn oordeel is. Ik drukte dat als stelling 1 bij mijn proefschrift als volgt uit:

Het is in strijd met het gelijkheidsbeginsel dat van alle Rijksambtenaren uitsluitend degenen, die de militaire status bezitten, strafrechtelijk kunnen worden vervolgd voor een de overheid als werkgever onwelgevallig verkeersgedrag op het terrein van die werkgever.

Aan het militaire straf- en tuchtrecht ligt ten grondslag dat voor de militair alleen dan extra strafbepalingen moeten gelden als die noodzakelijk zijn voor het goed functioneren van de krijgsmacht.²⁰ Dat zulks in het algemeen als juist wordt beschouwd, ook door militairen voor wie deze extra strafbepalingen gelden, moge blijken uit de omstandigheid dat slechts tegen een zeer beperkt aantal artikelen van het WMS door militairen echt bezwaar wordt gemaakt.²¹

Voldoet artikel 167 WMS — voor zover toegepast op de militair die zich op een voor het militaire verkeer openstaande weg schuldig maakt aan overtreding van de door het bevoegd gezag met betrekking tot het verkeer gegeven regels — aan die norm? Nogmaals, het gaat hier *niet* om de militair in militaire functie als bestuurder van een transportmiddel bij de krijgsmacht in gebruik, maar om de militair als gebruiker van die weg buiten dat geval.

Het verkeer op militaire terreinen met militaire voertuigen moet ongestoord voortgang kunnen vinden, terwijl een ordelijk verloop van het overige verkeer eveneens een belang is dat moet worden beschermd. Het handhaven van de verkeersorde op militaire terreinen is zonder twijfel een krijgsmachtbelang. Het behartigen van dat belang door slechts tegen *een deel* van de verstoorers van die orde op te treden is in strijd met het in Nederland geldende beginsel dat gelijke gevallen gelijk behoren te worden behandeld.

²⁰ Zie hieromtrent (o.a.): H. van der Hoeven — *Militair straf- en tuchtrecht*, dl I. 's-Gravenhage/Leiden (1903)15, 19 e.v.

²¹ Ik denk hierbij — behalve aan artikel 167 WMS — vooral aan artikel 147 WMS.

Artikel 26 van het Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten²² (het „Verdrag van New York”) bepaalt:

Allen zijn gelijk voor de wet en hebben zonder discriminatie aanspraak op gelijke bescherming door de wet. In dit verband verbiedt de wet discriminatie van welke aard ook en garandeert een ieder gelijke en doelmatige bescherming tegen discriminatie op welke grond ook, zoals ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale of maatschappelijke afkomst, eigendom, geboorte of andere status.

Onder „andere status” is, naar ik meen, te begrijpen de militaire status. Ik zou geen belang kunnen aanwijzen dat het maken van inbreuk door de hier besproken toepassing van artikel 167 WMS op dit verbod van discriminatie zou kunnen rechtvaardigen.

De normale verantwoording voor verschil in behandeling is: de gevallen zijn niet gelijk. In ons geval gaat dat zeker niet op. Onze vooronderstelling is juist dat de gevallen volkomen gelijk zijn. Ik kan ook niet ontdekken waarom foutief verkeersgedrag op voor het militaire verkeer openstaande wegen gepleegd door militairen erger is dan dat gepleegd door burgers. Een verkeerd geparkeerde auto van een burger is ten minste zo hinderlijk als die van een militair.

Mijn conclusie is dan ook dat ten aanzien van de toepassing van artikel 167 WMS in de gevallen, waarover hier wordt geschreven, een rechtsongelijkheid bestaat die niet kan worden gerechtvaardigd en derhalve niet geaccepteerd, nu zij in strijd is met het verbod van discriminatie neergelegd in artikel 26 van het Verdrag van New York.

Een oplossing?

De commandant van de Nieuwe Marinehaven te Den Helder, op welk uitgestrekte militaire terrein vele wegen liggen en op welk terrein zeer veel verkeer plaatsvindt van burgers met voertuigen, was het een doorn in het oog dat tegen de burgerovertreders van zijn verkeersregels niet kon worden opgetreden. De oplossing werd gevonden in een algeheel verbod voor burgers het terrein te betreden. Omdat handhaving van dat verbod stilleggen van het havenbedrijf zou betekenen, werd toestemming verleend tot betreden aan diegenen die op het terrein moesten zijn, onder voorwaarde

²² Dit verdrag is gesloten te New York op 19 december 1966. Het is gepubliceerd in het Tractatenblad 1969 nr 99 en 1978 nr 177. De Nederlandse tekst van het verdrag vindt men in het laatstgenoemde blad. Voor Nederland is het verdrag van kracht sinds 11 maart 1979.

dat zij de regels en aanwijzingen met betrekking tot het verkeer op dat terrein gesteld, in acht zouden nemen. Een en ander werd aangegeven door een bord, bevestigd onder het bekende blauwe bord met de witte letters. De tekst op dat tweede bord luidt:

Militair terrein. Verboden toegang, behalve met toestemming van de rechthebbende. De verleende toestemming vervalt bij niet inachtneming van de op dit terrein geldende regels met betrekking tot het verkeer. Proces-verbaal kan worden opgemaakt.

Deze voorwaarden staan ook afgedrukt op het toegangsbewijs.

Controle op het verkeer door patrouilles van de Koninklijke marechaussee leverde diverse burgerverkeersovertreders op. Zoals beloofd op het onderbord werd proces-verbaal opgemaakt. Deze processen-verbaal werden, daar het burgers betrof, opgezonden aan de Officier van Justitie, die een aantal zaken aanbracht bij de Kantonrechter te Den Helder. Ten laste werd gelegd overtreding van het bekende artikel 461 Wetboek van Strafrecht, dat luidt:

Hij die, zonder daartoe gerechtigd te zijn, zich op eens anders grond waarvan de toegang op een voor hem bijkbare wijze door de rechthebbende is verboden, bevindt of daar vee laat lopen, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste dertig gulden.²³

De overtreder van een verkeersregel bevindt zich namelijk zonder toestemming op het terrein van de Nieuwe Marinehaven nu hij zich niet aan de regels heeft gehouden. Dat was hem ook bekend door bord en toegangsbewijs.²⁴

Een der door de Kantonrechter veroordeelden tekende beroep in cassatie tegen zijn veroordeling aan. De Hoge Raad verwierp het beroep op 3 juni 1980.²⁵

De commandant van de Brigade Koninklijke marechaussee te Den Helder deelde mij desgevraagd mee dat tegen burgers op grond van deze regeling tot op heden alleen proces-verbaal is opgemaakt

²³ „Hij die” betekent hier „Een ieder”.

²⁴ Dat een verleende toestemming vervalt als degene, die de toestemming heeft verkregen zich niet aan de gestelde voorwaarden houdt, had de Hoge Raad — zoals de Procureur-generaal meldde — reeds eerder uitgemaakt (HR 3 april 1951, NJ 1951, 466). Overigens betrof dat geval niet artikel 461 W.Sr.

²⁵ Dat wil nog niet zeggen dat een dergelijk beroep nimmer zal slagen. De veroordeelde deelde de Hoge Raad niet mee wat zijn bezwaren tegen de veroordeling waren. Ambtshalve zag de Hoge Raad geen redenen tot vernietiging van het vonnis van de Kantonrechter. De Procureur-generaal bij de Hoge Raad had tot verwerping van het beroep geconcludeerd.

wegens overtredingen betreffende de maximumsnelheidsbepalingen en de parkeerregeling. Alhoewel ik de commandant van de brigade niet daarnaar heb gevraagd, neem ik aan dat ook in Den Helder militairen op grond van artikel 167 WMS worden geverbaliseerd en vervolgd voor alle van overeenkomstige toepassing zijnde regels uit de wegenverkeerswetgeving.

Geen oplossing!

Als de in Den Helder toegepaste methode, ook de burger strafrechtelijk te vervolgen, in het gehele land op alle militaire terreinen zou worden toegepast, is naar mijn oordeel het probleem van de ongelijke behandeling van militair en burger nog niet uit de wereld. Er blijven onaanvaardbare verschillen. Eén ervan noemde ik reeds aan het einde van de vorige alinea.

Een tweede bezwaar is dat burgers, zoals wij hierboven zagen, slechts kunnen worden veroordeeld tot een geldboete van ten hoogste dertig gulden. Ook bij de zoveelste herhaling kan dat maximum niet worden verhoogd. Militairen kunnen tot hogere boetes worden veroordeeld²⁶ en zelfs kan hechtenis worden opgelegd. Het maximum van vier maanden zal weliswaar niet snel worden opgelegd, maar twee weken is ook geen genoeg.²⁷ Ik wil hier niet bespreken of een „oplossing” als in Den Helder toegepast ook zou kunnen werken tegen burgers op militaire terreinen in het buitenland. Ik volsta met de mededeling dat het níet kan.

Is het probleem oplosbaar?

Het is goed mogelijk een einde te maken aan de ongelijke behandeling van burgers en militairen, zoals die heden ten aanzien van verkeersgedrag

²⁶ Door de werking van artikel 24 van het Wetboek van Strafrecht kan de geldboete, ondanks het in de wet genoemde maximum van driehonderd gulden, oplopen tot maximaal tienduizend gulden. Dat maximum, dat wel niet snel zal worden opgelegd, steekt schril af bij de dertig gulden van artikel 461 W.Sr.

²⁷ Ik wil hier dan nog in het midden laten dat het (in geheel andere gevallen, dan wij hier behandelen) wenselijk zou zijn als aan overtreding van artikel 167 WMS ook de sanctie zou worden verbonden van ontzegging van de bevoegdheid motorrijtuigen te besturen. Indien dat zou geschieden — hetgeen zou kunnen bij de ophanden zijnde wijziging van het militaire strafrecht — wordt die sanctie ook in de hier besproken gevallen op de militair van toepassing, zodat het verschil met de burger dan nog groter wordt.

op voor het militair verkeer openstaande wegen bestaat.

Men zou de vervolging van militairen voor de hier besproken vergrijpen kunnen staken of het Openbaar Ministerie bij de Krijgsraden opdragen geen boetes te eisen hoger dan dertig gulden en het eisen van hechtenis geheel achterwege te laten.²⁸ Deze oplossing lijkt niet goed bruikbaar.

Men zou een strafbepaling tot stand kunnen brengen waarin *ieder*, die als gebruiker van een voor het militair verkeer openstaande weg de door het bevoegd gezag met betrekking tot het verkeer gegeven regels en aanwijzingen niet in acht neemt, wordt bedreigd met hechtenis van ten hoogste vier maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Er zijn nog wel meer oplossingen te bedenken. Die alle op te sommen en aan te geven wat voor en tegen elk daarvan is, zou uitgebreide en veelal technische uiteenzettingen vergen en valt buiten

²⁸ Wat de rechter in zo'n geval oplegt, moet maar worden afgewacht. De rechter kan niet op de toepassing van tarieven worden vastgelegd.

het bestek van dit artikel. Ik vind alleen de laatste door mij genoemde mogelijke oplossing een aanvaardbare. De wetgever moet, zo hij dat wenst, dit probleem kunnen oplossen.²⁹ Dat een dergelijke oplossing van het probleem alleen zal kunnen werken binnen Nederland staat voor mij vast. De Nederlandse wetgever heeft in het algemeen geen mogelijkheid zijn strafbepalingen tegen burgers in het buitenland te handhaven. Het onmogelijke mag niet worden gevraagd.

Het oplossen van de kwestie voor de militaire terreinen *binnen* Nederland zal al een grote vooruitgang zijn voor de militair, die zich tot op heden zonder voldoende grond ten opzichte van de burger in een nadelige positie bevindt en — naar ik eerder heb gesteld — zelfs wordt gediscrimineerd in de zin van artikel 26 van het Verdrag van New York.

²⁹ Bij die gelegenheid kan dan meteen worden gezien in hoeverre het nu werkelijk nodig is op militaire terreinen de gehele wegenverkeerswetgeving op burgers en militairen van overeenkomstige toepassing te doen zijn.

De wiekslag van de strategie en het lood van de logistiek

J. R. Evenhuis

journalist

„Nothing succeeds like success”, moeten de Amerikanen hebben gedacht die de actie ter bevrijding van de gijzelaars in Teheran moesten voorbereiden; anders zouden zij nooit eraan zijn begonnen. Maar niets mislukt ook zó als een mislukking. Men zou bijna vergeten dat de bevrijdingsactie, zuiver militair gesproken, de kroon had moeten zetten op manoeuvres die op Amerikaanse oefenterreinen nu al ten minste zeven jaar aan de gang zijn om het zover te krijgen dat er aan zo'n Skorzeny-achtige onderneming in het Midden-Oosten kon worden gedacht.

Het zal wel waar zijn dat een commando-landing in de Perzische woestijn pas een paar maanden eerder in de militaire planning van het Witte Huis werd opgenomen, naarmate duidelijker werd dat de gijzelaars waarschijnlijk op een andere manier niet zouden vrijkomen, tenzij tegen de onaanvaardbare condities die Khomeiny daarvoor had gesteld. Maar zo omstreeks 1973 begonnen de eerste Pentagon-officials iets los te laten over oefeningen in Amerikaanse woestijngebieden waaruit slechts één conclusie kon worden getrokken: de Verenigde Staten zinden erop „task forces” te kunnen doen landen in de een of andere Arabische woestijn om in voorkomend geval te verhinderen dat zij in het Midden-Oosten zonder slag of stoot militair konden worden uitgeschakeld.

Zo had in augustus 1973 in de Mojavewoestijn in Californië een oefening plaats, genaamd „Operation Alkali Canyon 73”, waarover eerst zeer geheimzinnig werd gedaan. Daarbij ging het erom dat ongeveer negenduizend Amerikaanse mariniers werden getraind om in een woestijnachtig land, voor de gelegenheid „Argos” gedoopt, in te grijpen voor het „behoud van Amerikaanse levens en eigendommen”. „There was no doubt in the minds of newsmen”, schreef een plechtige verslaggever in het weekblad *The Nation* van 26 januari 1974, „that the exercise signalled Pentagon preparation for combat in the Middle East.”

Bij zulke, in de vorm van manoeuvres gehouden,

„signalen” zou het echter blijven tot president Carter zich door de onhandelbare Khomeiny tot de eerste proef-op-de-som liet forceren. Zou zijn actie zijn gelukt, dan zou hij thans ongetwijfeld als een groot man hebben bekend gestaan. Het zou ook zeer de vraag zijn geweest of de Russen veel verder zouden zijn gegaan dan het uiten van de obligate protesten. Want, zoals reeds gezegd, „nothing succeeds like success” en dat geldt ook voor de reactie van mensen voor wie dergelijke successen op zichzelf hoogst onwelkom zijn. Zij hebben een merkwaardige de-escalerende werking: er is nog nooit een oorlog uitgebroken als een van de partijen een coup gelukte waarop de andere jaloers was.

Maar Carters actie is mislukt. En als om te bewijzen dat zo'n wansucces gevaarlijker is voor de wereldvrede, waren er onmiddellijk alweer stemmen die juist aan die mislukking het recht ontleenden de Amerikaanse president voor te stellen als iemand die onverantwoordelijk dobbelde met het lot van de wereld. „Nothing fails like failure”, en de arme mislukkeling wordt dan bovendien ook nog voor agressief uitgemaakt.

De onoverzichtelijke wereldsituatie anno 1980 heeft ons voor een groot deel in de positie van angstige, gebiologeerde konijnen gedrongen. En wie er het hoofd bij bewaren, gebruiken dat ook liever voor het verbreiden van pessimisme dan voor het kweken van wat redelijke hoop op de toekomst. Zulke onheilsprofeten zijn nu zelfs begonnen de historie te plunderen en daaruit de grootste rampjaren, zoals 1914, te voorschijn te halen, met een soort van retorische zekerheid dat het nu minstens even slecht zal aflopen.

Misgetast in de logistiek

Nuttiger zou het ongetwijfeld zijn zich te bepalen tot een andere les van deze affaire, namelijk dat zij zo dramatisch is afgeketst op een „louter” logistieke misrekening. En dat het nu juist de

Amerikanen, zo befaamd voor hun logistieke know-how, zijn geweest die moesten beleven dat hun actie al in een logistiek stadium bleef steken! Nu zijn wij al lang over de periode heen dat de logistiek een soort assepoester was bij de ontwikkeling van militaire plannen: zij is, integendeel, een vrij aardige prinses geworden met wier verlangens ruimschoots rekening wordt gehouden. Maar toch, vaak genoeg blijkt ook tegenwoordig nog daar een schoen te wringen. Zo moesten bijvoorbeeld de Israëli's na de Jom-Kippoeroorlog vaststellen dat hun logistiek niet helemaal had geboden wat zij ervan hadden verwacht: er waren te lage planningsaantallen aangehouden. Door de strategische successen van hun vorige veldtochten hadden zij onder andere de nieuwe kwetsbaarheid van hun tanks tegenover de Egyptische Sagger-schutters onderschat en daardoor was de herstelcapaciteit — een logistieke functie — aan de lage kant.

Zo zouden ook acht helikopters te weinig blijken voor het doel waarvoor president Carter die in Iran inzette. Vanwaar die onderschattingen?

In een boek, getiteld *Supplying war. Logistics from Wallenstein to Patton* (Cambridge University Press (1977)) heeft de Israëliische historicus Martin van Creveld de waarschuwing geuit dat men oorlogen nog veel te veel in strategische termen pleegt te beschouwen. Volgens hem maken strategische overwegingen nog geen tien procent uit van wat in een oorlog beslissend is of niet. Negentig procent daarentegen hangt af van de logistiek die aan een strategie ten grondslag wordt gelegd: is die gebrekkig, dan kan ook de beste strategie geen vruchten meer afwerpen.

„Men doet net”, spot de auteur, „alsof legers in alle richtingen met alle snelheid naar alle doelen kunnen marcheren als de bevelhebbers daartoe eenmaal hebben besloten. In werkelijkheid is daarvan nimmer sprake. Er zijn meer veldtochten geruïneerd door mensen die zoiets voor mogelijk hielden dan door vijandelijk ingrijpen.”

Aldus de ontvullende boodschap van een Israëli, dus van iemand uit een land waar lang de illusie heeft kunnen bestaan dat generaals nog in staat waren de zwaartekracht te overwinnen door de een of andere briljante strategie die hen „in alle richtingen met alle snelheid naar alle doelen” bracht. Het zal wel niet toevallig zijn dat tussen die illusie en de iconoclastische opmerkingen van onze auteur de Jom-Kippoeroorlog van 1973 ligt die ook de Israëli's heeft duidelijk gemaakt dat wat men graag Blitzkriege noemt toch eigenlijk zeer exceptionele gebeurtenissen zijn.

Werkelijke Blitzkriege een fictie

Dat waren zij overigens ook al in de Tweede Wereldoorlog, die dat begrip zó populair heeft gemaakt dat alom de gedachte heeft post gevat dat oorlogen in de eerste plaats een zaak zijn van strategen met goede hersens, en dat men zich niet behoeft te bekommeren om verdere aspecten.

Toch is Hitler met zijn Blitzkriege de oorzaak geweest dat de mensen een volkomen verkeerd denkbeeld hebben gekregen van wat in een oorlog mogelijk is en wat niet. Dat denkbeeld heeft merkwaaardigerwijs zelfs zijn uiteindelijke nederlaag overleefd, wel een bewijs van de diepe indruk die zijn snelle veldtochten in Polen, Frankrijk, Joegoslavië en Griekenland waarmee het begrip historisch is verbonden, hebben gemaakt. Men heeft bijna willen vergeten dat de Tweede Wereldoorlog werd beslist door geheel andere factoren, zo ongeveer het tegendeel van wat men onder een Blitzkrieg verstaat.

Typerend is, hoe graag ook tegenwoordig nog wordt gegrepen naar dat in feite overwonnen begrip, om maar te kunnen vasthouden aan de idee dat oorlogen alleen goed worden gevoerd als zij snel worden gevoerd en als een aanvallend leger erin slaagt een record aantal kilometers per dag af te leggen. Zo krijgt een beperkt offensief, zoals bijvoorbeeld de Egyptische herovering van de oostelijke oever van het Suezkanaal in 1973, al spoedig de naam van Blitzkrieg. En er waren zelfs mensen die van een Blitzkrieg spraken toen de Russen met een massale inzet van militaire middelen — zoals zij dat meestal doen — hun troepen Afghanistan lieten bezetten. Nu iedereen zich in auto's en vliegtuigen zo snel verplaatst, schijnt ook de oorlog het kenmerk van snelheid te moeten vertonen. Maar die laat zich nu eenmaal niet via een metafoor accelereren: een van de interessantste lessen die de krijgsgeschiedenis ons leert, is dat oorlogen hun eigen tempo aanhouden en dat — door de wisselwerking van offensief en defensief maar vooral ook door het lood van de logistiek — dat tempo zeker niet zo sterk heeft geschommeld als men wel eens denkt.

Grenzen aan de snelheid

Van Creveld schat bijvoorbeeld dat ook in ons tijdperk van tanks en vliegtuigen de hoogst bereikbare snelheid van oprukken in een legeroffensief niet boven ongeveer zestig kilometer per dag komt. „Zelfs als morgen een volkomen nieuw middel van transport zou worden uitgevonden,

valt te verwachten dat zijn effect op de snelheid van mobiele operaties slechts marginaal zal zijn." Het is curieus, dat te vergelijken met de vorderingen die een Alexander de Grote al in de vierde eeuw v.C. wist te boeken tijdens zijn Aziatische veldtochten, toen hem als transportmiddel slechts het muilnier ten dienste stond: hij haalde circa dertig kilometer per dag. Men heeft dat kunnen reconstrueren omdat de Griekse legers al een merkwaardig logistiek onderdeel kenden, „bematisten" genaamd, wier taak het was de voetstappen (bëmata) van de soldaten te tellen.

Iets anders zou het pas worden als legers totaal zouden worden overgeschakeld op luchtlandings-troepen, maar de mogelijkheid daartoe staat nog pas in de kinderschoenen. Hoe dat ook zij, de klassieke oorlogshandelingen te land spelen zich uiteindelijk af binnen snelheidsgrenzen waarvan het maximum ver onder de honderd kilometer per dag ligt. De rest is „wishful thinking", waarbij men in onze masochistische tijd een heleboel „unwished thinking" heeft op te tellen van die speciale „doemdenkers" die niet genoeg kunnen krijgen van mooie Blitzkriegscenario's. Dergelijke schema's hebben hun voorkeur, vooral die betreffende een snelle Russische bezetting van West-Europa, met alle suggesties van dien: dat wat Hitler in de ene richting niet is gelukt — ondanks al zijn offensieve Duitse denken — de Russen in de andere richting gemakkelijk zou kunnen lukken, hoewel zulke Blitzkriege nu niet bepaald in de militaire aard van hun generaals liggen en, tenzij dat nu anders zou zijn geworden, ook niet typisch zijn voor de wijze waarop in Russische generale staven steeds is gedacht. Een Russische militaire expansie, met al het daaraan verbonden offensieve optreden, is in elk geval nooit op Blitzkriegachtige manier geprobeerd. Die expansie, en de wil daarmee steeds verder te gaan, is onmiskenbaar en onloochenbaar. Maar het bewijs moet nog worden geleverd dat de Russen zich geschikt achten tot het voeren van een Blitzkrieg.

Waarom dan zoveel tanks?

Zelfs de tanks waarmee zij Oost-Europa hebben volgestopt hoeven geenszins in die richting te wijzen, al vormen zij dan de harde kern van elk Blitzkriegscenario tegen West-Europa dat speciaal West-Europeanen zelf zo boeit. Men zou die nadruk op tanks namelijk ook anders kunnen uitleggen dan meestal, met de herinnering aan Hitlers grote Blitzkriegwapen, wordt gedaan.

Een Amerikaanse professor, George H. Quester,

auteur van het boek *Offense and defense in the international system* (1977), stelde in een interessant stuk, getiteld „Can Europe really be defended?" (*Encounter* (1978)(9)) deze kwestie als volgt. Toegevend dat het probleem veel eenvoudiger zou zijn als wij de Russen hun afweerkracht in plaats van in zoveel tanks zouden zien investeren in mijnenvelden en antitankraketten somt hij de volgende redenen op waarom zij ook om andere dan offensieve oogmerken dat tankpark zo excessief zouden kunnen uitbreiden.

The Soviet fixation on armour may be much the same as the US Navy's attachment to the aircraft carrier. The carrier can be sunk by smaller and cheaper ships, the same sort of "democratic revolution" that has made the tank vulnerable to on-foot infantrymen. Does the US Navy therefore de-commission its carriers? No, it invests instead in new airplanes and additional escort ships, for the primary purpose of keeping the carriers afloat in combat. The institutional processes of any military service may thus preclude easy abandonment of a principal military tool in which increasing amounts of money and a declining ration of strategic thought have been invested.

A related interpretation of Soviet tank procurements is that Soviet production lines mindlessly produce whatever they get the hang of producing. When size ten shoes can be delivered, they are delivered; when they can't be, they aren't, and this irrespective of demand. Similarly, once the bugs were gotten out of the T-72 tank production line, the result emerges predictably enough: the delivery of large numbers of T-72s. One can find some analogous Western behaviour, occasionally in conventional military procurement, perhaps more typically in the production of nuclear warheads throughout the life of the US Atomic Energy Commission and its guardian Joint Committee on Capitol Hill.

A third interpretation of Soviet armour procurements is that the tank, while militarily less cost-effective, has great impact in the repression of possible uprisings in Prague or Warsaw or Dresden or Budapest, much as the American aircraft carrier is still regarded as a psychologically potent means of showing the flag off the coast of Kenya or Korea. A tank at every street intersection of a major city is quite likely to be a pacifying influence.

This would be a more rational explanation of the Russian decision to procure tanks and to deploy them in larger numbers to Eastern Europe.

Dat roept herinneringen op aan een half humoristische, half serieuze opmerking die Montgomery eens moet hebben gemaakt over het geliefkoosde defaitistische spelletje, uit te rekenen in hoeveel dagen de Russen wel in Duinkerken zouden kunnen staan als zij metterdaad een Blitzkrieg zouden

beginnen. Montgomery voerde die hypothese ad absurdum door te vragen waarom, als dat zó gemakkelijk zou zijn, de Russen zoiets niet al lang hadden gedaan: zij zouden dan eigenlijk eenvoudig op de fiets kunnen komen, meende hij, en misschien hadden zij dus geen goede fietsen.

Accentpercentages relativieren

Zo kan er tegenwoordig een heleboel strategische tinnegietery worden ontzenuwd, die voortkomt uit „wishful” dan wel „unwished thinking”, en die het logistieke aspect van elke onderneming verwaarloost. Daarom is zo’n boek als dat van Van Creveld nuttig, mits men natuurlijk de percentages niet al te letterlijk neemt die hij aangeeft ter verdeling van het terrein tussen strategie en logistiek. Daarin zal immers wel de gebruikelijke overdrijving moeten worden verdisconteerd van iemand die, zoals hij, meent een vreselijk grote ontdekking te hebben gedaan.

In feite wemelt het al in de oude literatuur van dergelijke waarschuwingen zich niet op sleeptouw te laten nemen door strategische fantasieën die geen oog hebben voor bepaalde bemoeilijkende factoren. Zo heeft von Clausewitz bijvoorbeeld niets anders gedaan dan zijn lezers met de neus drukken op de beperkingen van de krijgskundige handelingen die hij beschreef. En daarbij dacht hij, terecht, niet slechts aan de logistiek; want er zijn nog vele andere invloeden die een hoogst beschamende uitwerking kunnen hebben op hooggegrepen strategische plannenmakerij.

Im Kriege ist alles einfach, aber das Einfachste ist höchst schwierig. Das Kriegsinstrument gleicht einer Maschine mit ungeheurer Friktion, die nicht wie in der Mechanik auf ein paar Punkte zurückgeführt werden kann, sondern überall mit einem Heer von Zufällen in Kontakt ist. Außerdem ist der Krieg eine Tätigkeit im erschwerenden Mittel. Eine Bewegung, die man in der Luft mit Leichtigkeit macht, wird im Wasser sehr schwierig. Gefahr und Anstrengung sind die Elemente, in denen sich der Geist im Kriege bewegt, und von diesen Elementen weiß man nichts auf dem Zimmer. So kommt es denn, daß man immer hinter der Linie zurückbleibt, die man sich gezogen hat, und daß schon keine gemeine Kraft dazu gehört, um nur nicht unter dem Niveau des Mittelmäßigen zu bleiben.

Iets anders is het natuurlijk als de angst om een oorlogsinstrument goed te gebruiken al bij voorbaat zó groot is dat er in strategisch opzicht helemaal niets mee wordt ondernomen, ook als het moment is aangebroken om dat wèl te doen. Dan

wordt de middelmatigheid niet meer geschuwd als een risico, maar aanvaard als een principe. En ook Van Creveld blijkt verre van verrukt over een bevelhebber die wellicht als geen andere in de geschiedenis nagenoeg voldeed aan zijn eis dat de veldheer negentig procent van zijn aandacht behoort te besteden aan de logistieke aspecten van zijn taak en daarnaast voor niet meer dan tien procent strateeg moet willen zijn: Eisenhower.

Geremd door logistieke schema's

Deze had wel degelijk kwaliteiten, maar als „veldheer” zal hij toch waarschijnlijk de militaire geschiedenis niet ingaan. Want in hoeverre was hetgeen volgde op de in logistiek opzicht stellig uitstekend geslaagde landing in Normandië — de „veldtocht in West-Europa” — eigenlijk nog een veldtocht? Van Creveld heeft er een ander, minder vleidend woord voor: een „oefening in logistieke kleinmoedigheid zonder weerga in de moderne oorlogvoering.” De doorbraak van Normandië naar de Seine geschiedde namelijk sneller dan in de plannen had gestaan. Maar in plaats van die plannen nu aan de kansen ondergeschikt te maken, wat een ware veldheer zou hebben gedaan, liet Eisenhower die kansen aan de plannen ondergeschikt en hield zich angstvallig aan de schema's van zijn logistiek.

Men herinnert zich de soms bittere discussies die na de oorlog daaruit zijn voortgevloeid. Waarvan overigens in Nederland de weerslag gering was: de zaak is ons weliswaar op onze ergste oorlogswinter komen te staan, maar door de des te grotere vreugde over de bevrijding, toen die dan eindelijk wèl kwam, bleef een „ondankbare” kritiek op de loop van deze gebeurtenissen vrijwel uit, in opmerkelijke tegenstelling tot de kritiek op de oorlogvoering van de Amerikanen in Vietnam twintig jaar later, hoewel er een interessante parallel te trekken zou zijn tussen hun optreden toen en dat in Europa 1944-'45.

Opmerkelijke analogie

Vaak wordt beweerd dat de Amerikanen in Vietnam niets hadden te maken. Met andere woorden: om de Vietnamezen hadden zij zich niet te bekommeren, die konden rustig worden prijsgegeven aan het tirannieke communistische bewind waaronder zij ten slotte, toen de Amerikanen het opgaven, dan ook zijn gevallen. Toch dachten verreweg de meeste Vietnamezen over dat bewind in Hanoi precies zo als de Nederlanders tijdens de

Tweede Wereldoorlog over het bewind in Berlijn. Dat hebben niet alleen al die bootvluchtelingen bewezen, dat werd reeds tijdens de oorlog in Vietnam aangetoond doordat de mensen steeds wegvluchtten van de gebieden die Hanoi in handen had weten te krijgen, ook als zij daarmee in de gevechtslinies terecht kwamen. Dat wil zeggen, zij prefereerden een vreselijk einde boven de vreeszonder-einde die het leven onder een schrikbewind inhoudt.

Daarentegen wordt voetstoots aangenomen dat de Amerikanen in 1944-'45 wél de plicht hadden zich voor de vrijheid van Nederlanders en andere Europese volken in te zetten. In de eerste plaats is het nog maar de vraag of die volken evenveel voor de vrijheid overhadden als die arme Vietnamezen. Zij hebben in elk geval niet zoveel ervoor betaald. Hoeveel West-Europeanen zouden zich bijvoorbeeld in beweging hebben gezet als, laten we even aannemen, het Ardennenoffensief van de Duitsers eens zou zijn geslaagd en de geallieerden zich eventueel weer van het continent hadden moeten terugtrekken? Zouden de Noordzee en het Kanaal dan ook zwart hebben gezien van de bootvluchtelingen uit Nazi-gebied? De vraag stellen is haar ontkennen.

In de tweede plaats was er feitelijk niet zoveel verschil tussen het Amerikaanse besluit troepen naar Vietnam te sturen en de beslissing van de VS tijdens de Tweede Wereldoorlog in Europa tegen Hitler aan te treden. Het waren in elk geval beide besluiten die Amerika ook uit de weg had kunnen gaan. Om het te zeggen met de mensen die vonden dat Amerika in Vietnam niets te maken had: Wat was er eigenlijk dat een Amerikaans ingrijpen in Europa 1944-'45 zo noodzakelijk maakte? Amerikanen toen konden evengoed volhouden dat hun soldaten niets in Europa te maken hadden en menige Amerikaan heeft dat ook gedaan.

De ligging van het zwaartepunt

In Europa weet men nog veel te weinig dat de Tweede Wereldoorlog voor de Amerikanen in de eerste plaats een oorlog tegen Japan was, zoals het voor de Europeanen in de eerste plaats een oorlog tegen Hitler was. In die oorlog tegen Japan investeerden zij niet slechts hun beste materieel, zij wezen er ook hun beste opper- en vlagofficieren voor aan. En die generaals en admiraals konden erg jaloers worden als men hen lastig viel met de gedachte dat er, vóór de oorlog tegen Japan was afgelopen, een invasie in Europa zou worden beproefd. En helemaal wilden zij weinig horen van

de noodzaak die dat meebracht een deel van het materiaal dat in het Oosten werd gebruikt af te staan voor zo'n invasie in het Westen: volgens hen kon die wachten.

Zo kwam, om het maar cru te zeggen, voor het Europese oorlogstoneel slechts de tweede garnituur, naar militair intellect en naar invasiebehoeftigheden, aan bod. Dat was een van de redenen waarom de invasie tot 1944 werd uitgesteld, want zo was het nu eenmaal: het hing van de Amerikanen af of de Europeanen hun eigen land en vrijheid weer konden herkrijgen nadat zij die in de jaren dertig zo nonchalant aan Hitler hadden verkwanseld, bijna alsof zij geen enkele waarde eraan hechtten.

Er bestaat nu achteraf veel kritiek op de politiek van president Roosevelt. En terecht, want hij heeft Stalin diens naoorlogse usurpaties bijzonder gemakkelijk gemaakt. Maar er ware ook een Amerikaanse oorlogspresident denkbaar geweest die een invasie in Europa uit zijn plannen zou hebben geschrapt en de nood van de Europeanen, als Amerika niet rechtstreeks rakende, wellicht had kunnen opvatten op dezelfde manier als waarop de Amerikanen zich ten slotte niet meer verantwoordelijk voelden voor de Vietnamezen.

Inhumane subjectiviteit

Eén land kan onmogelijk alle lasten van een boosaardige wereld dragen. Men vindt het nu vanzelfsprekend dat er geen nationaal-socialisme meer bestaat. Maar een communisme dat andere volken onderwerpt mag er, zo lijkt het vaak, rustig zijn. En dezelfde die zich eerst via een geenszins voor de hand liggende Amerikaanse bijdrage van het Nazi-juk konden ontdoen, wisten later precies waarom de Amerikanen ten onrechte in Vietnam waren. Dat wil zeggen: eerst profiteert men van een generositeit en daarna schreeuwt men moord en brand omdat de Amerikanen ook anderen willen helpen die in dezelfde positie verkeren. Hoezeer hier met twee maten wordt gemeten is duidelijk. Er is echter één element dat ook de aandacht verdient en dat die verandering van waardering tot op zekere hoogte verklaart; dat is, dat in Vietnam zo onmiskenbaar aan het licht trad wat een logge, langzame oorlog de Amerikanen kunnen voeren als de verhouding tussen hun strategie en hun logistiek niet meer in evenwicht is. Zo kon het vaak eerder lijken dat de Vietnamezen onder een al te perfect Amerikaans logistiek apparaat zuchtten dan onder de usurpaties van de Noordvietnamese communisten. In elk geval is de

kritiek op de Amerikanen toegenomen naarmate zij het aan een doortastende strategie lieten schorten en zich de wijze van oorlogvoeren meer lieten voorschrijven door de tegenstander, dan die zelf autonoom te bepalen.

Elke goede strategie had natuurlijk moeten uitgaan van de kardinale rol die Hanoi vervulde. Goed, een mogelijke eliminatie van het Noordvietnamese hersencentrum zou misschien gevaren voor de wereldvrede met zich hebben gebracht, in zoverre daaruit een frontale botsing had kunnen voortvloeien met eerst China en vervolgens de Sovjet-Unie. Wij willen het in dit verband echter slechts hebben over de reacties in Europa op die oorlog in Vietnam. En daarbij treft dan het volgende.

Hoeveel Europeanen zijn er niet die nog steeds betreuren dat Eisenhower zo „onbekwaam” was niet te begrijpen dat hij zo snel mogelijk had moeten oprukken in de richting van Berlijn? Het zijn vaak dezelfde die later zouden protesteren tegen de (weinig) Amerikaanse bombardementen op Hanoi! Het enige wat men kan zeggen is dat hun inzicht in wat zij beschouwden als een goede strategie, even hard verminderde als hun alarmstemming toenam. Tot nu toe hebben evenwel al die alarmstemmingen slechts voordelen opgeleverd voor een Russische voorwaartse strategie, in het bijzonder doordat de verontrusting over hetgeen de Russen dóen steeds kleiner blijkt te zijn dan de bezorgdheid over hetgeen men zelf zou kunnen doen om die voorwaartse strategie te keren.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

Frankrijk in de maalstroom van onze eeuw

De onaantastbaar lijkende machtspositie, de terugval, de nederlaag, de verdeeldheid en het volledige herstel (1919-1946)

H. Toorenvliet

publicist

(II, Slot van blz. 505)

Een opeenstapeling van moeilijkheden

Ook in het verdere verloop van 1941 kreeg Vichy nog veel onheil te verduren.

In Indo-China waren de Fransen in een nog moeilijker vaarwater beland dan voorheen. Noodgedwongen tekenden zij op 21 juli 1941 een overeenkomst, die inhield dat de verdediging van Indo-China tegen welke agressor dan ook voortaan een gemeenschappelijk Frans-Japanse aangelegenheid zou zijn.

Zonder enige Duitse bemoeienis werd na het uitbreken van de Duits-Russische Oorlog door Vichy besloten de Russische ambassadeur te verzoeken zijn koffers te pakken. Deze, Bogomolov, zou later bij De Gaulle worden geaccrediteerd.

Op 1 augustus voerden Darlan en Leahy een lang gesprek. Ondanks alles wat er was gebeurd, durfde de Fransman luchthartig op te merken — met een variant op de vroegere uitspraak van Weygand tegenover Murphy — dat de Amerikanen hem maar eens moesten waarschuwen wanneer zij te zijner tijd bij Marseille of ergens anders zouden kunnen en willen landen; zij dienden dan die poging wel met ten minste een half miljoen man, drieduizend tanks en zesduizend vliegtuigen te ondernemen. . .

Spoedig daarna, namelijk op 11 augustus, stond Darlan zijn portefeuille van binnenlandse zaken af aan Pucheu, die terecht door velen als een uiterst omstreden figuur werd beschouwd. Als gevolg van Darlans meegaandheid werd Vichy in oktober opgescheept met een Duits consulaat-generaal; bovendien mochten de Duitsers in Algiers en in Casablanca consulaten vestigen. Consul-generaal in Vichy werd Krug von Nidda, die een staf van vijftien medewerkers meebracht.

In deze periode beschikte het wapenstilstandsleger over ongeveer 3600 officieren en de Franse landstrijdkrachten in westelijk en noordelijk Afrika telden er ongeveer 5300. Tijdens de zomermaanden had generaal De Lattre de Tassigny nog kans gezien zijn „école de cadres militaires" te stichten.

Het heengaan van Huntziger

Na een routinebezoek aan Noord-Afrika verongelukte Huntziger doordat zijn vliegtuig in het Franse luchtruim tegen een bergtop vloog. Voor Frankrijk betekende zijn dood een onherstelbaar verlies. Met terzijdestelling van zijn eigen gevoelens was hij steeds bereid geweest zijn land te dienen en zelfs in de moeilijkste en soms uiterst vernederende situaties stond hij voor zijn land op de bres; zijn adviezen waren voor Pétain altijd uiterst waardevol geweest. Aangezien een goede opvolger voor Huntziger zonder meer ontbrak, nam Darlan diens functie over. De Duitsers waren maar al te goed op de hoogte geweest van Huntzigers kwaliteiten en prompt zette Abetz nu persoonlijk het offensief in om ook de tweede pijler van belang aan Vichy te ontnemen, namelijk Weygand: indien Vichy hem niet zou ontslaan, zouden de toch al zo bedenkelijke betrekkingen met de Fransen nog meer verslechteren. Pétain riep Weygand terug en op 18 november 1941 viel het ontslag van deze belangrijke sleutelfiguur, die zich moest laten welgevalen, dat hij in zijn woning in de Provence onder huisarrest kwam te staan.

Dat ontslag kon worden gezien als een grote Franse tegemoetkoming aan de Duitse eisen. Darlan, die op een iets soepeler houding van de Duitsers rekende, regelde nu voor de eerste december een onderhoud met Göring, waarbij ook maarschalk Pétain aanwezig zou zijn. Het gesprek vond plaats in een gespannen sfeer; zelfs de simpelste Franse wensen werden van tafel geveegd. Pétain keerde gedeprimeerd huiswaarts in de overtuiging dat Weygands ontslag een blunder van de eerste orde was geweest.

De Japanse overval van 7 december 1941 op Pearl Harbor was een gebeurtenis van wereldschokkende betekenis. Vele kansberekeningen, die even tevoren nog als serieus waren beschouwd, verdwenen nu in de prullemand. En plotseling zag zelfs Darlan alles door een geheel andere bril. Voor hem bleef slechts één gegadigde voor de

eindoverwinning over: de jonge Amerikaanse republiek, zoals hij de Verenigde Staten bij voorkeur aanduidde.

Terugkomst van Laval

Van het begin van 1942 af stapelden zich voor Vichy de onweerswolken aan de politieke hemel nog hoger op. Ongetwijfeld zou Darlan het onderspit moeten delven. Op 30 maart liet Washington ten overvloede nog weten, dat de terugkeer van Laval op het politieke toneel van Vichy verbreking van de diplomatieke betrekkingen zou betekenen, maar medio april beschikte Pétain over geen enkele uitwijkmogelijkheid meer om Laval buiten de regering te houden.

Om althans nog iets te redden, belastte Pétain op 17 april Darlan met het opperbevel over alle Franse strijdkrachten. De dag daarop al nam Laval de macht van Darlan over; hij werd premier, want met de gebruikelijke benaming van vice-voorzitter van de ministerraad nam hij geen genoegen. Bovendien werd hij minister van binnenlandse zaken, van buitenlandse zaken en van voorlichting. Tot staatssecretaris van oorlog werd de Duitsgezinde generaal Bridoux benoemd, tot staatssecretaris van marine admiraal Auphan en tot staatssecretaris van luchtvaart de tot generaal bevorderde Jannekeyn. Direct onder Laval ressorteerde onder anderen als secretaris-generaal van politie de bekwame René Bousquet, een goede Fransman, zoals hij talrijke malen zou bewijzen. In Duitse ogen was deze Bousquet degene wie iedereen, die het met de nieuwe orde oneens was of daarvoor bevreesd diende te zijn, de hand boven het hoofd hield. Voor Darlan was in Lavals nieuwe kabinet geen plaats ingeruimd.

De spectaculaire ontsnapping van generaal Giraud uit fort Königstein werd eveneens op 18 april 1942 bekend, een ontvluchting die in Duitsland ontsteltenis teweegbracht. Hitler was niet alleen op de hoogte van de internationale bekendheid die Giraud genoot, maar zag in hem tevens de auteur van het door hem zo bewonderde boek van De Gaulle „Vers l'armée de métier”. In zijn ogen was Giraud gelijkwaardig aan een tiental divisies en prompt werd een prijs van RM 100.000 op zijn hoofd gezet. Toen een Gestapo-onderzoek aantoonde dat Giraud een groot gedeelte van zijn vluchtroute per trein had afgelegd en dat hij in zijn coupé zelfs met een Duitse officier uitgebreid van gedachten had gewisseld over de prestaties van het Afrika-Korps, kende Hitlers woede geen grenzen meer. Op 24 april bleek Giraud veilig en

Generaal Henri-Honoré Giraud
(18 jan. 1879 - 13 maart 1949)

wel in Zwitserland te zijn en enkele dagen later al dook hij in Vichy op.

Laval, die uitstekend begreep hoe zwaar Girauds vlucht de Duitsers op de maag lag, besloot een poging te wagen de generaal te bewegen vrijwillig in krijgsgevangenschap terug te gaan. Maar noch alleen, noch in gezelschap van Abetz — die Giraud zelfs een privésuite in het Berlijnse Adlon-Hotel aanbood — werd enig resultaat bereikt: Giraud beriep zich erop dat hij uitsluitend en alleen bevelen afwachtte van Pétain, die hem tweemaal voor een onderhoud had ontvangen. Giraud verklaarde zich solidair met het beleid van de maarschalk, betuigde hem zijn trouw en verzekerde dat hij geen Gaullist was (maar zweeg wijselijk dat hij evenmin „attentiste” was). Zijn loyaliteitsbetuiging bevestigde hij daarna nog eens schriftelijk.

Permanente Duitse onvrede

Inderdaad had in Vichy „de man van Berlijn” het eindelijk voor het zeggen. Weliswaar leverde dat de Duitsers talrijke voordelen op, maar ook Laval ging hen niet ver genoeg. De algehele collaboratie in de economische sector, waarop zij zozeer hun zinnen hadden gezet, bleef stroef verlopen. En voor de Fransen boette ook het idee van de militaire collaboratie steeds meer aan aantrekkelijkheid in; het al sinds 29 augustus 1941 bestaande Franse vrijwilligerslegioen voor het Oostfront kreeg vrijwel geen enkele nieuwe aanmelding meer. Hoewel Lavals macht op papier zeer groot was, werd hem toch nog wel tegenspel geboden. Maar dat vond dan wel in het geheim plaats, want afgezien van Pétain was in Vichy vrijwel niemand meer „onaantastbaar”. In heel Frankrijk hielden velen dan ook hun hart vast uit vrees dat het land door de Duitsers zou worden gepoloniseerd. Toen in het begin van mei 1942 Heydrich, hoofd van het Reichssicherheitshauptamt en tevens vice-

protector van Bohemen en Moravië, in Parijs arriveerde, was het niet moeilijk daaruit te concluderen dat de Duitsers hadden besloten hun zwaarste politieke geschut tegen de Fransen in stelling te brengen. Op 5 mei riep deze Obergruppenführer van Parijs uit Bousquet op het matje en legde hem koeltjes een kolossaal Duits eisenpakket voor dat onder meer inhield dat de politie in heel Frankrijk onder Duitse leiding moest worden gesteld. Bousquet, die zich onverbloemd manifesteerde als een echte Fransman, repliceerde zakelijk en afdoende. Die tegenstand kwam voor Heydrich dermate onverwacht dat hij erdoor werd geïmponeerd. En wat Bousquet nooit had verwacht, gebeurde: de Duitser uitte zijn bewondering over die vaderlandslievende houding en beloofde dat hij in Berlijn om mildere instructies zou vragen. Heydrich zou echter Parijs niet meer terugzien: op 27 mei 1942 werd hij in Praag door verzetsstrijders neergeschoten.

In ieder geval had Vichy politiek een tijdelijke adempauze verkregen.

Madagascar

Op 5 mei had nog een gebeurtenis van belang plaatsgegrepen. De Engelsen, die een Japanse poging ter verkrijging van een basis op Madagascar wilden voorkomen, bezetten daar de belangrijkste havenstad van dat Franse eiland, Diego-Suarez. Deze Britse actie beroerde velen, maar generaal De Gaulle in het bijzonder. De Engelsen hadden hem geheel onkundig gelaten; luisterende naar een radionieuwsuitzending kwam hij pas op de hoogte. Het échec van Dakar werkte nog steeds door.

Omdat de Engelsen voorlopig de Vichy-administratie ongemoeid lieten, voelde De Gaulle zich nog meer gegriefd. Zij zouden pas op 10 september aan de verovering van de rest van het eiland beginnen. Met de capitulatie van de Vichystrijdkrachten aldaar kwam op 6 november 1942 een einde aan deze Britse campagne.

Rijzende ster van Giraud

Ondanks het zwaard van Damocles, dat Giraud in de vorm van een Duitse ontvoering ook in het onbezette Frankrijk voortdurend boven het hoofd hing, ontplooidde hij spoedig grote activiteit. Geheel buiten het wapenstilstandsleger om richtte hij een eigen nieuwe staf op, die bovendien uitsluitend in het geheim werkte. Deze staf bestond uit: generaal Baurès die in 1939/40 als chef-staf van het Zevende Leger onder Giraud had gediend, de

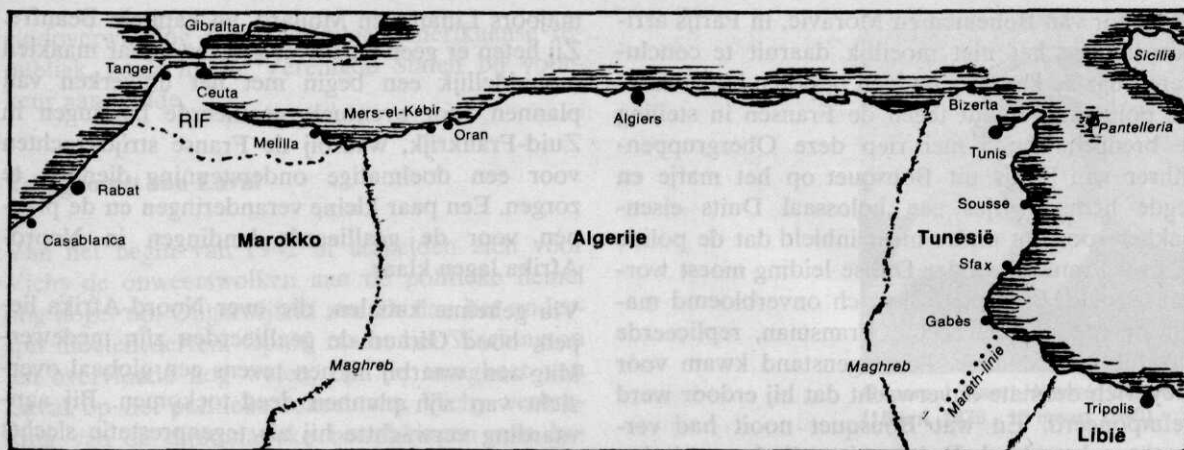
majoors Linarès en Mollard, en kapitein Beaufre. Zij lieten er geen gras over groeien, maar maakten onmiddellijk een begin met het uitwerken van plannen voor eventuele geallieerde landingen in Zuid-Frankrijk, waarbij de Franse strijdkrachten voor een doelmatige ondersteuning dienden te zorgen. Een paar kleine veranderingen en de plannen voor de geallieerde landingen in Noord-Afrika lagen klaar . . .

Via geheime kanalen, die over Noord-Afrika liepen, bood Giraud de geallieerden zijn medewerking aan, waarbij hij hen tevens een globaal overzicht van zijn plannen deed toekomen. Bij aanvaarding verwachtte hij als tegenprestatie slechts de Amerikaanse belofte van herstel van de grenzen van 1939 zowel voor Frankrijk als voor al zijn overzeese gebiedsdelen.

Girauds internationale prestige bleek inderdaad uitzonderlijk groot: na ruggespraak met Eisenhower aanvaardde president Roosevelt zijn toekomstige medewerking en gaf hem de verlangde belofte. Voor Giraud was het zeer vererend dat de Amerikanen in hem de toekomstige opperbevelhebber over de Franse strijdkrachten in Noord-Afrika zagen. In verband met hun plannen voor de allernaaste toekomst zouden zij hem vroegtijdig waarschuwen, zodat hij zich vóór alles ongemerkt zou kunnen begeven naar de plaats waar de Engelsen hem zouden komen afhalen. Inmiddels verstevigde hij zijn contacten met de hem welgezinde Franse generaals in Noord-Afrika. Tot dat, uiteraard beperkte, groepje behoorden de opperbevelhebber van de land- en luchtmacht generaal Juin, diens chef-staf van de landmacht generaal Koeltz (deze was op 22 juni 1940 door Weygand naar Noord-Afrika gezonden met een speciale opdracht om generaal Noguès, resident-generaal van Marokko, te beïnvloeden), generaal Béthouart (bekend uit Narvik, mei 1940) en generaal Mast. Alle vier stonden bekend als uitstekende officieren.

Op zijn beurt gaf Robert Murphy, die van alles op de hoogte was, zijn vertrouwen aan deze generaals en aan Juin in het bijzonder. Hij durfde zelfs zo ver te gaan dat hij hem deelgenoot maakte van de Amerikaanse plannen inzake het toekomstige Franse opperbevel. Juin kon zich bij de voorkeur voor Giraud neerleggen, omdat ook hij wist dat deze van alle Franse opper- en vlagofficieren het meeste gezag uitstraalde. Medio oktober werd Giraud ingelicht dat de voorgenomen landingen begin november zouden worden uitgevoerd.

Ook bij zijn verdwijning uit onbezet Frankrijk had Giraud geluk. In Marseille sloten kapitein Beaufre

Het noordelijkste deel van Afrika

en twee andere metgezellen zich bij hem aan. Op 4 november, even na middernacht, verliet het kleine gezelschap de rede van Le Lavandou met een Engelse onderzeeboot. Door slecht weer vond het contact met de Catalinavliegboot in de buurt van de Balearen één dag later plaats dan in de plannen voorzien; Gibraltar werd pas op 7 november bereikt. Onmiddellijk na zijn aankomst voerde Giraud een eerste gesprek met de Amerikaanse generaals Eisenhower en Clark. De opgelopen vertraging was een tegenslag, want alle ingewijden hadden Giraud liever willen zien vóór het begin van de landingen in Algiers.

De geallieerde landingen in Frans Noord-Afrika

Ondanks deze tegenvaller vonden de landingen plaats op de geplande datum: 8 november 1942. De landingstroepen — bijna 120.000 man in totaal — bestonden voornamelijk uit Amerikanen. Nadat de eerste fase succesvol was uitgevoerd, trachtten de Amerikanen met dubbele omvattingen de grote steden Casablanca, Oran en Algiers te vermeesteren.

Alleen bij het veroveren van de haven van Algiers werden Britse commando's ingezet. Inderdaad waren bij de samenstelling van de landingstroepen politieke overwegingen van doorslaggevend belang geweest. Zowel Londen als Washington waren goed op de hoogte van de toenmalige Franse gevoelens die tegen het einde van 1942 beslist niet pro-Brits waren, terwijl in Frankrijk zelf en in de Franse overzeese gebiedsdelen de Amerikanen nog steeds hoog in aanzien stonden. Dat was niet alleen het geval bij de burgerbevolking, maar ook bij de strijdkrachten.

Op papier waren in Marokko en in Algerije de Fransen in staat met ongeveer 105.000 man tegenstand te bieden. Hoewel de Duitsers enkele uit-

breidingen hadden toegestaan, waren de aantallen luchtafweer- en antitankgeschut toch totaal onvoldoende; alleen in Marokko hadden de Fransen 48 moderne tanks tot hun beschikking.

De geallieerde luchtmacht waren volledig voor hun taak berekend en zeer talrijk. De Fransen konden daartegenover slechts ongeveer 165 gevechtstoestellen stellen; het merendeel daarvan was stellig niet gelijkwaardig aan de geallieerde vliegtuigen.

De grote afwezigheid was echter ongetwijfeld de vroeger zo befaamde Franse vechtslust. Dat werd door de tegenstrijdigheden in de Franse bevelvoering nog extra in de hand gewerkt. Sommige Franse aanvoerders waren immers al bij het geallieerde spel betrokken en hadden het grootste belang bij het beperken of geheel achterwege blijven van Franse tegenstand.

Op 9 november werd Giraud met een Engels vliegtuig naar de luchthaven van Algiers overgevlogen; deze stad was toen al stevig in geallieerde handen, hetgeen vooral was te danken aan het resolute optreden van generaal Mast. Ook admiraal Darlan bevond zich daar, een bijkomstigheid die door niemand was voorzien. In feite was hij nog steeds de opperbevelhebber van alle Franse strijdkrachten en daarbij ook nog de dauphin van Pétain. Aan zijn anti-Britse gezindheid bleek Darlan zelf niet zo zwaar te tillen, aangezien hij vrijwel direct zijn jas naar de wind hing. Bovendien bleek hij voor de geallieerden een uiterst gemakkelijke onderhandelingspartner te zijn: hij verklaarde zich bereid de nieuwe status van de Franse gebieden in Noord-Afrika met zijn handtekening te bekrachtigen. En evenals Giraud zette hij zich in om ook elders de Franse militaire tegenstand te doen beëindigen. Die pogingen werden met succes bekroond, want op 11 november werd ook in Marokko het vuren gestaakt,

aangezien generaal Noguès eveneens overstag ging. Toch hadden de gevechten tussen de Amerikanen en de Fransen, die dus vier dagen hadden geduurd, over en weer verliezen opgeleverd. De Fransen hadden 3000 man aan gewonden en gesneuvelden te betreuren, ongeveer overeenkomende met de geallieerde verliezen. Dank zij de geringe sterkte van de Franse luchtafweer hadden de Amerikanen slechts enkele vliegtuigen verloren; de Franse luchtstrijdkrachten waren tot 30 toestellen gereduceerd, de overige 135 waren op de grond vernield of tijdens luchtgevechten neergeschoten. De maritieme verliezen waren aan beide kanten betrekkelijk gering. Behalve het verloren gaan van enkele kleine schepen, waren aan geallieerde zijde twee kruisers nogal zwaar beschadigd; aan Franse zijde telden vooral de treffers die de nog steeds niet voltooide „Jean Bart” had moeten incasseren.

Tunesië, laatste bolwerk van de As in Afrika

Het was voor Frankrijk wel erg tragisch, dat Laval in Duitsland met Hitler en von Ribbentrop over het lot van Tunesië onderhandelde, terwijl vrijwel op hetzelfde tijdstip de Franse prominenten in Algerije en Marokko zich aan de geallieerde kant schaarden. Laval, die een Duitse bezetting van onbezet Frankrijk op het laatste moment wilde voorkomen, stond ontegenzeggelijk onder zeer zware druk. Hij gaf zich gewonnen, hoewel hij het in vage woorden trachtte in te kleden: „u kunt binnenvallen in Tunesië, maar u doet dat dan wel zonder mijn toestemming”. Toen hij op het punt stond voor de terugreis in zijn vliegtuig te stappen, deelde von Ribbentrop hem mee dat de eerste eenheden van de Wehrmacht de demarcatielijn tussen bezet en onbezet Frankrijk hadden overschreden (11 november 1942).

Zoals kon worden voorzien waren Lavals vage woorden door de Duitsers als een instemming opgevat, want zij gingen direct tot actie over. Zij bleken in staat een luchtbrug in werking te stellen, die in een handomdraai en binnen de korst mogelijke tijd een aanzienlijke en goed toegeruste troepenmacht naar Tunesië overbracht. De eerste eenheden daarvan waren al op 12 november ter plaatse.

In Tunesië was admiraal Estéva, een trouwe aanhanger van Vichy, de hoogste Franse gezagsdrager. Maar ook daar heerste de nu gebruikelijke verwarring in de bevelvoering. Generaal Barré, die de 15.000 man slecht bewapende Franse troepen onder zijn bevel had, verklaarde zich eerst neutraal; pas nadat de stroom van tegenstrijdige

bevelen ook hem te erg werd, hakte hij op 19 november — veel te laat — de knoop door en liet het vuur openen op de Duitsers.

Voor de Asmogendheden zou Tunesië het laatste Afrikaanse strijdtoneel worden.

Eerst orde op zaken

Generaal Eisenhower riep uit Algiers, waar zich al een groot gedeelte van zijn staf had geïnstalleerd, op 12 november alle voornaamste belanghebbenden bijeen. Ingevolge een bevel van Darlan was ook generaal Noguès aanwezig. Nadat deze had geweigerd Giraud de hand te drukken, kon met de besprekingen — zij het in een gespannen sfeer — worden begonnen. Terecht was van onderhandelingen geen sprake; kundig en beheerst deed Eisenhower uit de doeken wat de geallieerden voor ogen stond. Duidelijk gaf hij te kennen dat van een Amerikaans-Franse militaire samenwerking alleen sprake kon zijn indien het opperbevel over alle Franse strijdkrachten in Noord-Afrika bij generaal Giraud zou berusten. Tegen het uitoefenen van het civiele bestuur onder leiding van admiraal Darlan zouden de geallieerden voorlopig geen bezwaar aantekenen en zelfs generaal Noguès zou mogen aanblijven mits hij zich loyaal opstelde. Giraud werd unaniem als opperbevelhebber aanvaard. Darlan was onmiddellijk akkoord gegaan, want de gang van zaken was voor hem zelf verre van ongunstig. Noguès had evenmin recht tot klagen, want na enig tegenstribbelen gaf hij blijk van zijn inschikkelijkheid door zich met alles akkoord te verklaren. Eisenhower droeg Darlan op nog een keer gebruik te maken van zijn invloed op de Franse marineautoriteiten in Toulon om hen te bewegen met hun schepen naar bases in Noord-Afrika uit te wijken. Daarna verzocht Giraud Eisenhower zo spoedig mogelijk alle beschikbare geallieerde troepen te willen inzetten tegen de Duitse strijdmacht in Tunesië. Hij zelf was inmiddels bijna gereed met het samenstellen van zijn staf, en hij verzekerde de Amerikanen dat de bruikbare Franse landstrijdkrachten — door hem geschat op in totaal 65.000 man — binnen de kortst mogelijke tijd zouden gaan deelnemen aan de bevrijding van Tunesië.

Het einde van onbezet Frankrijk

Uit opportunistische overwegingen hadden de Duitsers tussen 8 en 11 november — even aanziende hoe de Fransen zouden handelen — Vichy vrijwel met rust gelaten. Alleen Krug von Nidda

had aangedrongen op het verbreken van de toch nog altijd bestaande diplomatieke betrekkingen met de Verenigde Staten. Volgens Vichy waren deze betrekkingen nu automatisch verbroken, aangezien Amerikaanse troepen Frans gebied waren binnengevallen.

Op 8 november had generaal Verneau, de chef-staf van het wapenstilstandsleger, de Order 128 in werking gesteld. Deze hield in, dat de acht Franse divisiecommandanten gerechtigd waren met hun troepen de kazernes en/of legerplaatsen te verlaten, hetgeen een eventuele en snelle bezetting van de daarvoor bestemde verdedigingslijnes in de bergen ten goede zou komen. Pétain, die de gedachten aan de Franse aderslatingen uit de Eerste Wereldoorlog en aan de zware verliezen van mei/juni 1940 nooit kon loslaten, gaf generaal Bridoux het advies, Verneau's opdracht ongedaan te maken. Bridoux handelde dienovereenkomstig.

Alleen kolonel Schlessler had de moeite genomen verkenningsspelotons naar de demarcatielijn te sturen, en generaal De Lattre de Tassigny legde het intrekken van de order naast zich neer. Wat had echter slechts één, en dan nog gebrekkig bewapende, Franse divisie tegen de Duitsers kunnen uitrichten?

Nadat maarschalk von Rundstedt persoonlijk Pétain op de hoogte had gesteld dat vier Duitse divisies het gebied van Vichy binnentrokken, beperkte deze zich tot het afgeven van een protest dat aan duidelijkheid niets te wensen overliet. Het was een van zijn vele protesten, die geen van alle ook maar enige uitwerking hadden. Op 12 november ontbood Pétain Weygand voor een onderhoud naar Vichy; diens advies was dat de maarschalk onverwijld naar Noord-Afrika zou vertrekken, iets wat op dat ogenblik misschien nog mogelijk was. Weygand zou echter moeten ervaren dat hij de toestand toch nog te optimistisch had beoordeeld. Vrijwel direct na zijn onderhoud met de maarschalk werd hij in Vichy gearresteerd door een inmiddels reeds ter plaatse aangekomen SS-eenheid die hem naar Duitsland afvoerde. Toen Pétain, die door het bericht van die gevangenneming zeer was geschokt, bovendien hoorde dat Abetz het had bestaan de uit München teruggekeerde Laval te gelasten de Verenigde Staten de oorlog te verklaren, verbood hij zijn premier dat kort en bondig. Hij uitte zich zelfs zo ongekend fel dat Laval zich wel ervoor wachtte de Duitsers toch hun zin te geven. Die gang van zaken maakte echter wel duidelijk dat de machthebbers in Vichy waren gedegradeerd tot Duitse marionetten, zonder enige werkelijke autoriteit.

Ook de geruisloos tot stand gekomen overgang van Frans West-Afrika naar de geallieerden, op 15 november door gouverneur-generaal Bouisson officieel afgekondigd, betekende voor Vichy een zware slag. Verder was al in het begin van november een aanzienlijk gedeelte van het garnizoen in Frans Somaliland naar de Vrije Fransen overgelopen. Zij hadden zich aangesloten bij kolonel Appert, die met zijn kameelkorps een gedeelte van de grens aldaar had geblokkeerd. De rest van het garnizoen zou zich op 28 november bij de Vrije Fransen aansluiten.

In Zuid-Frankrijk hadden op Duits bevel de daar nog aanwezige eenheden van het wapenstilstandsleger zich op 19 november 30 km van de kust van de Middellandse Zee moeten terugtrekken; alleen de troepen in de omgeving van de oorlogshaven Toulon waren daarvan uitgezonderd. Inmiddels waren de meeste eenheden van dat leger door Duitsers al ontwapend, waarna de soldaten naar huis werden gezonden.

Er was slechts één lichtpunt: de Maquisards konden zich in zeer korte tijd rijkelijk van officieren en onderofficieren voorzien; de toeloop daarvan was zo groot dat er een goede selectie kon worden toegepast.

Maar „het laatste wapen in handen van Vichy”, de vloot in Toulon, bleek eveneens een zeepbel te zijn die in de lucht zou oplossen. Toen er werkelijk moest worden gehandeld, bleek het merendeel van de onderbewapende en onderbemande schepen niet eens in staat te zijn de haven te verlaten.

De Duitse ring om Toulon werd steeds nauwer. Er vonden Duits-Franse onderhandelingen plaats, maar in feite wisten de Fransen niet waar zij aan toe waren. Op 27 november sloeg het noodlot toe, de Duitse troepen drongen binnen. Slechts enkele eenheden boden summier verzet, dat als een symbolisch gebaar de geschiedenis zou ingaan. De Franse marineleiding, die daarvoor wel de nodige voorbereidingen had laten treffen, gaf bevel de nog aanwezige munitievoorraden in de lucht te laten vliegen en liet tevens vrijwel alle aanwezige oorlogsschepen in de haven tot zinken brengen. Daarmee had admiraal Laborde uitvoering gegeven aan de reeds op 19 juni 1940 door Darlan uitgevaardigde order geen enkel Frans oorlogsschip en geen enkele bruikbare Franse oorlogshaven ooit in Duitse of Italiaanse handen te laten vallen. Slechts vijf onderzeeboten hadden kans gezien de haven van Toulon te verlaten. Een daarvan zonk op de rede en een tweede werd in een Spaanse haven geïnterneerd; de drie andere wisten onbeschadigd en wel de overkant te bereiken en

werden daar als welkome aanwinsten bij de Franse zee strijdkrachten ingedeeld.

In Vichy was in de „Journal Officiel” van 28 november 1942 te lezen, dat admiraal Darlan en generaal Giraud de Franse nationaliteit was ont-nomen . . .

Darlan zou de ondergang van het gros van zijn eens zo machtige vloot niet lang overleven, hij werd in Algiers op 24 december door de jonge Fransman Bonnier de la Chapelle koelbloedig neergeschoten. Die aanslag baarde wel veel op-zien, maar had geen schokkende gevolgen. Alleen Girauds bevoegdheden werden uitgebreid, want met ingang van 1 januari 1943 werd hij tevens belast met de leiding over het burgerlijke bestuur in Frans Noord-Afrika.

Tijdens de conferentie van Casablanca (14-26 januari 1943) hadden Churchill en Roosevelt op aanraden van Eisenhower tevens de generaals De Gaulle en Giraud uitgenodigd. De twee Fransen dienden de mogelijkheden te bespreken die een bundeling van de Franse met de geallieerde krach-ten zou bewerkstelligen. Spoedig kwam aan het licht dat de Fransen in aanwezigheid van derden elkaar moeilijk konden vinden. Zodra zij alleen werden gelaten, trad een verbetering op. Tussen die beiden brak het ijs wel enigszins, maar geheel wegsmelten zou het nooit. De door iedereen zo oprecht gewenste Franse eenheid werd in Casa-blanca nog niet bereikt.

Felle en langdurige bevrijdingsoorlog in Tunesië

Ook voor generaal-veldmaarschalk Rommel was inmiddels het getij geheel gekeerd. In de periode van het begin van november 1942 tot het einde van januari 1943 had het Britse Achtste Leger van generaal Montgomery kans gezien uit El-Alamein in Egypte tot voorbij de hoofdstad van Libië, Tripolis, het Afrika-korps voor zich uit te jagen. Daarna was het doorstoten naar Tunesië geen al te moeilijke taak. De Vrije Fransen van generaal Leclerc rukten, na op 13 januari Moerzoek te hebben veroverd, noordwaarts op zodat de Engelsen op hun zuidelijke flank geen verrassing meer behoeften te vrezen.

Deze eenheden van de „Forces Françaises Libres” (FFL) van Leclerc hadden een avontuurlijke tocht achter de rug. Uit Fort Lamy hadden zij in 45 dagen hun befaamde doorsteek door de Sahara volbracht naar de Oases van Fezzan, die werden veroverd en van Italianen gezuiverd, met de in-neming van Moerzoek als kroon op het werk.

Februari zorgde nog voor een typische situatie,

Generaal Philippe Leclerc de Haute-cloque (1902-1947) werd in 1952 postuum tot maarschalk benoemd

aangezien Rommel zijn troepen grotendeels kon opstellen in de Marethlinie, die indertijd door de Fransen tegen de Italianen was aangelegd. Het Afrikakorps kreeg even respijt, te meer omdat ook het Achtste Leger aan zowel een hergroepering als een adempauze toe was.

Tussen 15 februari en 5 maart voerden Rommels troepen nog offensieve acties uit, terwijl aan het noordelijke front de Duitse troepen onder bevel van generaal von Arnim eveneens aanvallend op-traden. Maar het materiële overwicht van de ge-allieerden legde toch wel gewicht in de schaal. Zij hadden voortdurend het absolute luchtoverwicht gehad en nu ontplooiden zelfs de enkele Franse escadrilles een grote activiteit.

Terwijl von Arnim Bizerta nog kon houden, moest Rommel plaatsen als Gabès, Sfax en Sousse nood-gedwongen opgeven. Tijdig werd Rommel zelf door de Duitsers geruisloos teruggehaald. De ko-mende nederlaag tekende zich al af en zij wilden voorkomen dat deze op rekening van Rommel zou worden geschreven. Op 7 mei 1943 rukten eenheden van het Engelse Eerste Leger onder generaal Anderson de hoofdstad Tunis binnen. Bizerta viel op 7 mei eveneens in geallieerde han-den; daar waren het de Amerikanen en de Fran-sen, die zegevierend de stad binnentrokken. Voor von Arnim bleef slechts één mogelijkheid over: capitulatie. Die werd op 12 mei getekend; een werkelijk enorme krijgsbuit viel de geallieerden in handen en het totale aantal Duitse en Italiaanse krijgsgevangenen werd met ruim 250.000 ver-meerderd.

Na deze vreugdevolle gebeurtenissen meende een afgevaardigde in het Engelse Lagerhuis Churchill de vraag te moeten stellen, waarom na deze capi-tulatie Montgomery in gezelschap van von Arnim een maaltijd had gebruikt. Het laconieke antwoord luidde: „u kunt beter medelijden hebben met von Arnim, want de niet-roker Montgomery, die alco-

holische dranken verafschuwt, is bovendien nog vegetariër ook!”.

Zowel de Franse troepen onder Giraud als de niet onder zijn bevelen staande Vrije Fransen hadden zich tijdens de veldtocht in Tunesië uitstekend ge-weerd. Uiteraard kenden de aanvoerders van beide Franse groeperingen het terrein beter dan wie dan ook. Girauds troepen waren numeriek wel in de meerderheid maar beschikten nog niet over moderne uitrusting: het eerste voor hen bestemde Amerikaanse materieel kwam pas op 8 mei in Noord-Afrika aan; de aan het zuidelijke front opererende eenheden van de FFL hadden merendeels de beschikking over de modernste Engelse uitrusting.

Langzamerhand kreeg het vroegere elan weer vat op de troepen van Giraud. Zij durfden weer risico's nemen, waarbij zelfs grote verliezen niet werden geschuwd. En deze verliezen waren inderdaad hoog, het herwinnen van het zelfrespect eiste een zware tol. Als gewoonlijk hadden de eenheden van de FFL uitstekend voldaan.

Overwinningsparade met een bijmaak

Om het verdrijven van de laatste Astroepen uit Afrika en de bevrijding van Tunesië te vieren werd op 20 mei 1943 in Tunis een grote parade gehouden. Roosevelt had al op 10 mei zijn erkentelijkheid voor de Franse prestaties uitgedrukt in een waarderend telegram aan Giraud, en Eisenhower besliste om dezelfde reden dat de Fransen de ereplaats toekwam aan de kop van het defilé. Daarna zouden de Amerikanen voorbijtrekken, op hun beurt gevolgd door de Engelsen. Maar die volgorde moest toch nog worden herzien, want de Gaullistische generaal De Larminat wenste niet dat zijn troepen zich voegden bij die van Giraud: hij wilde dat de FFL zich aansloot bij de Engelsen. Zo gebeurde het ook, en dus marcheerden de Vrije Fransen aan de staart van de stoet. Bij Girauds troepen, die het evenement als een eerherstel beschouwden, waren velen in hun wiek geschoten; ook de Amerikanen waren over het optreden van De Larminat beslist niet gesticht. Aan de Franse eenheid, die toch al zo moeilijk tot stand kwam, was onnodige schade berokkend. Toch zouden spoedig daarna de twee hoofdpersonen hun gesprekken hervatten; toen De Gaulle op 31 mei op het vliegveld van Algiers was aangekomen, werd hij door Giraud zelf hoffelijk verwelkomd. Voor beide Fransen was het stellig een goed tijdstip om te onderhandelen. De geallieerden stonden er beter voor dan ooit, Frans Noord-, West-

Generaal Montgomery

en Equatoriaal-Afrika vormden weer één aangesloten blok en de laatste twijfels aan de geallieerde eindoverwinning waren als sneeuw voor de zon definitief verdwenen. Daartegenover stond echter, dat de toestand in het nu geheel door de Duitsers bezette Frankrijk beiden veel zorgen baarde. Inderdaad, er waren nog ministeries in Vichy en ook Pétain en Laval zaten nog dagelijks achter een eigen bureau, maar werkelijke macht konden zij niet meer uitoefenen. De maarschalk, die zich het meest geïsoleerd voelde, twijfelde aan zich zelf. Was zijn optreden tijdens de twee en een half jaar aan de top werkelijk van invloed geweest? Hij wist het zelf nauwelijks meer.

Laval, die van Pétain had weten gedaan te krijgen dat hij zelfstandig mocht handelen, was dus in feite dictator geworden, maar ook zijn rol was uitgespeeld. Eigenlijk was hij alleen nog goed genoeg om op het door de Duitsers gewenste ogenblik ja te zeggen. Angstvallig concentreerden zijn gedachten zich op één illusie: wanneer de mogelijkheid voor het sluiten van een compromisvrede tussen de Westelijke geallieerden en het Derde Rijk zich zou voordoen, zou hij als de bemiddelaar bij uitstek voor het voetlicht treden. Maar vooral na Casablanca behoorde juist dát tot de onmogelijkheden.

Duitse terreur in Marseille

Inmiddels hadden de Duitsers in Marseille hun wraakgevoelens kunnen botvieren. Aangezien ook plannen voor vernietiging en deportatie op grote schaal degelijk dienen te worden voorbereid, kan gerust worden aangenomen dat de Duitsers die voor Marseille al lang vóór de bezetting van de zone hadden opgesteld. Vanzelfsprekend kon de uitvoering daarvan niet geschieden zonder medeweten en medewerking van de Franse autoriteiten. Op 3 januari 1943 werd in Marseille een ernstige bomaanslag gepleegd op een „maison de tolérance”, waar steeds vele leden van de Wehrmacht

over de vloer kwamen. Dat geweld verschafte de Duitsers de gezochte aanleiding om de kat de bel aan te binden, waarbij ook het voorwendsel werd gehanteerd dat direct na het begin van de bezetting van Marseille het aantal Duitse deserteurs enorm was toegenomen. In opdracht van Berlijn togen vele Duitse prominenten, waaronder ook enkele hoge officieren van de Wehrmacht, naar de havenstad om de besprekingen met de Franse autoriteiten te beginnen. Aan Franse zijde waren Bousquet en de regionale prefect Lemoine de toonaangevende figuren. Als woordvoerder van de Duitsers trad meestal het hoofd van de Sicherheitsdienst in Frankrijk Oberg op; de gevreesde SS-Obergruppenführer Daluge was speciaal uit Berlijn overgevlogen om Oberg tot spoed aan te zetten. Toen de Fransen voor de eerste keer de plattegrond te zien kregen waarop het te vernietigen stadsgedeelte was aangegeven, konden zij hun ogen niet geloven: het gedoemde gebied bleek veel groter te zijn dan het gehele „Quartier du Vieux Port”. Toen hun daarbij laconiek werd meegedeeld dat de daar wonende 50.000 inwoners naar Duitse concentratiekampen zouden worden gedeporteerd, dachten zij een angstdroom te beleven. Het Franse afgrijzen deed de Duitsers inzien dat hun plannen niet in een handomdraai konden worden gerealiseerd. Nadat Laval van de Duitse plannen op de hoogte was gesteld, maakte hij zich van de aangelegenheid af door de verantwoordelijkheid geheel op de schouders van Bousquet en Lemoine af te wentelen. Vanzelfsprekend was het opnieuw Bousquet, die de kastanjes uit het vuur zou moeten halen. Hij aarzelde niet en aanvaardde manmoedig de hopeloze strijd, die hij overigens met weergaloos raffinement zou voeren.

Eerst verkreeg hij enig uitstel en wist daarna te bewerkstelligen dat de vernietiging tot de eigenlijke Vieux-Portwijk zou worden beperkt. Daarna richtte hij zijn verzet tegen het Duitse plan alle inwoners van de bedreigde wijk te deporteren. Door zijn intense vasthoudendheid wist hij de Duitse belofte los te branden, dat alleen de inwoners zouden worden gedeporteerd die als vijanden van het Derde Rijk konden worden beschouwd. Deze groepering omvatte: de Duitse emigranten, de onderdanen van alle gebieden die al onder Duits beheer stonden, de Joden en de Duitse deserteurs. Deze prijs moest noodgedwongen worden betaald ter voorkoming van de deportatie van *allen*.

Het bovenvermelde uitstel zou niet tot afstel leiden, de „furor teutonicus” moest en zou kunnen woeden. Voor een ordelijk verloop werd de evacua-

tie toevertrouwd aan het Franse politieapparaat; 1200 politie-inspecteurs waren daartoe zelfs van heinde en verre opgetrommeld. De wijk zelf zou worden afgegrensd door een regiment SS-politie-troepen, tot de tanden bewapend en met pantserauto's uitgerust. Nadat deze fase op 22 januari 1943 was voltooid, stelde de Franse politie de reeds sterk verontruste inwoners op de hoogte van de voor hen op de volgende dag geplande en onherroepelijke evacuatie.

De zwaar getroffen wijkbewoners mochten slechts handbagage meenemen. Straat voor straat voltrok de evacuatie zich in snel tempo, want op 24 januari waren de ratten en de muizen de enige overgeblevenen. Bij het verlaten van de wijk paste de massaal aanwezige Duitse politie een eerste schifting toe, die ruim 2500 slachtoffers opleverde. Zij zouden immers worden gedeporteerd, waarvoor de trein al klaar stond. Kort voor het vertrek wist de kordate Bousquet nog van de Duitsers toestemming te verkrijgen enkele tientallen mensen, die hij persoonlijk ongeschikt achtte om het gruwelijke transport te overleven, tot zelfs uit de wagons weg te halen. Zo kon hij nog een groepje van bijna tweehonderd mensen, voornamelijk uitgemergelde jonge moeders met in paniek geraakte kinderen, het leven redden. Door kranig optreden van het Franse spoorwegpersoneel werden zij aan het gezichtsveld van de Duitsers onttrokken. Over het lot van de andere gedeporteerden is nooit meer iets vernomen.

Het grootste gedeelte van de geëvacueerden — dus zij, die de eerste Duitse controle hadden doorstaan — werd naar een door de Fransen geïmproviseerd interneringskamp in de open lucht bij Fréjus overgebracht. Zij werden daar inderhaast voorzien van dekens en karige maaltijden waarna zij opnieuw door leden van de Duitse politie op papieren werden gecontroleerd. Gelukkig bleven slechts enkelen in de mazen van het Duitse net hangen. Terwijl de meeste anderen in vrijheid werden gesteld, werd de laatste hand gelegd aan de vernietiging van hun haardsteden; voor een nieuw dak boven hun hoofd waren zij uitsluitend aangewezen op meelevende familie of bekenden.

De laatste week van januari was door de Duitsers benut om uit de huizen van de verlaten wijk alles te slepen wat van hun gading was. Op 1 februari kon de genie aan de sinistere vernietigingstaak beginnen; deze actie was op 17 februari voltooid. Volgens officiële Duitse gegevens waren in totaal 1500 huizen met de grond gelijk gemaakt; met inbegrip van de gedeporteerden waren ruim 24.000 inwoners van Marseille dakloos geworden.

Achteraf bleek duidelijk, dat het aantal Duitse deserteurs minimaal was geweest. En René Bousquet, die zich talrijke malen uiterst moedig en met open vizier tegenover de vijanden van zijn land had opgesteld, viel zelf in 1944 eveneens ten offer aan de Duitse deportatiewoede.

De Gaulle en Giraud sluiten compromis

Terug naar Algiers, waar op 1 juni 1943 de besprekingen tussen De Gaulle en Giraud begonnen; beiden werden door talrijke medewerkers bijgestaan. Wanneer men de goede geallieerde vooruitzichten even naar de achtergrond dringt en de grote ramp in Marseille vooropstelt, dan zou het toch in de lijn van de verwachtingen hebben mogen liggen dat de beide prominente Fransen niets anders overbleef dan een spoedige en volledige samenwerking, te meer omdat beiden in feite hetzelfde doel nastreefden: de zo snel mogelijke bevrijding van Frankrijk. Hoewel de middelen daartoe voor het grijpen lagen, zou dat doel echter niet volledig worden bereikt. Wel droegen zij elkaar achting toe en bovendien waardeerden zij elkaars kwaliteiten, maar hoewel de Engelsen zijn eigengereidheid nog steeds afkeurden, poseerde De Gaulle nog te veel als *de* Franse verzetsleider van het eerste uur. De flegmatieke Giraud stelde zich daarentegen op als de generaal met de onaanastbare positie. Door hem als opperbevelhebber in het zadel te zetten hadden de Amerikanen immers een zeer goede keuze gedaan. Volmondig erkende De Gaulle, dat Giraud inderdaad een geweldige prestatie had geleverd. Ontegenzeggelijk stond op zijn naam, dat door zijn toedoen de Franse troepen die op 11 november 1942 nog op de Amerikanen hadden gevuurd, slechts luttele weken later aan de zijde van de Amerikanen konden worden ingezet. En hoe, want zelfs hadden de Fransen een mentaliteitsverandering ondergaan. Maar Giraud ging tevens prat op de aan hem gedane belofte dat de Amerikanen bereid waren zelfs 300.000 man Franse troepen van nieuwe uitrusting te voorzien. En was hij het niet geweest, die in Casablanca zijn visie op de herovering van de vesting Europa aan Roosevelt en Churchill in aanwezigheid van hun stafleden op vakkundige wijze had uiteengezet?

Giraud was echter ook zo sportief de prestaties van de FFL te loven. Hij sprak met bewondering over de langdurige en verbeterde tegenstand die de Vrije Franse Eerste Divisie onder kolonel (later generaal) Koenig bij Bir-Hakeim het Afrikakorps had geboden, waardoor in juni 1942 de Duitse

Generaal Alphonse Juin (16 dec. 1888 - 27 jan. 1967) werd in 1952 tot marschalk van Frankrijk benoemd

opmars aanzienlijk was vertraagd. En evenmin vergat Giraud de befaamde woestijntocht van Leclerc en diens mannen te roemen.

Toch gaf De Gaulle zijn wens, iemand uit zijn gelederen operbevelhebber te zien worden over de Franse strijdkrachten in Noord-Afrika nog niet geheel op. Wel verdween deze wens in de ijskast, omdat hij maar al te goed wist dat hij niet beschikte over een generaal met de kwaliteiten van Giraud. Generaal De Lattre de Tassigny, die in januari 1943 had weten te ontsnappen uit Toulouse, moest echter eerst nog bij de geallieerden acclimatiseren; hij zou pas in augustus 1944 naar voren treden. Overigens waren De Gaulle en Giraud beiden verheugd over die geslaagde vlucht van De Lattre, die ook vroeger zijn stoutmoedigheid reeds vele malen had bewezen. De Larminat en Koenig waren stellig geen grote veldheren, en Leclerc de Hautecloque (hij werd altijd als Leclerc vermeld) ontbrak het nog aan de nodige ervaring. En ondanks hun grote militaire kwaliteiten waren ook generaals als Béthouart, Koeltz en Mast geen onbetwiste legeraanvoerders. Alleen Juin was wel daarvoor geschikt, zoals hij kort daarna tijdens de veldtocht in Italië zou aantonen. Hoewel de stemming tijdens deze besprekingen in Algiers beslist niet negatief kon worden genoemd, zou er toch te lang en te veel worden gepraat. Weer was het aan generaal Catroux te danken, dat er uiteindelijk toch nog een — zij het dan vaag — compromis uit de bus kwam. Giraud zou opperbevelhebber blijven over de Franse land- en luchtmacht in Noord-Afrika, en De Gaulle zou in Londen het burgerlijke bestuur over de Franse overzeese gebiedsdelen onder het Comité National centraliseren. Dat betekende tevens het einde van het civiele bestuur onder Giraud in Noord-Afrika. Aangezien Giraud inderdaad geen politieke ambities koesterde, ging hij met de nieuwe situatie geheel akkoord. Eigenlijk wenste

hij niet beter, want hij zou zich nu nog intenser met de opbouw van de strijdkrachten kunnen bezighouden.

De inspanning, die beide generaals ten aanzien van de eenwording van de restanten van de Franse oorlogsmarine hadden betoond, was inmiddels met succes bekroond. Bij de eenheden in de Noord-Afrikaanse wateren, hadden zich nu die uit Dakar en Alexandrië en zelfs die uit Martinique aangesloten. Tevens ging Giraud ermee akkoord dat de inzet van de Franse zeestrijdkrachten steeds in nauwe samenwerking met de Royal Navy zou worden gepland.

Toen aldus de Franse oorlogsvloot weer als een geheel kon worden beschouwd, bleek ze toch nog een machtsfactor van enig belang te zijn. Behalve ca. tachtig kleine oorlogsschepen als kanonneerboten, torpedoboten, motortorpedoboten en mijnenvegers konden in het voorjaar van 1944 als direct inzetbaar worden aangeduid de slagkruiser Richelieu (het schip werd in de zomer van 1943 in Amerika van het modernste luchtafweergeschut voorzien), het slagschip Lorraine, de vliegdek-schepen Béarn en Dixmude, negen kruisers, vier flottieljeleiders, achttien onderzeeboten en enkele torpedobotjagers. Tegen het einde van de oorlog beschikten de Fransen over een marine van meer dan 300.000 ton waterverplaatsing met 50.000 man personeel.

De Gaullistische luchtmacht, die evenals de andere strijdkrachten van de Vrije Fransen onder het embleem van het kruis van Lotharingen streed, bestond eind 1942 uit slechts zes escadrilles en daarvan opereerden er twee in de Sovjet-Unie. En aangezien van de officiële Franse luchtmacht maar dertig toestellen de strijd tegen de Amerikanen hadden overleefd, was het niet verwonderlijk dat beide generaals zich met veel energie eveneens voor de vernieuwing van de luchtmacht hadden ingezet. Hun inspanningen werden inderdaad met succes bekroond, want Frankrijk zou de oorlog beëindigen in het bezit van ongeveer vijfhonderd gevechtstoestellen.

Zowel de Engelsen als de Amerikanen waren bij de opbouw en bij de eventuele inzet van de Franse luchtmacht nauw betrokken. De Gaulle gaf Giraud de verzekering dat hij over alle luchtmachtaangelegenheden steeds volledig zou worden geïnformeerd, een belofte waarmee Giraud genoegen nam. Uiteraard benutten beide Fransen de gelegenheid tevens uitgebreid van gedachten te wisselen over de naaste toekomst en in het bijzonder over de militaire kanten daarvan. Evenals de Engelsen en Amerikanen waren zij ervan overtuigd, dat vooral

in het gebied van de Middellandse Zee het jaar 1943 de geallieerden nog menig succes zou kunnen opleveren. Zij wisten, dat eerst de verovering van het versterkte eiland Pantelleria, die overigens weinig moeite zou kosten, op het programma stond. Aangezien Malta permanent in geallieerde handen was gebleven, zou ongetwijfeld Sicilië het volgende doel worden. In dat verband stelde Giraud De Gaulle in kennis van zijn voornemen na de verovering van Sicilië de bevrijding van het Franse eiland Corsica ter hand te nemen. De Gaulle was het daarmee volledig eens.

Ook vertelde Giraud over zijn reisplannen naar de Verenigde Staten die hij, gevolg gevende aan de door president Roosevelt in Casablanca gedane uitnodiging, in de eerste helft van juli hoopte te verwezenlijken. Vanzelfsprekend kon De Gaulle daartegen moeilijk bezwaren aanvoeren.

Ondanks de goede bedoelingen van beide partijen waren de onderhandelingen en besprekingen niet altijd even harmonieus verlopen. Wel waren van talrijke geschilpunten de scherpste kanten verdwenen, en sommige noodoplossingen bleken in de praktijk inderdaad goed bruikbaar. Hopelijk waren nu eindelijk enkele, uiterst storende, Franse strijdbijlen voorgoed begraven.

Bij zijn bezoek aan de Verenigde Staten viel Giraud een hartelijke ontvangst ten deel. De chef van de Amerikaanse generale staf, generaal Marshall, stelde hem in staat alle centra van de oorlogsindustrie te bezichtigen. Tijdens zijn verblijf in dat bondgenootschappelijke land verraste hem het bericht van de geallieerde landingen op Sicilië, die op 10 juli 1943 begonnen en reeds vijf weken later met volledig succes zouden worden bekroond. Hij achtte die operatie incompleet, omdat er geen Frans contingent aan had deelgenomen; De Gaulle, in Londen, was het daarmee geheel en al eens.

De Franse nationale feestdag, 14 juli, vierde Giraud aan boord van de Richelieu die juist in de Newyorkse haven lag. Daarna aanvaardde hij, optimistischer dan ooit, de terugreis naar Algiers via Ottawa en Londen.

De verovering van Corsica

De Italiaanse gevechtsbereidheid bleek op Sicilië tot het nulpunt te zijn gedaald, want alleen Duitse troepen boden daar nog felle tegenstand. De reeds lang verwachte val van Mussolini werd door de gebeurtenissen versneld: op 25 juli 1943 werd hij afgezet en gevangen genomen; maarschalk Bado-

Noordafrikaanse mitrailleursschutter

glio volgde hem op als regeringsleider, maar nadat de eerste geallieerde eenheden ook voet aan land hadden gezet in Zuid-Italië besloot de nieuwe regering te capituleren.

Vrijwel direct nadat de Italianen de wapens hadden neergelegd, brak op 9 september een opstand uit in de Corsicaanse hoofdstad Ajaccio. Op dat eiland waren de Maquisards door toedoen van het Franse opperbevel in het geheim al ruimschoots voorzien van lichte wapens. De Italiaanse bezetters boden hen geen enkel verzet; overal in Ajaccio wapperde de Franse tricolore weer, terwijl de opstand naar elders oversloeg. Dat had echter tot gevolg dat zich prompt een nieuw gevaar aandienende: de commandant van de op Sardinië gelegerde Duitse troepen zag in de gebeurtenissen op Corsica een bedreiging van zijn noordelijke flank, en dus maakten Duitse eenheden de overstek van het ene naar het andere eiland en kregen via Bonifacio vaste voet op Corsica. Zelfs waren de Duitsers nog in staat, zij het maar voor tijdelijk, de noordoostelijke havenplaats Bastia in een geïmproviseerde vesting te veranderen.

Giraud achtte het moment gekomen zijn plan voor de bevrijding van Corsica in daden om te zetten, uiteraard met toestemming van het geallieerde opperbevel. De poging zou worden ondernomen met een alleen uit Franse troepen bestaand invasielegertje van 15.000 man. Giraud had het bevel daarover in handen gelegd van generaal Martin, die ook het vertrouwen van De Gaulle genoot.

De kleine scheepsmacht, die de landingen ten zuiden van Ajaccio op 15 september 1943 mogelijk maakte, bestond uitsluitend uit Franse schepen. De landingstroepen vormden een heteroog gezelschap. Onder anderen waren er goumiers en gemotoriseerde Spahi's bij en werd daar voor de eerste keer een eenheid van de later zo beroemde Franse Para's — in Egypte door de Engelsen opgeleid — ingezet. Voor de ondersteuning vanuit de lucht zouden de Amerikanen zorgen.

De opperbevelhebber van de Italianen op Corsica,

generaal Magli, verleende de Fransen veel medewerking. Giraud nam de moeite ter plaatse persoonlijk met hem te gaan onderhandelen. De Italianen, verheugd niet bij de strijd te worden betrokken, droegen hun vrachtauto's en een gedeelte van hun artillerie aan de Fransen over.

Al spoedig concentreerde de eindstrijd zich bij Bastia, dat na felle gevechten op 4 oktober door de Fransen werd vermeesterd. De meeste Duitsers hadden hun aftocht nog weten veilig te stellen maar noodgedwongen hun materieel moeten achterlaten. Derhalve viel de Fransen een aanzienlijke krijgsbuit in handen; slechts ten koste van geringe verliezen — nog geen vierhonderd man aan gesneuvelden en gewonden — hadden zij in drie weken tijds het gehele eiland veroverd. De Franse troepen hadden uitstekend gevochten, Girauds planning was feilloos geweest. Behalve de vliegvelden van Sicilië konden de geallieerden nu ook die van Corsica benutten.

De Franse eenheid komt geleidelijk tot stand

Na de besprekingen van Algiers werd de positie van De Gaulle beduidend sterker; het Corsica-intermezzo deed zijn ster nog meer rijzen. De belangrijke rol van de Corsicaanse Maquis, die evenals de ondergrondse strijders op het Franse vasteland van het eerste uur af gaullistisch waren georiënteerd, kon immers niet worden gekleineerd. En de evolutie die de Franse strijdkrachten als geheel nu doormaakten, zou ten slotte ertoe leiden dat Frankrijk de eindstreep van de Tweede Wereldoorlog kon halen met een homogene, harmonische krijgsmacht waarover alle prominenten unaniem De Gaulle het onbetwiste politieke gezag voor de naaste toekomst wilden toevertrouwen.

Tijdens het begin van de geallieerde veldtocht in Italië was de Franse deelneming beperkt gebleven tot de artilleristische steun die enkele Franse oorlogsschepen bij diverse landingen verleenden. Eerst in december 1943 kon van een Frans expeditiekorps worden gesproken. De in Italië strijdende Franse legereenheden werden in korte tijd tot 120.000 in totaal uitgebreid en dat betekende dat meer dan een kwart van de geallieerde strijdmacht in Italië uit Fransen bestond. Generaal Juin, die met het opperbevel over de Franse troepen in Italië was belast, voldeed aan alle in hem gestelde verwachtingen.

In vergelijking met oktober 1940, toen het totaal van alle gaullistische strijdkrachten ternauwernood 35.000 man haalde, viel bij de jaarwisseling van 1943/44 de omvang van de Franse landmacht,

Generaal Jean de Lattre de Tassigny (2 feb. 1889 - 11 jan. 1952) werd in 1952 postuum tot maarschalk benoemd

ter sterkte van ongeveer 240.000 man, niet eens tegen.

Als gevolg van de vele gebeurtenissen was inmiddels de functie van Giraud in Noord-Afrika aanzienlijk in belangrijkheid afgenomen. Daarbij was tevens van invloed geweest dat de onderlinge betrekkingen tussen de militaire prominenten van de verschillende Franse groeperingen ruimschoots waren verbeterd. Derhalve achtte De Gaulle in maart 1944 de tijd rijp om Giraud voorgoed op een zijspoor te zetten. Het daartoe strekkende schrijven was in subtiële bewoordingen gesteld: in het algemene belang diende Giraud zijn huidige functie op te geven en daarvoor in de plaats werd hem die van inspecteur-generaal bij de Franse landstrijdkrachten aangeboden. Giraud, die onmiddellijk begreep dat zijn rol was uitgespeeld — al kon hij de fluwelen-handschoenen-aanpak wel waarderen — hield de eer aan zichzelf. Hij nam ontslag en weigerde de hem aangeboden functie. Daarmee gaf hij tevens zijn wensdroom op, als opperbevelhebber over de Franse troepen de vaderlandse bodem te betreden zodra de geallieerde invasie zou worden uitgevoerd. Zijn laatste dagorder ging uit op 15 april; daarin nam hij in pathetische bewoordingen afscheid van zijn troepen. Vijf dagen later had hij zich al teruggetrokken in het landelijke plaatsje Mazagran. Daar werd op 25 augustus een aanslag op hem gepleegd, die hij echter dank zij zijn sterke gestel overleefde.

De Franse generaal die wél in zijn land kon terugkeren als opperbevelhebber van Franse troepen was De Lattre de Tassigny. Op 15 augustus 1944 werd, onder bevel van de Amerikaanse generaal Patch, de tweede geallieerde invasie in Frankrijk een feit, en wel op de Middellandse-Zeekust. Het gros van de geallieerde troepen daar bestond uit het Amerikaanse Zesde Legerkorps en uit het door De Lattre gecommandeerde Eerste Franse Leger. Vanzelfsprekend werd dankbaar gebruik gemaakt van De Lattre's bekendheid met het

terrein; hij had immers tot in het midden van november 1942 gediend in het wapenstilstandsleger. Zijn snelle carrière in de geallieerde gelederen was nauwelijks verbazingwekkend: Huntziger had hem destijds al onderkend als een van de beste commandanten en had steeds zijn autoriteit gebezigd voor het dekken van De Lattre's activiteiten. De zeer positieve instelling van De Lattre was via Bern ook in Londen bekend geworden en niet alleen de Engelsen maar ook De Gaulle en de zijnen beschouwden hem als progeallieerd en dus aanvaardbaar. Dat de invasie in Zuid-Frankrijk zo gunstig verliep, was voor een belangrijk deel te danken aan zijn kennis en kunde.

In ieder geval waren bij dié invasie metterdaad Franse strijdkrachten in aanzienlijke aantallen betrokken geweest. Op 6 juni, bij de invasie in Normandië, was dat wel anders: daar was het Franse aandeel hoofdzakelijk beperkt gebleven tot de gebruikelijke vuursteun uit zee. Slechts 200 commando's van de Franse marine hadden aan de eerste landingen deelgenomen; zij stonden onder bevel van de bekende majoor van de mariniers Philippe Kieffer. Pas nadat het geallieerde opperbevel met zekerheid kon aannemen, dat de invasie was geslaagd, kregen andere Franse eenheden toestemming aan land te gaan. Derhalve werd de „2e Division blindée” onder aanvoering van generaal Leclerc, voor het eerst op 11 augustus bij gevechtshandelingen ingezet.

De Amerikanen waren sportief genoeg aan deze Franse divisie de eer te gunnen als eerste geallieerde eenheid in Parijs binnen te trekken; zij werkten dat nog in de hand door bewust het snelle tempo van sommige Amerikaanse eenheden te drukken. Tegen de avond van 24 augustus 1944 bereikte de Franse voorhoede de voorsteden van de hoofdstad, waarna de volgende morgen de divisie Leclerc de straten van Parijs binnenreed. Onmiddellijk nadat Leclerc met trots aan De Gaulle had gemeld dat de laatste Duitse tegenstand in de stad was gebroken, begon deze aan zijn triomfantelijke intocht. De Parijzenaars waren buiten zich zelf van vreugde en geestdrift en vervuld van diepe dankbaarheid voor hun bevrijding.

Het einde van Pétain en Laval

Voor de gemiddelde Fransman was sinds november 1942 de toestand zozeer verslechterd dat er van een enigszins draaglijk leefklimaat allang geen sprake meer was. Frankrijk werd door de Duitsers behandeld zoals zij dat in Polen ook in praktijk

hadden gebracht. De represailles tegen de burgerbevolking, als vergelding voor het toenemende aantal verzetsdaden van de ondergrondse strijdkrachten, waren uiterst wreed. Zonder vorm van proces werden talrijke gijzelaars om het leven gebracht en de deportaties van politieke gevangenen gingen ononderbroken door. Van die laatste groep, die ten slotte ongeveer een kwart miljoen mensen omvatte, zouden er slechts vijfendertigduizend hun vaderland terugzien.

Het Duitse eliminatiesysteem werd genadeloos toegepast. Zo maakte bijvoorbeeld de SS-divisie Das Reich, die zich moest opmaken om het front in noordwestelijk Frankrijk te gaan versterken, zich in juni 1944 schuldig aan gruwelijke massa-executies: fusillades en ophangingen in d'Argenton en Tulle en het verbranden van zeshonderd vrouwen en kinderen in de kerk van Oradour-sur-Glane.

De nazomer van 1944 zorgde tevens voor de laatste stuiptrekkingen van het deerniswekkende schimmenspel in Vichy. Pétain, die op het laatste moment nog contact met de Maquis had doen opnemen, zou zich bij voorkeur aan de uit het Zuiden oprukkende Franse troepen hebben overgegeven. Maar de Duitsers brachten de maarschalk over naar Belfort, om hem van daar op 25 augustus 1944 naar Sigmaringen (Dld) af te voeren. Eind april 1945 stonden de Duitsers hem toe naar Zwitserland uit te wijken.

Op 25 april, zijn 89e verjaardag, kwam Pétain in Zwitserland aan. Hij werd door de autoriteiten daar hoffelijk bejegend, maar wel de volgende dag naar de Franse grens gebracht. Generaal Koenig wachtte hem bij Vallorbe op; hij weigerde Pétains uitgestoken hand.

Het proces tegen de maarschalk begon op 23 juli. Hoewel Pétain dikwijls doofheid voorwendde, gedroeg hij zich zeer waardig. Van de 27 juryleden spraken zich 14 voor en 13 tegen de doodstraf uit, maar het gratieverzoek werd door 17 juryleden ondertekend. Na eerst in het fort Portalet opgesloten te zijn geweest, werd Pétain in november 1945 naar een vesting — la citadelle de la Pierre-Levée — op het eiland Yeu overgebracht; daar zou hij overlijden op 23 juli 1951, precies zes jaar na het begin van zijn proces.

Laval, die na zijn verblijf in Belfort geen macht meer had willen uitoefenen, deed nog een poging de dans te ontspringen: telegrafisch stuurde hij eind april 1945 een smeekbede om asiel aan de Spaanse minister van buitenlandse zaken Leque-

rida. Na enige aarzeling verleende de Spaanse regering aan Laval een verblijfsvergunning voor maximaal drie maanden. Op 2 mei werd Laval door een Duits vliegtuig naar Spanje overgevlogen, maar op 31 juli was de termijn verstreken en werd hij aan de geallieerde autoriteiten uitgeleverd. Met bekwame spoed werd ook zijn proces afgewikkeld; op 15 oktober 1945 eindigde hij zijn leven voor het vuurpeleton.

De Gaulle eindelijk aan de macht

Met het oog op de toekomst was in Londen nog vóór de invasie het Comité National omgedoopt in Voorlopige Regering van de Franse Republiek. In Parijs stelde De Gaulle op 9 september 1944 zijn eerste regering samen. Behalve uit premier De Gaulle bestond deze regering uit 21 ministers. Verschillende prominente verzetslieden namen eraan deel; vanzelfsprekend had De Gaulle ook enkele communisten opgenomen. De belangrijkste organisator en leider van het gebundelde verzet, Georges Bidault, was nu de nieuwe minister van buitenlandse zaken, generaal Catroux was minister voor Frans Noord-Afrika en de portefeuille van economische zaken was toevertrouwd aan Pierre Mendès-France, die om zijn algemeen bekende capaciteiten door De Gaulle bewust aan de strijdkrachten was onttrokken. Mendès-France had als officier bij de gaullistische luchtmacht gediend en kon op een roemrijke oorlogsloopbaan terugblikken. In zijn nieuwe functie blonk hij weer uit; jaren later werd hij zelf premier.

Er waren in het zo zwaar geschonden Frankrijk voor allen van goede wil bergen werk te verzetten. Havens als Cherbourg, Le Havre, Marseille, Nantes, St. Nazaire en Toulon waren of gedeeltelijk, of grotendeels of geheel door de geallieerde bombardementen verwoest. Andere havens als Lorient en Duinkerken zouden nog veel te lang in Duitse handen blijven. Van de 12.000 in 1940 aanwezige Franse locomotieven waren er geen 3000 meer over. Alles vroeg om herstel of vernieuwing. De Gaulle en zijn ministers vertoonden zich overal, brachten ontelbare werkbezoeken en staken waar nodig een hart onder de riem.

Maar ook het militaire apparaat bleef veel aandacht opeisen en alles werd in het werk gesteld om extra eenheden uit de grond te stampen. Zo kreeg bijvoorbeeld in september 1944 de recent tot generaal benoemde Pierre Billotte (niet te verwarren met de eerder genoemde generaal Gustave Billotte) het commando over een geheel nieuwe divisie; kapitein Billotte was in 1940 als

krijgsgevangene in Duitsland ontvlucht, had de Sovjet-Unie weten te bereiken en zich van daaruit bij de Gaullisten gevoegd, waarna hij in augustus 1944 het commando over een brigade van Leclerc voerde. In dezelfde periode werd generaal Béthouart, die zich op zo vele oorlogstonelen had onderscheiden, belast met het opperbevel over het Eerste Legerkorps. Bovendien waren het vooral Franse eenheden, die in de Zeealpen een barrière vormden tegen de dreiging van de Duitse troepen van generaal-veldmaarschalk Kesselring in Noord-Italië. De lichter 1923 zou, voor zover de leden daarvan nog in Frankrijk verbleven, in december 1944 onder de wapenen worden geroepen.

Overigens hadden ook de luchtmacht en de marine geen reden tot klagen over de door de regering betoonde belangstelling. Na in de ochtenduren van 15 september 1944 een bliksembezoek aan Marseille te hebben gebracht, nam De Gaulle in de middaguren op de rede van Toulon een vlootshow af. Ondanks de trieste aanblik van de in de haven tot zinken gebrachte oorlogsschepen, vervulde het maritieme schouwspel, waarbij veertig schepen waren betrokken, hem toch met een zekere trots.

Vanzelfsprekend traden ook velen, die eerst in het wapenstilstandsleger dienden en daarna hun carrière als Maquisards hadden voortgezet, opnieuw voor het voetlicht. Zo was Paul Ely, die in april 1942 bij de installatie van generaal Bridoux als staatssecretaris in Vichy als majoor de erewacht commandeerde en in de eerste helft van 1943 als luitenant-kolonel op het afwikkelingsbureau van het wapenstilstandsleger werkte, in het voorjaar van 1944 uitgegroeid tot de belangrijkste verbindingsman tussen het actieve verzet in bezet gebied en Londen. Na de oorlog werd Ely generaal en tijdens de jaren '50 zelfs enkele malen chef van de generale staf. De in juni 1940 bij de wapenstilstandsonderhandelingen in Turijn betrokken majoor Charles Ailleret doorliep een analoge carrière; evenals Ely werd hij na de oorlog generaal en chef van de generale staf. Ook het paradepaard van het wapenstilstandsleger, kolonel Schlessler, had niet bij de pakken neergezeten. Na de oorlog zou men hem terugzien als generaal, en in 1946 werd hij belast met de leiding over Saint-Cyr.

Op 8 oktober 1944 werd de herstelde en gerepatrieerde generaal Giraud door De Gaulle ontvangen. Het werd opnieuw een hoffelijk gesprek, maar toch meende Giraud de hem aangeboden allerhoogste onderscheiding van het legioen van eer te moeten weigeren. Slechts korte tijd daarna

Generaal Charles de Gaulle (22 nov. 1890 - 9 nov. 1970)

aanvaardde Giraud wel de functie van vice-voorzitter van het „Comité supérieur de guerre”, welke post hij tot in 1948 zou bekleden.

Frans-Russisch bondgenootschap in oude glorie hersteld

Op 23 oktober 1944 werd de Voorlopige Regering van de Franse Republiek door Londen, Moskou en Washington erkend. Nu zou de nieuwe regering geen goede en echte Franse regering zijn geweest, als zij niet het Frans-Russische bondgenootschap zou herstellen en bovendien nog steeds met Duitsland in een oorlog was gewikkeld. En aldus geschiedde. Onder de persoonlijke leiding van De Gaulle vertrok op 24 november een zware Franse afvaardiging naar de Sovjet-Unie. De minister van buitenlandse zaken Bidault fungeerde als zijn voornaamste politieke adviseur. De Gaulle had generaal Juin, die op 12 augustus 1944 tot chef van de generale staf was benoemd, als zijn belangrijkste militaire adviseur aan de delegatie toegevoegd.

De reis zou grotendeels per vliegtuig worden gemaakt, alleen het laatste gedeelte zou per trein worden afgelegd. De reisroute liep via Caïro, Teheran, Bakoe en Stalingrad. In Caïro bereikte De Gaulle het opwekkende nieuws over de herovering van Straatsburg op 25 november. De troepen van Leclerc was een aanzienlijke krijgsbuit in

handen gevallen en 12.000 Duitsers waren krijgsgevangen genomen. Aangezien alleen al het woord „Strasbourg” emotioneel uitwerkt op de Fransen, werd deze gebeurtenis op passende maar tevens uiterst vreugdevolle wijze gevierd; met het oog op het doel van de reis werd het als een gunstig voor-teken beschouwd. Op 2 december kwam de Franse delegatie in Moskou aan, waar direct met de besprekingen werd begonnen. Als gebruikelijk be-toonden de Russen zich taaie onderhandelaars: zij zouden het buitengewoon op prijs stellen als de Fransen nu ook een akkoord zouden willen sluiten met de Poolse leiders in Moskou. Maar omdat De Gaulle de Poolse regering in ballingschap reeds had erkend, en die nog steeds bestond, weigerden de Fransen beleefd maar belist. Wel verklaarden zij, en zelfs met enige gretigheid, dat de voorlopig vastgestelde grenzen van het toekomstige Polen — in het westen de Oder-Neissegrens en in het oosten de vroegere Curzonlinie — in feite overeenkwamen met het Franse ideale beeld. Die verklaring bleek voor de Russen voldoende; het nieuwe Frans-Russische bondgenootschapsverdrag werd op 11 december 1944 om vier uur in de ochtend op plechtige wijze in het Kremlin onder-tekend. De voornaamste bepalingen waren dat de oorlogvoering tot en met de eindoverwinning zou worden gecoördineerd; dat er geen separate vrede met het Derde Rijk zou worden gesloten; dat ge-zamenlijke maatregelen zouden worden getroffen om hernieuwde Duitse agressie in de toekomst te voorkomen; en dat de Frans-Russische vriend-schap werd bezegeld voor een periode van ten minste twintig jaar. Direct na de ondertekening werd het verdrag gevierd met alle uitbundigheid de gastheren eigen.

De Fransen reisden terug over dezelfde route; op 16 december arriveerden de onderhandelaars in Parijs. Het verdrag verschafte Frankrijk weer entree in de selecte groep van grote mogendheden en betekende voorts dat — na de Duitse ineen-storting die leidde tot de capitulatie in Reims op 7 mei 1945 — voor de Fransen een zelfde rol was weggelegd als voor de Amerikanen, Britten en Russen.

De Tweede Wereldoorlog had Frankrijk een ab-

normaal hoge tol laten betalen. Zonder twijfel dient het land te worden ingedeeld in de groep der zwaarst getroffen. Het was grotendeels te danken aan de stuwende kracht van generaal De Gaulle dat de Fransen onmiddellijk na hun be-vrijding de wederopbouw ter hand namen, zij het met vooralsnog beperkte middelen.

De eigengereide generaal van 1940 had uit de vele ondervonden tegenslagen de wijsheid weten te putten om in 1944 als een gelouterd man in zijn land terug te keren. Tot zijn ergernis zou hij echter al snel ervaren, dat de bijna spreekwoorde-lijke Franse politieke verdeeldheid zelfs nu weer de kop kon opsteken. Dat noopte hem, hoewel hij dat funest achtte voor een continu goede gang van zaken, tot het doen van omzettingen in zijn minis-tersploeg. Ongeveer een half jaar nadat de vijande-lijkheden in Europa waren gestaakt, stelde hij een nieuw kabinet samen (21 november 1945) waarin opnieuw vele bekende namen figureerden: de voor-aanstaande socialist Vincent Auriol — de latere president — en de communistenleider Thorez wer-den minister van staat, Soustelle werd minister van overzeese gebiedsdelen en de bekende schrijver André Malraux kreeg het ministerie van voor-lichting. De portefeuille van buitenlandse zaken bleef in de bekwame handen van Georges Bidault. Weer stapelden echter de binnenlandse moeilij-heden zich op. Dat alles werd De Gaulle te veel en op 20 januari 1946 stelde hij de voorzitter van de Assemblée Nationale op de hoogte van zijn aftreden als leider van de Voorlopige Regering van de Franse Republiek.

Ruim twaalf jaar later zou hij opnieuw aan de macht komen: in 1958 zou, als gevolg van die terugkeer in de politiek, de periode van de 4e Republiek overgaan in die van de 5e Republiek. Vanzelfsprekend werd ook de modernste Franse geschiedenis, dus die van de 4e en de 5e Repu-bliek, door individualisten bepaald; sommigen onder hen waren briljant, enkele anderen bleven beslist onder de maat. Er werd weer glorie be-haald, maar ook waren er nederlagen en tranen. En bij dat alles was de Franse trots permanent — en soms zelfs bijna tastbaar — aanwezig. Opnieuw een tumultueus brokje historie met meer dan vol-doende stof voor een nieuwe verhandeling.

Literatuur

H. de Kerillis — *Français, voici la vérité!* Éd. de la maison française Inc., New York (1942).
J. Semjonov — *Glorie en rampspoed van het Franse imperium*, dln 1 en 2. Stok, Den Haag (1943).

R. Jacomet — *L'armement de la France 1936-1939*. Lajeunesse, Parijs (1945).
L. Rougier — *Les accords Pétain-Churchill*. Beauchemin, Montreal (1945).

- J. Roulleaux-Dugage — *Deux ans d'histoire secrète en Afrique du Nord*. Éd. du milieu du monde, Genève (1945).
- B. D. Liddell Hart — *The other side of the hill*. Cassell, Londen (1948).
- H. Giraud — *Un seul but, la victoire (Alger 1942-1944)*. Julliard, Parijs (1949).
- J. Fernet — *Aux côtés du maréchal Pétain (souvenirs 1940-1944)*. Librairie Plon, Parijs (1953).
- R. Aron — *Histoire de Vichy (1940-1944)*. Libr. Arthème Fayard, Parijs (1954).
- C. de Gaulle — *Mémoires de guerre: l'Appel 1940-1942; l'Unité 1942-1944; Le Salut 1944-1946*. Librairie Plon, Parijs (1954/56/59).

- G. Guilleminault — *Les années difficiles*. Denoël, Parijs (1956).
- P. L. Bret — *Au feu des événements; Londres-Alger 1929-1944*. Librairie Plon, Parijs (1959).
- J. Delarue — *Geschiedenis van de Gestapo*. Bruna, Utrecht (1966).
- Ph. Kieffer — *De groene baret*. Spectrum, Utrecht (1966).
- R. Paxton — *Parades and politics at Vichy*. Princeton Univ. Press, Princeton NJ (1966).
- J. Delarue — *Trafics et crimes sous l'occupation*. Libr. Arthème Fayard, Parijs (1968).
- A. Mockler — *Our enemies the French*. Cooper, Londen (1976).

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van
de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!
Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,— per jaar!
(Buitenland f 40,—)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over !

Guerrillastrijders en humanitair oorlogsrecht

mr. ir. C. J. Remijnse

luitenant-kolonel van de technische staf

(III, slot van blz. 519)

Het oorlogsbeeld is sedert 1949 ingrijpend gewijzigd. Internationale conflicten die op het gevechtveld worden uitgevochten als conventionele oorlogen tussen kwalitatief gelijkwaardige tegenstanders, zijn in de minderheid geraakt. Als guerrilla gevoerde oorlogen zijn evenwel schering en inslag geworden en de periode van de laatste dertig jaar kan worden betiteld als het tijdperk van de (revolutionaire) guerrilla. Daarbij ging het enkele malen om strijd tussen een technisch hoog ontwikkelde partij en een guerrillabeweging.

De enorme verschuiving is uiteraard ook merkbaar in de literatuur. In 1956 schreef Schmid nog, dat de Geneefse Conventies van 1949 nu vergaande mogelijkheden geven aan partizanen humanitaire bescherming en onderdak te bieden en dat eindelijk aan de partizanen recht is gedaan.⁶⁹

In 1972 echter stelde Mayer-Tasch vast dat ideologische drijfveren leiden tot totale vijandschap, die alleen nog maar de effectiviteit als maatstaf voor de gebruikte middelen erkent en de verwijzing naar volkenrechtelijke regels verbant naar het romantische voorportaal van de waarheid. Hij concludeerde dat het begrip van geregelde strijdkrachten, dat nog ten grondslag ligt aan de Geneefse Conventies, tegenwoordig zowel feitelijk als ideëel sterk is verouderd. Het zou een belangrijke humanitaire vooruitgang voor beide partijen, guerrilla en contraguerrilla, kunnen betekenen als de voorwaarden van art. 4A punt 2 van de 3e Geneefse Conventie zouden vervallen en elke gevangengenomen strijder de status van krijgsgevangene zou krijgen. Bovendien, aldus Mayer-Tasch, zou een aantal typische guerrilla-praktijken, zoals aanslagen, hinderlagen, sabotage-daden en uniformmisbruik, moeten worden gelegaliseerd.⁷⁰

⁶⁹ Schmid (lit., blz. 196). (*De literatuurlijst is afgedrukt aan het slot van deel I van deze bijdrage, in het oktobernummer, blz. 441.*)

⁷⁰ Mayer-Tasch (lit., blz. 20 en 24 e.v.).

Het nieuwe recht van 1977

Wijziging van het geldende humanitaire oorlogsrecht was geboden. Voor guerrillastrijders zijn er twee hoofdfactoren die leiden tot het niet voldoen aan de voorwaarden van art. 4A punt 2 van de krijgsgevangenenconventie, namelijk de striktheid van de voorwaarden en de waarschijnlijkheid van dood, of nederlaag of gevangenneming, als zij wel eraan voldoen. Een vaak gehoorde opmerking in dit verband is „an open guerrilla is a dead guerrilla”. Het voornaamste militaire voordeel van guerrillastrijders is juist dat zij níét voldoen aan de voorwaarden, tenzij zij deel uitmaken van een grootscheepse organisatie met veel leden, goede training en bewapening. Dat is echter meestal niet het geval. Zij voeren sporadisch clandestiene acties uit en hebben dan de kans te ontsnappen door in de burgerbevolking onder te duiken.

Bij de herziening van het humanitaire oorlogsrecht bestond er dus een dilemma over de combattantenstatus. Is het beter de voorwaarden voor legitimiteit van combattanten streng te houden, waardoor het onderscheid met de burgerbevolking wordt bevorderd, of moeten zij juist worden verzacht in de hoop dat guerrillastrijders dan eraan willen voldoen?

Het onderwerp heeft veel problemen opgeleverd en publiciteit gekregen tijdens de Diplomatieke Conferentie ter Herbevestiging en Ontwikkeling van het Internationale Humanitaire Recht toepasselijk in gewapende conflicten (afgekort CDDH). De fundamentele kwestie, of het onderscheid tussen combattanten en burgerbevolking überhaupt nog wel nodig is, werd door de CDDH vrijwel unaniem in bevestigende zin beantwoord. Dat dogma van het bestaande oorlogsrecht was volgens de gedelegeerden onverkort van kracht, hoewel noch het Haagse noch het Geneefse recht tot dusver expliciet deze basisregel hadden weergegeven. In Protocol I staat die regel wel en het deel over de burgerbevolking begint met: „In

order to ensure respect for and protection of the civilian population and civilian objects, the Parties to the conflict shall at all times distinguish between the civilian population and combatants and between civilian objects and military objectives and accordingly shall direct their operations only against military objectives" (art. 48).

De eerder vermelde integratie van Haags en Geneefse recht is in deze regel heel duidelijk; immers, naast bescherming van de burgerbevolking worden de militaire operatiemogelijkheden beïnvloed en beperkt. Dat deze aanpak tijdens de CDDH — die gezien de naamgeving bezig was met humanitair recht — in het bijzonder door Frankrijk ernstig werd gekritiseerd, blijft hier verder onbesproken.⁷¹ Om bovenstaande basisregel werkelijk effectief te laten zijn en het systeem van Protocol I zo goed mogelijk sluitend te maken, was het nodig de elementen ervan, zoals combattanten, burgers, militaire doelen, enz., nader te definiëren.

De CDDH heeft de afbakening van de categorie combattanten in twee stappen tot stand gebracht. In art. 43 van Protocol I zijn collectieve voorwaarden voor alle strijdkrachten, geregelde en ongeregelde, opgenomen. Bovendien is uitdrukkelijk aangegeven dat de leden ervan (behalve medisch personeel en geestelijken) combattanten zijn, d.w.z. gerechtigd zijn deel te nemen aan de vijandelijkheden. Opmerkelijk dat zij, die vroeger de zg. legitieme combattanten waren, nu kortweg als combattanten worden aangeduid. Als tweede stap worden in art. 44 individueel gerichte voorwaarden en de consequenties van schending opgesomd. Deze opzet is veel duidelijker dan wat in LOR en Geneefse Conventies is opgenomen.

De tekst van het artikel over de strijdkrachten luidt:

Article 43 — Armed forces

1. The armed forces of a Party to a conflict consist of all organized armed forces, groups and units which are under a command responsible to that Party for the conduct of its subordinates, even if that Party is represented by a government or an authority not recognized by an adverse Party. Such armed forces shall be subject to an internal disciplinary system which, inter alia, shall enforce compliance with the rules of international law applicable in armed conflict.
2. Members of the armed forces of a Party to a conflict (other than medical personnel and chaplains covered by Article 33 of the Third Convention) are combatants, that is to say, they have the right to participate directly in hostilities.
3. Whenever a Party to a conflict incorporates a paramilitary or armed law enforcement agency into its armed forces it shall so notify the other Parties to the conflict.

⁷¹ Uitvoering hierover: Kalshoven (lit. 6, blz. 117).

Het in 1907 door de grote staten opgelegde systeem is nu dus radicaal opzij gezet. Gerechtigd tot de strijd zijn nu allen die tot de „armed forces" behoren, en dat is een zeer grote categorie geworden. In internationale gewapende conflicten zullen vele guerrillabewegingen er toe behoren. Daarbij dient uiteraard de in het eerste deel behandelde reikwijdte nauwkeurig in het oog te worden gehouden.

De CDDH heeft aldus een stuk realiteitszin in Protocol I neergelegd, waarbij een aantal aspecten in het oog springt: geregelde en ongeregelde strijdkrachten zijn nu samen onder één noemer gebracht en er zijn geen speciale regels meer voor ongeregelde troepen, zoals vroeger; ook de geregelde strijdkrachten moeten voldoen aan deze voorwaarden, iets wat in art. 1 LOR was opengelaten maar wel impliciet werd aangenomen; de term combattant is nu zo gedefinieerd, dat de eerdere verwarrende naamgeving betreffende legitieme en bevoorrechte combattanten wordt vermeden; opnieuw bevestigd is het impliciet in art. 1 LOR opgenomen principe dat combattanten gerechtigd zijn tot de strijd en dus daarvoor alleen niet kunnen worden gestraft (wél kunnen zij worden gestraft voor rechtsschendingen tijdens hun deelneming aan de strijd); er zijn drie voorwaarden voor de combattantenstatus: organisatie, verantwoordelijk commando en discipline.

Aan de laatste voorwaarde, discipline, is verbonden dat daardoor de nakoming van „the rules of international law applicable in armed conflict" wordt bewerkstelligd. Op het eerste gezicht lijkt dat af te wijken van de LOR- en Geneefse-Conventionvoorwaarde „zich te gedragen naar de wetten en gebruiken van de oorlog". In art. 2 van Protocol I is evenwel de volgende definitie opgenomen: „rules of international law applicable in armed conflict" means the rules applicable in armed conflict set forth in international agreements to which the Parties to the conflict are Parties and the generally recognized principles and rules of international law which are applicable to armed conflict".

In een schriftelijke stemverklaring over dit artikel heeft de Israëlische CDDH-delegatie verklaard dat zij effectieve nakoming van de desbetreffende internationale rechtsregels als *conditio sine qua non* voor toekenning van de combattantenstatus stelt en dat een disciplinair systeem, als omschreven in het artikel, door Israël onvoldoende wordt geacht.⁷²

⁷² Conferentiedocument CDDH/SR 39, in SR 34-46, 1 dec. 1977, blz. 116.

Het derde lid van art. 43 houdt een meldingsplicht in voor het geval paramilitaire korpsen (bijvoorbeeld de „Bundesgrenzschutz“ in de BRD) of politie-eenheden in de strijdkrachten worden geïncorporeerd.

Art. 43 komt in deze vorm tegemoet aan nu wel algemeen aanvaarde inzichten, want zowel in de voorbereidende comitévergadering als in de plenaire CDDH-zitting werd het artikel met algemene stemmen aangenomen, slechts vergezeld van de Israëlische stemverklaring.

Het hete hangijzer, namelijk de eis zich te onderscheiden van de burgerbevolking, is verrassend genoeg niet als voorwaarde voor de combattantenstatus gesteld, maar opgevoerd bij de krijgsgevangenenstatus. Art. 44, handelende over combattanten en krijgsgevangenen, heeft daarom een moeilijke en langdurige ontwikkelingsgang gehad en was niet, zoals de meeste artikelen, in één zitting afgehandeld maar heeft tijdens de drie zittingen in 1975, '76 en '77 de gemoederen beziggehouden.

De uiteindelijke tekst van art. 44 is tot stand gekomen in een werkgroep waarin de delegaties van de VS en Viëtnam (sic!) de belangrijkste inbreng hadden. Bij de eindstemming in de plenaire CDDH-vergadering waren 73 stemmen vóór, waaronder de Afro-Aziatische staten, de VS en Nederland; 1 tegen, namelijk Israël; en 21 onthoudingen, waaronder Engeland, West-Duitsland, Zwitserland en verscheidene Latijnsamerikaanse landen.⁷³

Hoewel art. 44 vrij lang is, is volledige weergave van de tekst hier zinvol.

Article 44 — Combatants and prisoners of war

1. Any combatant, as defined in Article 43, who falls into the power of an adverse Party shall be prisoner of war.
2. While all combatants are obliged to comply with the rules of international law applicable in armed conflict, violations of these rules shall not deprive a combatant of his right to be a combatant or, if he falls into the power of an adverse Party, of his right to be a prisoner of war, except as provided in paragraphs 3 and 4.

3. In order to promote the protection of the civilian population from the effects of hostilities, combatants are obliged to distinguish themselves from the civilian population while they are engaged in an attack or in a military operation preparatory to an attack. Recognizing, however, that there are situations in armed conflicts where, owing to the nature of the hostilities an armed combatant cannot so distinguish himself, he shall retain his status as a combatant, provided that in such situations, he carries his arms openly:

- a. during each military engagement, and
- b. during such time as he is visible to the adversary while

⁷³ Conferentiedocument CDDH/SR 40, in SR 34-46, 1 dec. 1977, blz. 121.

he is engaged in a military deployment preceding the launching of an attack in which he is to participate.

Acts which comply with the requirements of this paragraph shall not be considered as perfidious within the meaning of Article 37, paragraph 1 (c).

4. A combatant who falls into the power of an adverse Party while failing to meet the requirements set forth in the second sentence of paragraph 3 shall forfeit his right to be a prisoner of war, but he shall, nevertheless, be given protections equivalent in all respects to those accorded to prisoners of war by the Third Convention and by this Protocol. This protection includes protections equivalent to those accorded to prisoners of war by the Third Convention in the case where such a person is tried and punished for any offences he has committed.

5. Any combatant who falls into the power of an adverse Party while not engaged in an attack or in a military operation preparatory to an attack shall not forfeit his rights to be a combatant and a prisoner of war by virtue of his prior activities.

6. This Article is without prejudice to the right of any person to be a prisoner of war pursuant to Article 4 of the third Convention.

7. This Article is not intended to change the generally accepted practice of States with respect to the wearing of the uniform by combatants assigned to the regular, uniformed armed units of a Party to the conflict.

8. In addition to the categories of persons mentioned in Article 13 of the First and Second Conventions, all members of the armed forces of a Party to the conflict, as defined in Article 43 of this Protocol, shall be entitled to protection under those Conventions if they are wounded or sick or, in the case of the Second Convention, shipwrecked at sea or in other waters.

Het recht op de krijgsgevangenenstatus wordt in lid 1 aan elke combattant, dus aan elk lid van de (geregelde en ongeregelde) strijdkrachten uit art. 43, toegekend. Deze toekenning is niets nieuws, evenmin als het feit dat het recht op deze status niet verloren gaat als de combattant of een of meer van zijn medegroepsleden de oorlogswetten schendt, zoals in lid 2 weergegeven. De visie over het verlies van de combattantenstatus voor de enkeling, ingeval de meerderheid zich niet stoort aan de regels, zoals in het vorige hoofdstuk ten aanzien van het geldende recht weergegeven, stak ook tijdens de CDDH nog even de kop op. Maar omdat volgens velen de groep als zodanig dan niet aan art. 43 voldoet, zodat dus geen enkel groepslid combattant is, en omdat er andere en betere methoden voor afstraffing van dat groepsgegedrag zijn, werden er geen aparte regels voor dat geval geschapen. De landen, die bij art. 85 van de 3e Geneefse Conventie voorbehouden hebben gemaakt ten aanzien van misdaden tegen de mensheid, enz. — China, Korea, de SU en andere Oostbloklanden — hebben zich tijdens de CDDH op het standpunt gesteld dat genoemd lid 2 geldt voor de periode vóór eventuele veroordeling, en dat de situatie ná veroordeling blijft

ressorteren onder art. 85. De leden 1 en 2 hebben dan ook weinig weerstand ondervonden bij de stemmingen en voorbehouden bij ratificatie worden niet of nauwelijks verwacht.

De eerste zin van lid 3 verwoordt het algemeen aanvaarde uitgangspunt dat combattanten zich moeten onderscheiden van de burgerbevolking. Dat geldt in principe te allen tijde en voor geregelde en ongeregelde strijdkrachten. Lid 7 bevestigt dat nog eens uitdrukkelijk. Het heeft zeker niet in de bedoeling gelegen een regeling op te stellen waardoor geregelde, geüniformeerde troepen zouden worden aangezet burgerkleding te dragen. Alleen in zéér speciale gevallen zal het kunnen voorkomen, bijvoorbeeld als militaire adviseurs aan bepaalde verzetsgroepen worden toegevoegd.

In de tweede zin van lid 3 zit de steen des aanstoots voor velen opgesloten. Er wordt erkend dat in sommige soorten gewapende conflicten — bedoeld wordt: vooral in nationale bevrijdingsoorlogen en in bezette gebieden — de combattant geen overlevingskans heeft als hij zich moet onderscheiden. In die bijzondere gevallen, en alleen dán, behoudt hij toch zijn combattantenstatus mits hij zich onderscheidt door zijn wapens open te dragen in de situaties onder (a) en (b). Deze minimumeis is bereikt als uiterst compromis en beoogt te voorkomen dat de civiele non-combattantenstatus wordt geveinsd door een combattant tijdens militaire actie. Niet, omdat het veinzen daarvan als zodanig slecht zou zijn (dat kan altijd nog als oorlogsmisdaad worden gestraft) maar omdat door een dergelijke daad, zeker als dat vaak voorkomt, de burgerbevolking in groot gevaar wordt gebracht. De verwijzing in de laatste zin van lid 3 betreft art. 37.1(c) waarin het doden, verwonden of gevangen nemen van een tegenstander door het veinzen van de civiele non-combattantenstatus wordt verboden als verraderlijke handelwijze.

De essentie van lid 4, en daarmee een belangrijke vernieuwing in het humanitaire oorlogsrecht, is dat een afzonderlijke, maar gelijkwaardige, status is geschapen voor combattanten die zelfs aan de minimumeis niet voldoen. Zij krijgen geen krijgsgevangenenstatus (en zullen, gezien de formulering in de tweede zin van lid 3, ook de combattantenstatus verliezen) maar zij genieten desondanks de procedurele en substantiële voordelen van de voorzieningen in de 3e Geneefse Conventie. Sommige afgevaardigden beklemtoonden dat terroristen die de burgerbevolking aanvallen, in ieder geval hierbuiten vallen. Ook lid 5 is een belang-

rijke vernieuwing, waardoor elke combattant die later wordt gegrepen de krijgsgevangenenstatus krijgt, ook al zou hij zich vroeger niet aan de minimumeis van lid 3 hebben gehouden. Zo worden latere gekunstelde beschuldigingen voorkomen. In lid 6 wordt zekergesteld dat alle categorieën krijgsgevangenen uit de 3e Geneefse Conventie als zodanig worden gehandhaafd. Lid 8 is een technische toevoeging, bedoeld om gewonde en zieke combattanten volgens het nieuwe recht ook de voordelen van de Geneefse Conventies te geven. Deze verkorte weergave van het CDDH-comité-rapport⁷⁴ geeft de context weer waarin de guerrillastrijders in internationale gewapende conflicten zich onder het nieuwe recht zien geplaatst.

Wat het artikel controversieel maakt, is uiteraard de inhoud van het 3e en 4e lid. Daarbij gaat het niet om de eerste zin van lid 3, waarin wel onderscheid wordt geëist maar niet wordt aangegeven hoe. Het getuigt van werkelijkheidszin dat men de verplichting, gesteld in LOR en Geneefse Conventies, van een vast en op enige afstand herkenbaar onderscheidingsteken heeft laten vallen. Door te refereren aan de aard van de vijandelijkheden is het duidelijk dat de uitzondering in de tweede zin alleen is bedoeld voor bijzondere omstandigheden (en niet bijvoorbeeld voor ongeregelde strijdkrachten in het algemeen). Beslissend is dus de aard van de vijandelijkheden en niet de aanleiding voor het conflict. Hoewel de tekst dat niet uitdrukkelijk stelt, waren tijdens de CDDH de gedelegeerden het erover eens dat deze situatie alleen kan optreden in bezette gebieden en in het geval van bevrijdingsoorlogen, dat laatste gezien in het licht van de reikwijdte van Protocol I.⁷⁵ Het openlijk dragen van de wapens in periode (a) — „during each military engagement” — is op zichzelf wel duidelijk. In periode (b) evenwel zitten twee onduidelijkheden die veel aandacht hebben gekregen maar niet ondubbelzinnig zijn opgelost. „Visible” wordt enerzijds door onder meer de PLO uitgelegd als „visible to the naked eye”, anderzijds door bijvoorbeeld Engeland als observatie in de ruimste zin des woords, ook met elektronische hulpmiddelen. Tijdens de CDDH is dit punt opengebleven. Een reële benadering die later naar voren is gebracht, wordt gevonden door het woord „visible” niet apart te zien maar in de totale context, en de zichtbaarheid te richten op de vraag of kan worden waargenomen of de man

⁷⁴ Conferentiedocument CDDH/236/Rev. 1, 31 dec. 1976, blz. 29 e.v.

⁷⁵ Art. 1, lid 4.

wel of niet wapens draagt. Aldus zouden de waarnemingsmiddelen zijn beperkt tot het blote oog en de verrekijker.⁷⁶ De uitleg van de zinsnede „a military deployment preceding the launching of an attack” beweegt zich tussen twee uitersten. De VS, Engeland, Nederland, e.a., verklaarden dat zij daaronder verstaan „any uninterrupted tactical movement towards a place from which an attack was to be launched”, opdat aan de omgevende burgerbevolking een redelijke bescherming blijft gewaarborgd. Daarentegen stelde bijvoorbeeld Egypte de overlevingskans van de guerrillastrijder op de voorgrond door te verklaren: „the expression military deployment meant the last step when the combatants were taking their firing positions just before the commencement of hostilities (. . .) Any other interpretation constituted an attempt to dilute the prerogatives of the champions of liberty and betrayed the very purpose of the article”.⁷⁷ De PLO sloot zich natuurlijk graag bij dat standpunt aan.

De guerrillastrijder, die ingevolge art. 43 de combattantenstatus heeft, behoudt in principe te allen tijde deze status en krijgt bij gevangenneming de krijgsgevangenenstatus, ook al heeft hij zich niet aan de rechtsregels gehouden. Op dat principe wordt evenwel één uitzondering gemaakt, te weten voor de combattant die zich ook niet aan de minimumeisen van art. 44 lid 3 houdt. Aan hem wordt in lid 4 de krijgsgevangenenstatus ontnomen, maar tegelijkertijd wordt hem wel een gelijkwaardige behandeling als in de 3e Geneefse Conventie toegezegd. Hoe dat dan moet, wordt niet vermeld. Te denken is bijvoorbeeld aan de kampen zoals die indertijd door Zuid-Korea en later door Zuid-Viëtnam zijn ingericht, waarbij het Rode Kruis in zekere mate toegang had.

Volledigheidshalve zij vermeld dat elke krijgsgevangene kan worden gestraft voor door hem begane oorlogsmisdrijven. In art. 85 e.v. van de 3e Geneefse Conventie is daarvoor een groot aantal procedurele regels gegeven.

Uit de stemverklaringen van de CDDH-delegaties blijkt hoezeer de uitleg van het 3e en 4e lid wordt bepaald door ideologische overwegingen en door de praktische situaties waarmee men thuis wordt geconfronteerd. De Republiek Viëtnam verklaarde ten eerste dat art. 1 lid 4 de juridische status van combattanten, die vechten voor hun nationale en sociale emancipatie, had gewijzigd en ten tweede dat art. 44 daaraan uitdrukking geeft en

erkenning van de moderne guerrillaoorlog inhoudt omdat combattanten onder speciale omstandigheden mogen strijden zonder zich te onderscheiden van de burgerbevolking. Zij hebben dan theoretisch weliswaar de krijgsgevangenenstatus verloren, maar in feite de voordelen daarvan behouden.⁷⁸ De VS en onder meer ook Nederland, beklemtoonden dat die strijders ingevolge de tweede zin van lid 3 tevens de combattantenstatus zouden verliezen en dus voor deelneming aan de strijd kunnen worden veroordeeld.⁷⁹

De diversiteit van inzichten heeft ertoe geleid dat verscheidene landen zich onthielden van stemming over art. 44. Daarbij was doorslaggevend dat de veiligheid van de burgerbevolking huns inziens onvoldoende wordt gewaarborgd. De consequentie zou zijn, zoals Zwitserland het uitdrukte, dat de tegenpartij draconische maatregelen kan nemen tegen burgers die ervan worden verdacht combattant te zijn.⁸⁰

Alleen Israël stemde tegen. Het verklaarde de krijgsgevangenenstatus afhankelijk te achten van twee essentiële condities, namelijk respect voor de internationale rechtsregels in gewapend conflict en een duidelijk en onmiskenbaar onderscheid tussen combattant en burger. Deze sine-qua-noncondities zijn in art. 44 met voeten getreden, aldus Israël.⁸¹

Guerrillastrijders die niet de combattantenstatus hebben, zullen bij gevangenneming worden beschouwd als ordinaire misdadigers onder het gemeene recht. Dat zal het geval zijn als hun groepering niet onder de termen van art. 43 valt, of als hun land geen Partij bij de Conventies of Protocolen is, maar ook bijvoorbeeld als het huurlijnen betreft.⁸² Toch genieten zij in het nieuwe recht een aantal fundamentele waarborgen die uitvoerig zijn opgenomen in art. 75 „*Fundamental guarantees*”. Deze bepalingen zijn vooral bedoeld als specificatie van de menslievende behandeling die in art. 5 van de 4e Geneefse Conventie, weliswaar voor een kleinere categorie beschermde personen, is voorgeschreven.⁸³ Ook de

⁷⁸ Conferentiedocument CDDH/SR 41, in SR 34-46, 1 dec. 1977, blz. 153; ook: CDDH/III/SR 56, 22 april 1977, blz. 2.

⁷⁹ Conferentiedocument CDDH/III/SR 56, 22 april 1977, blz. 4, 12.

⁸⁰ Conferentiedocument CDDH/SR 40, in SR 34-46, 1 dec. 1977, blz. 131.

⁸¹ Conferentiedocument CDDH/III/SR 56, 22 april 1977, blz. 11.

⁸² Aldus art. 47, lid 1, dat luidt: „A mercenary shall not have the right to be a combatant or a prisoner of war”.

⁸³ Conferentiedocument CDDH/III/SR 43, in SR 41-53, 31 dec. 1976, blz. 34.

⁷⁶ Kalshoven (lit. 6, blz. 129).

⁷⁷ Conferentiedocument CDDH/SR 41, in SR 34-46, 1 dec. 1977, blz. 145.

aspecten van de miniconventie, het gemeenschappelijke art. 3 van de Geneefse Conventie, zijn erin terug te vinden.

Om het grijze gebied tussen de (geprivilegieerde) combattanten en de vreedzame burgerbevolking af te dekken, begint art. 75 met de bepaling dat personen die bij een internationaal gewapend conflict — in de zin van art. 1 — zijn betrokken en in de macht van een conflictpartij zijn en geen recht op een gunstiger behandeling hebben, in ieder geval menslievend moeten worden behandeld en minimaal de bescherming van art. 75 zullen hebben. Juist omdat dit artikel de enige bescherming vormt voor deze nieuwe categorie, is in de CDDH vele malen het grote belang van art. 75 onderstreept. Opzettelijk is erin weggelaten of ook de eigen onderdanen van een conflictpartij onder de werking van het artikel vallen. Een aantal delegaties weigerde de toepasselijkheid op eigen onderdanen op te nemen, omdat „de CDDH niet is bedoeld om een conventie van de rechten van de mens op te stellen”, wat implicaties op de nationale wetgeving zou kunnen hebben.⁸⁴ De kern van het artikel ligt in de leden 2 en 4, respectievelijk over verboden daden en strafprocesregels. Het is te allen tijde en overal verboden bedoelde personen te vermoorden, fysiek of psychisch te martelen, lijfstraffen te doen ondergaan, en gijzelaars te nemen of collectief te straffen. Voor strafprocessen geldt dat geen vonnis mag worden geveld en geen straf ten uitvoer gelegd dan na schuldigverklaring door een onpartijdig en correct samengesteld gerecht. Voor de procesvoering wordt een groot aantal regels gegeven.

Hoewel vele van de opgenomen bepalingen voorkomen in andere internationale instrumenten, zoals in de Universele verklaring van de rechten van de mens en vooral ook in het internationale convenant nopens de burgerlijke en politieke rechten⁸⁵, is art. 75 zeer belangrijk. Immers, in deze tijd, waarin schending van de mensenrechten, in het bijzonder van gevangenen, op ontstellend grote schaal plaatsvindt, moet elke gelegenheid worden aangegrepen om dat kwaad terug te dringen en te voorkomen. Door dat artikel is bereikt dat geen categorie slachtoffers in internationale gewapende conflicten deze minimale humanitaire bescherming ontbeert.

⁸⁴ Aldus Canada: CDDH/III/SR 44, in SR 41-53, 31 dec. 1976, blz. 49.

⁸⁵ Conferentiedocument CDDH/III/SR 43, in SR 41-53, 31 dec. 1976, blz. 27. Dit convenant was juist vóór de 3e CDDH-zitting in werking getreden, op 23 maart 1976.

Huurlingen zijn als speciale categorie opgenomen in Protocol I. Zij zijn bij vele nationale bevrijdingsoorlogen in Afrika een doorn in het oog van de guerrillabewegingen, en onder sterke druk van die landen is op de CDDH een artikel aangenomen dat aan huurlingen de combattanten- en krijgsgevangenenstatus ontzegt. Als een huurling wordt beschouwd: hij die wezenlijk om geldelijk gewin vecht en direct deelneemt aan de strijd. Hij is noch onderdaan noch lid van de strijdkrachten van een conflictpartij, en is ook niet door een ander land als militair adviseur gezonden. Hoewel het humanitaire recht zich principieel heeft ontwikkeld in de richting dat aan steeds meer, als zodanig herkenbare, strijders bescherming wordt geboden als combattant en krijgsgevangene, is art. 47 over huurlingen een politiek compromis in tegengestelde richting geworden, maar dank zij art. 75 hebben ook huurlingen nu fundamentele waarborgen en dat houdt al veel meer in dan wat vele huurlingen is overkomen.⁸⁶

De CDDH heeft ook een aantal regels vastgesteld waaraan de combattant zich bij zijn oorlogshandelingen moet houden.⁸⁷ Onder het hoofdstuk „Methods and means of warfare” zijn de uit 1907 stammende LOR-regels opnieuw bevestigd en uitgebreid. Zoals bekend, was sindsdien dit gedeelte van het oorlogsrecht niet meer verder gecodificeerd.

De bepaling in art. 35 dat de partijen geen onbeperkte keus hebben ten aanzien van wapens en strijdmethoden, is een wat uitgebreide versie van art. 22 LOR; het is een basisregel — die trouwens precies zegt wat hij bedoelt te zeggen — die geldt in alle internationale gewapende conflicten, dus ook in vele guerrilla's. Het 2e lid van art. 35 is wat minder abstract door te bepalen, dat geen wapens en strijdmethoden mogen worden gebruikt die overbodige verwondingen veroorzaken of onnodig lijden tot gevolg hebben. De humanitaire achtergrond is, dat het buiten gevecht stellen van de tegenstander voldoende is. Deze, uit het LOR (en zelfs eerder uit de Verklaring van St. Petersburg 1868) stammende, bepaling is nog aan de vage kant, maar ondanks de uitgebreide discussies in de CDDH en de beide „Conferences of government experts on the use of certain conventional weapons” is nog slechts op enkele punten overeenstemming bereikt. Na het reeds lang geldende verbod van het gebruik van dum-dum-

⁸⁶ Uitgebreid hierover: Akkerman (lit. 1), en: (lit. 2, blz. 306).

⁸⁷ Uitgebreid: Kalshoven — *Neth. Yearb. int. law* 8 (1978).

kogels, is men het erover eens dat het gebruik moet worden verboden van die wapens die verwondingen toebrengen door scherven die niet met röntgenstraling zijn te ontdekken. Ook over landmijnen en booby-traps is vergaande overeenstemming bereikt. Aan brandwapens inclusief napalm kon echter alleen nog maar „meer gerichte aandacht” worden besteed. Deze in de vorm van een resolutie⁸⁸ opgestelde punten vormden het onderwerp van een diplomatieke conferentie in september 1979, die een vervolg zou vinden in het najaar van 1980.

Verraderlijke handelingen zijn en blijven verboden; enkele aspecten ervan in guerrilla's zijn in het vorige hoofdstuk genoemd. In art. 37 zijn verraderlijke handelingen nu gedefinieerd als „acts inviting the confidence of an adversary to lead him to believe that he is entitled to, or is obliged to accord, protection under the rules of international law applicable in armed conflict, with intent to betray that confidence”.

Als voorbeelden worden onder meer genoemd: het veinzen van onderhandelingsbereidheid met de wapenstilstandsvlag of van overgave, het veinzen buiten gevecht te zijn gesteld door verwonding of ziekte, het veinzen van de civiele non-combattantenstatus, het veinzen van de beschermde status met VN-emblemen of uniformen, e.d. Krijgslisten, waarvan nu eveneens een verduidelijkende omschrijving is gegeven, blijven toegestaan, bijvoorbeeld: camouflage, „decoys” en „mock-ups”, valse berichtgeving. In art. 38 en 39 wordt verder het onrechtmatige gebruik van Rode-Kruisemblem, e.d., verboden en ook het gebruik van vlaggen of militaire emblemen van de tegenstander of van een niet bij het conflict betrokken staat.

Het algemene principe, dat een buiten gevecht gestelde tegenstander niet het doelwit van een aanval mag zijn, is in art. 41 opgenomen. Hoewel dat een nadere precisering is van het principe dat geen methoden mogen worden gebruikt die overbodige verwondingen veroorzaken of onnodig lijden tot gevolg hebben (art. 35.2), is het duidelijk dat dit principe vooral in guerrilla's niet voldoende kan worden beklemtoond. Ook het 3e lid van art. 41 verdient hier extra aandacht; daarin staat, dat personen die in de macht van de tegenstander zijn gekomen onder ongebruikelijke gevechtssituaties, waardoor hun evacuatie als krijsgesvangene onmogelijk is, moeten worden vrijgelaten. Deze onopvallend geplaatste regel betreft het

⁸⁸ Conferentiedocument CDDH/Resolution 22, 9 juni 1977.

welbekende geval van de patrouille die onderweg enkele krijsgesvangenen maakt maar ze niet veilig en zonder risico kan meenemen naar het dichtstbijzijnde steunpunt. Er is wel gesuggereerd dat het doden van de gevangenen dan is toegestaan, maar dat is in tegenspraak met de 3e Geneefse Conventie die zegt dat krijsgesvangenen te allen tijde humanaan moeten worden behandeld en dat zij in handen van de vijandelijke mogendheid zijn en niet in handen van de gevangennemende eenheid. In Zuidamerikaanse guerrilla's hebben guerrillastrijders hun gevangengenomen militaire tegenstanders om deze reden wel vrijgelaten, maar dat zijn zeldzame gevallen.⁸⁹ De expliciet opgenomen bepaling in art. 41 lid 3 verdient alle waardering.

Ook in het vierde deel van Protocol I, over de burgerbevolking, is een aantal voorschriften opgenomen die, het is al eerder opgemerkt, direct invloed hebben op de wijze van handelen van de combattanten. Na de basisregel over het onderscheid burger/combattant in art. 48 wordt in art. 49 een definitie gegeven van „attacks”, namelijk daden van geweld tegen de tegenstander hetzij in de aanval of in de verdediging. In art. 52 volgt dan de geheel nieuwe en uiterst belangrijke definitie van militair doel. Er wordt geëist dat het object door zijn aard, ligging, toepassing of gebruik een effectieve bijdrage levert aan de militaire operaties en dat zijn gehele of gedeeltelijke vernietiging, buitmaking of neutralisatie, in de omstandigheden die op dat ogenblik heersen, een duidelijk militair voordeel oplevert. Belangrijk in deze definitie is de zinsnede „in de omstandigheden die op het ogenblik heersen”, want daarmee wordt een beoordeling achteraf zoveel mogelijk geobjectiveerd. Omdat alleen militaire doelen mogen worden aangevallen, houdt nu het juridisch gesloten systeem van Protocol I mede in dat terreurdaden van bijvoorbeeld Palestijnse guerrillastrijders tegen burgerdoelen, laat staan tegen burgers, nooit en te nimmer zijn toegestaan.

Het uithongeren van de burgerbevolking als methode van oorlogvoering is niet toegestaan ingevolge art. 54. Dit houdt tevens in dat bepaalde voor het overleven van de burgerbevolking onmisbare objecten, zoals voedselopslagplaatsen, agrarische gebieden en drinkwaterinstallaties niet mogen worden aangevallen. Gezien de ervaringen in bijvoorbeeld Biafra is dat geen overbodige regel. Een voor burgers en combattanten, in het bijzonder ook guerrillastrijders, belangrijke humanitaire regel is opgenomen in art. 17. Daarin is vastgelegd

⁸⁹ Veuthey (lit., blz. 212).

dat verzorging van gewonden en zieken nooit mag worden gezien als verraad of hulp aan de vijand. Toch is dat in de Tweede Wereldoorlog en in guerrilla's veel gebeurd.

De doelstelling van de CDDH, voor niet-internationale gewapende conflicten een redelijk uitvoerige regeling in Protocol II, is gestrand op de Latijnsamerikaanse en Afro-Aziatische (over)gevoeligheid voor inbreuk op de nationale autonomie. Tijdens de laatste CDDH-zitting is de inhoud van Protocol II onverwachts teruggebracht tot een aantal principes en zijn alle meer gedetailleerde regels eruit verwijderd. De reikwijdte ervan is reeds eerder in deze bijdrage behandeld. Voor die situaties, waarin de nogal hoge drempel van toepasbaarheid is overschreden, zijn fundamentele waarborgen vastgelegd voor alle personen die niet of niet meer door bijvoorbeeld gevangenneming deelnemen aan de strijd, dus ook voor politieke gevangenen. De algemeen bekende en erkende regels voor een behoorlijk strafproces zijn hier nogmaals voorgeschreven. Evenzo de eenvoudigste regels voor de verzorging van zieken en gewonden en de bescherming van de burgerbevolking. Eigenlijk zijn in vijftien artikelen de beginselen van de vier Geneefse Conventies en van Protocol I opgenoemd, maar essentiële zaken, zoals een omschrijving van combattanten, het onderscheid burger/combattant, en „methods and means of warfare”, zijn niet of nauwelijks behandeld.

Het nieuwe recht voor guerrillastrijders kan, samenvattend, als volgt worden weergegeven.

— De categorie combattanten is in het nieuwe recht aanzienlijk uitgebreid in vergelijking tot het Haagse en Geneefse recht. In artt. 43 en 44 van Protocol I is voor een radicaal andere opzet gekozen. Geregelde en ongeregelde strijdkrachten zijn onder één noemer gebracht, beide moeten aan dezelfde voorwaarden voldoen.

— Guerrillabewegingen die aan de voorwaarden voldoen, behoren tot de strijdkrachten („armed forces”). Alle leden van strijdkrachten zijn combattant, d.w.z. zijn gerechtigd tot deelneming aan de strijd, en hebben recht op de krijgsgevangenenstatus.

— Combattanten moeten zich tijdens de „aanval” en de voorbereidende militaire operatie onderscheiden van de burgerbevolking. Overtreding van dit voorschrift leidt niet tot verlies van de combattanten- of krijgsgevangenenstatus, maar kan wel worden gestraft als verraderlijke handeling.

— Voor guerrillastrijders in bijzondere situaties

— bedoeld is in bezet gebied en in speciaal omschreven nationale bevrijdingsoorlogen — is in art. 44 lid 3 en 4 een nauwkeurig uitgebalanceerd speciaal regime geschapen. Als zij zich niet aan de omschreven minimumeisen houden, krijgen zij bij gevangenneming niet de krijgsgevangenenstatus maar een behandeling die gelijkwaardig is. Voor verraderlijke handelingen kunnen zij worden gestraft.

— Alle guerrillastrijders die niet de combattantenstatus hebben, genieten bij gevangenneming ten minste de fundamentele waarborgen van art. 75. Deze bescherming is veel uitgebreider dan en een nadere specificatie van art. 5 van de 4e Geneefse Conventie.

— In niet-internationale gewapende conflicten vallen guerrillastrijders onder de bescherming van Protocol II. Daarin is een aantal beginselen van de Geneefse Conventies en Protocol I opgenoemd.

Naleving van de gestelde regels

Humanitaire bescherming voor de bij een gewapend conflict betrokken personen kan niet worden bereikt door het opstellen van beginselen en nader uitgewerkte regels alleen. Maatregelen ter naleving ervan vormen een onontbeerlijke complementering. Het in praktijk brengen van de regels is in geval van een guerrilla uiteraard extra moeilijk, veroorzaakt door de vaak zeer ongebruikelijke gevechtssomstandigheden en het hoog oplaaieren van de hartstochten bij een of beide partijen. Enerzijds kan het schenden van de humanitaire regels zijn ingegeven door bewuste besluiten van hogerhand, bijvoorbeeld indertijd het besluit van dr. Habash dat het Volksfront voor de bevrijding van Palestina geen enkele regel zou eerbiedigen⁹⁰; zo ook de massale deportatie van tienduizenden Cambodjaanse boeren, vrouwen en kinderen door guerrillastrijders van de Rode Khmer.⁹¹ Anderzijds leidt onwetendheid in vele gevallen tot schending van de regels, zoals de verrassende verklaring van Gnebye's guerrillabeweging die in 1964 in Congo alle aanwezige buitenlanders tot krijgsgevangene verklaarde⁹²; maar ook in geregelde strijdkrachten is onwetendheid bij de gevechtstroepen een euvel, getuige de verklaringen van de deelnemers aan het bloedbad van My Lai in Zuid-Viëtnam.

In het humanitaire oorlogsrecht is een aantal mogelijkheden voorzien om de naleving van de ge-

⁹⁰ Kalshoven (lit. 2, blz. 73).

⁹¹ *NRC/Handelsblad*, 12 mei 1979.

⁹² Kossoy (lit., blz. 201).

stelde regels te bevorderen. In de Geneefse Conventies is het toezicht door zg. beschermende mogendheden geregeld. In art. 8 (art. 9 in de 4e Geneefse Conventie) is opgenomen dat door de conflictpartijen een of meer andere, onafhankelijke mogendheden worden aangewezen die door hun diplomatieke of consulaire personeel of door speciale gedelegeerden de belangen van de conflictpartijen behartigen. Ook het ICRC kan daarmee worden belast. In de praktijk is het erop neergekomen dat belangenbehartiging en bemiddeling voor krijgsgevangenen, gewonden en zieken werden verleend. Tijdens de gevechten zelf werd echter meestal geen toezichthoudende onafhankelijke derde toegelaten.

Het systeem van de beschermende mogendheden is geen juridische bindende verplichting, en heeft sinds 1949 nauwelijks gefunctioneerd. Voordat het toezicht kan gaan functioneren, moet eerst van drie zijden overeenstemming worden bereikt, namelijk het verzoek van de ene partij, de positieve reactie van de beschermende mogendheid en de instemming van de andere partij. Tot dusver is er geen permanent of ad-hoc internationaal lichaam met een toezichthoudende taak geïnstalleerd. Ook in Protocol I is men niet erin geslaagd bijvoorbeeld het ICRC of een VN-orgaan als verplichte toezichthouder opgenomen te krijgen. In artt. 5 en 6 van het Protocol is wel een uitbreiding en verbetering van het bestaande systeem bereikt. Men kan stellen dat het falen van het systeem van de beschermende mogendheden tegenwoordig de belangrijkste reden is van de gebrekkige effectiviteit van de Geneefse Conventies en het oorlogsrecht in het algemeen.⁹³ Juist door het heimelijke karakter van guerrilla-activiteiten is het extra moeilijk daarop toezicht uit te oefenen. Ook de bepalingen van Protocol I zullen in dat opzicht weinig verbetering brengen. In Protocol II is een soortgelijk systeem van beschermende mogendheden nog helemaal niet haalbaar gebleken.

Van nationale, interne maatregelen binnen de geregelde en ongeregelde strijdkrachten is eerder resultaat te verwachten, mits de autoriteiten daaraan voldoende aandacht besteden. Reeds in het LOR art. 1 is deze idee verbreid door te bepalen dat de verdragsluitende mogendheden aan hun krijgsmachten te land voorschriften verstrekken die overeenkomen met de regels van het LOR. In de Geneefse Conventies van 1949, onder meer in art. 127 van de 3e Geneefse Conventie is dat nog verduidelijkt. Daarin verplichten de verdragspartijen zich de verdragstekst in vredes-

en oorlogstijd zo ruim mogelijk te verspreiden en de bestudering ervan op te nemen in de programma's van de militaire en, zo mogelijk, burgerlijke opleiding, zodat de beginselen daarvan aan de strijdkrachten en de gehele bevolking bekend worden. In art. 83 van Protocol I is een vrijwel gelijklopende tekst opgenomen. In Protocol II, art. 19, is alleen vermeld dat dit Protocol zo ruim mogelijk zal worden verspreid.

In Nederland is de instructie aan de strijdkrachten redelijk te noemen, en zeker beter dan in vele andere landen. Het Jeugd Rode Kruis geeft sinds 1965 een handboek voor de scholen uit waarin een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan de Geneefse Conventies. Aan de rijksuniversiteit in Leiden is een leerstoel in het internationaal humanitair recht, in het bijzonder voor zover toepasselijk in gewapend conflict.⁹⁴

Van vele guerrillabewegingen zijn interne orders bekend over de behandeling van gevangenen en zieken. Niet zelden wordt daarin ook vermeld dat het sparen van mensenlevens en een redelijke verzorging van de gevangenen een humanitaire geste is, die voor de goodwill onontbeerlijk is. Het politieke belang van krijgsgevangenen wordt door guerrillabewegingen hoog aangeslagen.⁹⁵

Het International Institute of Humanitarian Law, gesticht in 1970 en gevestigd te San Remo, verdient ook aandacht. Dat instituut beschouwt de verspreiding van de kennis van het humanitaire oorlogsrecht bij de strijdkrachten als een van zijn essentiële taken. Het heeft een algemene conceptie en een gedetailleerd lesprogramma opgesteld om gerichte onderwerpen te belichten, dus niet bedoeld als systematische behandeling van de conventies. Sinds 1976 worden er internationale cursussen gegeven voor officieren uit vele landen ter wereld. Ten aanzien van Protocol I heeft het instituut een interessante proef uitgevoerd in juni en september 1977, dus vlak na de definitieve vaststelling van de tekst. Met cursisten zijn toen tactische oefeningen op de kaart gehouden ter vergelijking van het geldende en het nieuwe recht. De regels uit het LOR en de Geneefse Conventies bleken op alle niveaus bruikbaar, maar de gedeelten van Protocol I, die handelen over strijdmethoden, combattanten en krijgsgevangenen en

⁹³ Draper (lit., blz. 214).

⁹⁴ Interessante informatie over o.m. onderwijs en voorlichting in Nederland is opgenomen in het rapport: *Nederland en het humanitaire oorlogsrecht*. Ned. Inst. v. Vredesvraagstukken, Den Haag (1975). De leerstoel in Leiden wordt sedert 1976 bezet door prof. mr. F. Kalshoven.

⁹⁵ Veel voorbeelden bij: Veuthey (lit., blz. 198-210).

over de burgerbevolking, bleken in de planning-fase door het ontbreken van voldoende manoeuvreerruimte niet direct toepasbaar op laag niveau, doch eerst op divisieniveau en daarboven.⁹⁶ Deze conclusie is later door anderen aangevochten als te weinig uitgekristalleerd.

Een nieuw punt, opgenomen in art. 82 van Protocol I, betreft juridische adviseurs in de strijdkrachten: de hoge verdragsluitende partijen zullen te allen tijde, en de conflictpartijen zullen tijdens een gewapend conflict, juridische adviseurs beschikbaar hebben om zo nodig militaire commandanten op het geschikte niveau te adviseren over de toepassing van de conventies en het protocol en over de instructie daarvan aan de strijdkrachten.

Uit het voorgaande is duidelijk gebleken hoe gecompliceerd en uitgebreid het humanitaire oorlogsrecht is geworden. En hier is nog slechts één deelonderwerp, guerrillastrijders, aan de orde geweest. Daarom is dit art. 82 een logische consequentie van de steeds groeiende behoefte aan adequate instructie van en aan adviseurs voor de combattanten. De algemene opinie is, dat deze juridische adviseur een militair moet zijn die in de militaire staf als volwaardig medewerker wordt geaccepteerd. Op divisieniveau wordt hij noodzakelijk geacht, op het niveau van brigade, vliegbasis, e.d., wenselijk. Hem zal geen vetorecht moeten worden toegekend, omdat de militaire commandant immers voor het totaal verantwoordelijk blijft.⁹⁷ Door dit artikel zullen guerrillabewegingen van de zijde van de geregelde troepen van hun tegenstanders ongetwijfeld een verbetering van de naleving kunnen verwachten. Het is te hopen dat dit artikel tevens ertoe leidt dat ook guerrillabewegingen zich tijdens het gewapende conflict van juridische adviseurs voorzien en zich beter aan de regels van het humanitaire oorlogsrecht houden. Bestrafing van oorlogsmisdaden is een nationale verantwoordelijkheid. In de Geneefse Conventies wordt verschil gemaakt tussen ernstige inbreuken en overige met de gestelde regels strijdige handelingen. Wat een ernstige inbreuk is wordt *expressis verbis* opgesomd, bijvoorbeeld moord op of marteling van beschermde personen en het nemen van gijzelaars. Iedere verdragsluitende partij is verplicht daarvoor strafbepalingen in de nationale wetgeving op te nemen (in Nederland bestaat de wet Oorlogsstrafrecht, 1952). Hij, die het bevel tot zo'n handeling heeft gegeven is eveneens strafbaar. In Protocol I is het systeem van ernstige en

⁹⁶ De Mulinen (lit., blz. 18-43).

⁹⁷ Gonsalves (lit. 2, blz. 573-580).

overige inbreuken gehandhaafd en uitgebreid. Nu is bijvoorbeeld ook het schuldige nalaten door een superieur strafbaar gesteld. Het voorstel, de bepaling op te nemen dat een ondergeschikte zich niet kan beroepen op „Befehl ist Befehl” en dus een dienstbevel mag toetsen op rechtmatigheid en eventueel weigeren, is vooral door de Nederlandse delegatie in de CDDH gesteund maar door de conferentie verworpen.

In het geval van guerrilla is bovenstaande opsomming over de naleving van de humanitaire regels nog zeker niet compleet. Juist dan worden zoveel klassieke juridische schema's omvergeworpen dat alleen van de juridische instrumenten ter naleving van de regels weinig succes kan worden verwacht. Een van de middelen om partijen te dwingen de humanitaire regels te volgen, is reciprociteit. Hoewel de wederkerigheid sinds de Geneefse Conventies geen juridische voorwaarde voor toepasbaarheid is, is reciprociteit in de moderne guerrilla opnieuw een belangrijke feitelijke factor geworden. Dat komt bijvoorbeeld het lot van de gevangenen aan beide zijden ten goede, maar benadeelt soms het lot van de burgerbevolking. Een andere factor van belang is de publieke opinie; internationaal heeft die al sterk meegewerkt in de Vietnamese oorlog. Een efficiënt militair optreden, gepaard gaande met handhaving van de discipline, zal in het algemeen ook ten goede komen aan de naleving van de humanitaire regels; in leven laten van de gevangenen, en sparen van de burgerbevolking zijn daaraan inherent. Ook economische overwegingen leiden tot naleving, bijvoorbeeld het vermijden van kostbare indiscriminerende aanvallen en het zoveel mogelijk streven naar instandhouding van het economische leven, omdat ook moet worden gedacht aan terugkeer van de vrede.⁹⁸

Ten slotte is het goed nog enkele ogenblikken stil te staan bij het lot van de guerrillastrijders in de huidige gewapende conflicten. Hun belangrijk verbeterde positie in de Protocollen zal hen, ironisch genoeg, niet of nauwelijks tot voordeel strekken. De regel hun de krijgsgevangenenstatus te verlenen kan, ondanks de regelmatig herhaalde VN-resoluties, nog niet als gewoonterecht worden beschouwd en daarom zullen alleen die staten aan de Protocollen zijn gehouden, die ze ratificeren. De gevestigde staten evenwel, die tegenwoordig zijn betrokken bij een gewapend conflict wegens „koloniale overheersing, vreemde bezetting en racistische regimes” zullen naar verwachting de Protocollen voorlopig niet ratificeren. Zich dit te rea-

⁹⁸ Veuthey (lit., blz. 338-347).

liseren betekent ongetwijfeld een domper op de vreugde van de CDDH-gedelegeerden en vele anderen die meenden dat guerrilla in het humanitaire oorlogsrecht nu volledig is gelegitimeerd.

Het oude probleem van verzetsstrijders in bezet gebied lijkt nu wél definitief tot een bevredigende oplossing te zijn gekomen.

Samenvatting en conclusies

Guerrillastrijders⁹⁹ in hedendaagse internationale gewapende conflicten vallen onder het bestaande humanitaire oorlogsrecht slechts zelden binnen de categorie legitieme combattanten. Zij ontberen dan de ruime bescherming van de krijgsgevangenenstatus en slechts bij operaties in vijandelijk of bezet gebied genieten zij nog een beperkte bescherming. Overigens worden zij beschouwd als gewone misdadigers onder het commune recht en als zij in de macht van hun tegenstander geraken zijn zij overgeleverd aan diens willekeur, zonder dat het geschreven humanitaire recht hen de minste waarborgen biedt. Dat is enerzijds het gevolg van de beperkte reikwijdte van het geldende recht, anderzijds kunnen guerrillastrijders onmogelijk aan de te hoog gestelde voorwaarden voor de combattanten- en krijgsgevangenenstatus voldoen, immers: „an open guerrilla is a dead guerrilla”. Het resultaat is dat guerrillastrijders het humanitaire oorlogsrecht veronachtzamen en nog slechts de effectiviteit als maatstaf nemen voor de te gebruiken middelen en methoden. Slechts door de niet aflatende bemoeienis van het Internationale Comité van het Rode Kruis komt er in de praktijk nog wel wat terecht van de humanitaire bescherming van slachtoffers in de vele gewapende conflicten. In het nieuwe recht van 1977 is de hedendaagse realiteit goed merkbaar. Vele recente ervaringen zijn erin verwerkt. De reikwijdte ervan voor inter-

⁹⁹ Guerrillastrijders is de verzamelnaam voor leden van ongeregelde strijdkrachten, waaronder mede zijn begrepen militias, vrijwilligerskorpsen, de-facto forces, en dergelijke, voor zover laatstgenoemde eenheden geen deel uitmaken van geregelde strijdkrachten; zie ook *Mil. Spect.* 149(1980)(11)511, r. kolom.

nationale gewapende conflicten is drastisch uitgebreid in de zin van VN-resoluties. Vele Afro-Aziatische guerrilla's vallen nu eronder.

Er is gekozen voor een radicaal andere opzet van de combattantenstatus. Gerechtigd tot de strijd zijn allen die tot de geregelde en ongeregelde strijdkrachten behoren, en dat is een zeer grote categorie geworden. Mits hun groep aan een aantal laag gestelde voorwaarden voldoet, hebben guerrillastrijders altijd de combattanten- en krijgsgevangenenstatus. De uitzondering daarop voor guerrillastrijders in bezet gebied en in bepaalde nationale bevrijdingsoorlogen geeft aan hoever men is tegemoetgekomen aan de hedendaagse praktijken. Het opnieuw bevestigen van het principe van Rousseau, dat elke strijder zich moet onderscheiden van de burgerbevolking, verdient alle waardering; immers, alleen zo is de niets en niemand ontziende totale oorlog te vermijden. Door de sterk verbeterde systematiek van het nieuwe recht is er nu geen categorie slachtoffers meer die de humanitaire bescherming van een groot aantal fundamentele waarborgen mist.

In zijn totaliteit is het humanitaire oorlogsrecht evenwel te gecompliceerd geworden. Het gevaar is aanwezig dat het daardoor bij de strijdkrachten steeds minder geloofwaardig wordt. Niet moet worden vergeten dat de regels door strijders onder gevechtsumstandigheden moeten worden toegepast. Juridische adviseurs en goed gedoseerde instructie op de verschillende niveaus, hoe nodig dat ook is, lijken echter bij guerrillabewegingen een ijdele hoop.

Niet-internationale gewapende conflicten lijden ook in het nieuwe recht nog onder het door de nationale autonomie opgelegde taboe.

Het nieuwe humanitaire oorlogsrecht lijkt door de pragmatische aanpak, gepaard met een hoge mate van toegeeflijkheid tegenover guerrillabewegingen, weer aansluiting te hebben gevonden bij de hedendaagse realiteit. Het heeft in deze vorm ongetwijfeld voor een lange periode zijn laatste codificatie gevonden. De hoop is gerechtvaardigd dat de waarden en normen van de menselijkheid weer mondiaal zullen doorklinken.

BOEKEN

Sadat's strategy, door P. Eidelberg, 160 blz. Uitg.: Dawn Publ. Comp., Dollard des Ormeaux (Can.), 1979. Prijs: \$ 3,50.

In een tijd waarin de vlam van het conflict opnieuw oplaait in het Midden-Oosten neemt de belangstelling voor de regeringsleiders in die regio weer toe. De vraag in hoeverre een rol van de verdreven Sjah over te nemen, althans voor zover het daarbij gaat om diens steun aan het westelijke standpunt, staat daarbij zeker niet op de laatste plaats. Verschillende kenners van de verhoudingen in dat gebied zijn van mening dat de Egyptische president Anwar Sadat daarvoor goede kansen heeft, anderen daarentegen oordelen aanzienlijk minder gunstig over de man die wordt beschouwd als een mogelijke exponent van de verborgen vredeswil van de Arabische wereld.

In hoeverre deze Sadat al dan niet betrouwbaar is als mogelijke bondgenoot, in hoeverre hij zijn welhaast blinde verering voor Hitler heeft vervangen door een meer bezonnen visie, in hoeverre er ten slotte op kan worden gerekend dat hij naar een evenwichtssituatie wil streven in plaats van naar een dominerende positie voor zijn land en zichzelf, het zijn allemaal vragen waarop het antwoord niet eenvoudig kan worden gevonden. Een mogelijke hulp daarbij wordt nu aangereikt door Eidelberg, doctor in de politieke wetenschappen van de Universiteit van Chicago, die zich eerder al onderscheidde door de publikatie van enkele goede boeken waarin de Amerikaanse buitenlandse politiek en het staatsbestel van de VS werden doorgelicht.

Voor de lezer verdient vermelding, dat de benadering van deze auteur — hoewel voortreffelijk gefundeerd en gedocumenteerd — toch niet geheel objectief overkomt. De voorkeur van de schrijver gaat onmiskenbaar uit

naar de staat Israël, en hij schildert de Egyptische regeringsleider dan ook af als een duidelijke bedreiging voor het welzijn van de Joodse staat. Dat wordt overigens in het geheel niet onder stoelen of banken gestoken, en als zodanig kan dit lezenswaardige boekje — jammer genoeg in pocketuitvoering, zodat een langdurig gebruik als naslagwerk kennelijk niet werd voorzien — zeer wel worden aanbevolen. Het bevat in ieder geval een schat aan informatie over het onderwerp, alsmede verwijzingen naar een ruim aantal andere bronnen die de subjectiviteit weer nivelleren: als deel van een uitgebreide documentatie derhalve alleszins bruikbaar, en bovendien een gedegen waarschuwing tegen al te veel „wishful thinking” waarbij persoonlijke oogmerken en opvattingen soms uit het oog worden verloren.

W. WALTHUIS

VAKPERS

Strategische balans en regionale vraagstukken

Reeds eerder werd in dit tijdschrift de aandacht gevestigd op de nieuwe Amerikaanse, aan strategische vraagstukken gewijde periodiek „Comparative Strategy” (*Mil. Spect.* 148 (1979)(6)289). Inmiddels is het eerste nummer van de tweede jaargang verschenen, dat geheel is gewijd aan het strategische evenwicht in de wereld en de relatie tussen dat evenwicht en regionale vraagstukken. Bijna alle artikelen zijn (bijgewerkte) voordrachten, die in 1979 (dus vóór de Russische inval in Afghanistan, M.W.A.W.) werden gehouden tijdens een zg. seminar voor nieuw gekozen senatoren en congressmen. De bijeenkomst was georganiseerd door het National Strategy Information Center, Inc., met medewerking van het Strategic Studies Center van het Strategic Research Institute, dat ook verantwoordelijk is voor de inhoud van „Comparative Strategy”.

Voor de *inleiding* tekent Eugene V. Rostow, voormalig onderminister van buitenlandse zaken van de VS, die de bijeenkomst voorzat. Alle medewerkers aan dit nummer, zo schrijft hij, hebben ongeveer dezelfde opvattingen over de militaire inspanningen en de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie. Deze groep wordt in de pers beschreven als havikken, maar dit is niet juist. Ook zij verlangen naar ontspanning tussen de VS en de SU, maar zij zijn bezorgd over de daden van de Sovjet-Unie die gericht lijken op het behalen van een militair overwicht, niet van een evenwicht. De essentiële vraag is daarom: „Wat is de Sovjet-Unie van plan?”. De VS moeten een politiek voeren die de veiligheid en welvaart van de natie verzekert. Tot het fiasco in Vietnam beschikte het land

over een samenhangende en adequate strategie. Deze had haar wortels in het handvest van de Verenigde Naties, in het afwijzen van de oorlog en in het handhaven van de vrede. Tegen hen, die inbreuk wilden maken op deze beginselen, werd opgetreden. Na Indo-China werden de VS onzeker. Zij onthielden zich van acties („We are not the world's policeman”), maar intussen nam de Sovjet-Unie de ene na de andere strategische positie in. Daardoor wordt het machts-evenwicht bedreigd en daarmee de veiligheid van de VS, hun bondgenoten en andere kleinere landen. Er is dan ook een rechtstreeks verband tussen de nucleaire macht van beide supermogendheden en de regionale problematiek. Vele pogingen zijn reeds in het werk gesteld om door middel van een strategische analyse de wezenlijke belangen van de VS opnieuw te definiëren. Wat vandaag echter onbelangrijk lijkt, kan als gevolg van het optreden van de Sovjet-Unie morgen wél van belang zijn. Naar Rostow's oordeel moet het doel van de Amerikaanse buitenlandse en defensiepolitiek dan ook zijn het afdwingen van een algemeen respect voor de regels uit het Handvest betreffende het internationaal gebruik van macht. Aan het afglijden naar anarchie in de wereldpolitiek moet een einde worden gemaakt.

Het eerste artikel is van de hand van Paul Nitze en is getiteld *Salt II en Amerikaanse strategische overwegingen*. Toen de onderhandelingen voor SALT II zeven jaar geleden begonnen, hadden de VS zich een verdrag voor onbepaalde duur als doel gesteld, waarbij de offensieve nucleaire strijdkrachten zodanig zouden worden beperkt dat er een „essential equivalence” zou ontstaan en een „crisis stability” kon worden gehandhaafd. Voorts gold een aantal beperkende voorwaarden. Van deze doelen en beperkingen is vrijwel niets overgebleven. Wat werd bereikt, zijn marginale aanpassingen van het Russische programma tegenover veel belangrijker aanpassingen aan het eigen programma. Nitze gaat vervolgens uitgebreid in op de sterkteverhoudingen aan ICBM's, SLBM's, bommenwerpers en kruisvluchtraketten, zoals deze in 1985 naar verwachting zullen zijn, alsmede op een aantal andere aspecten van het gehele complex van vraagstukken, zoals de

verificatiemogelijkheden, de luchtverdediging, de civiele verdediging, de CCC (command, control, communication), het verkrijgen van betrouwbare inlichtingen, de relatie tussen strategisch-nucleair evenwicht en nucleair evenwicht op het operationeel, enz. Naar zijn mening zal het de VS gedurende de geldigheidsduur van het verdrag onmogelijk zijn „crisis stability” en „essential equivalence” te handhaven.

Centraal in het SALT-II-debat staat de vraag, welke strategie moet worden gevolgd voor het geval de afschrikking zou falen, alsmede de relatie tussen strategie en afschrikking. Sommigen menen dat een nucleaire oorlog ondenkbaar is, dat afschrikking niets van doen heeft met de militaire strategie die zou moeten worden gevolgd als onverhoopt toch een oorlog uitbreekt, en dat er in een nucleaire oorlog overwinnaars noch verliezers zullen zijn. Anderen geloven dat een nucleaire oorlog wél denkbaar is en dat de VS door tijdige en afdoende maatregelen een dergelijke oorlog kunnen voorkomen. De kwaliteit van de afschrikking wordt volgens hen in belangrijke mate bepaald door de te volgen oorlogsstrategie.

Beschouwt men de huidige situatie, dan moet worden geconstateerd dat deze gevaarlijk en een gevolg van de Amerikaanse tendens tot zelfbedrog is. De VS zijn in de onderhandelingen steeds uitgegaan van een „zero-sum game”, d.w.z. dat geen van beide partijen uiteindelijk winst of verlies boekt. Daardoor zou bij verminderde kosten de veiligheid worden vergroot. De Russen hebben dat standpunt ingevolge hun leer nooit kunnen en willen aanvaarden. Zij gingen uit van een „non-zero sum game” en dat is in feite ook gebeurd.

Amerika moet een antwoord geven is de titel die Donald Rumsfeld, voormalig minister van defensie, aan het tweede artikel gaf. Ook hij is van oordeel dat het SALT-II-verdrag voor de VS ongunstig is. Drie onderwerpen hebben zijn bijzondere belangstelling: het verdrag zelf, de strategische vooruitzichten en de huidige strategische doctrine. Met betrekking tot de verdragsvoorwaarden concludeert hij dat deze een verslechtering betekenen ten opzichte van de in Wladiwostok gemaakte afspraken. Hij acht ratificatie van het verdrag niet verantwoord en beveelt een her-

vatting van de besprekingen aan, waarbij o.m. onderwerpen als de SS-20, de Backfire, kruisvluchtraketten, e.d., op de agenda moeten worden geplaatst. Ook de strategische vooruitzichten hebben zich sinds Wladiwostok ten nadele van de VS gewijzigd. De Russen blijven hun militaire macht vergroten; daartegenover hebben de VS het B1-project geannuleerd, is een aanzienlijke vertraging opgetreden in het MX-project, en zijn er verdragingen in de programma's voor kruisvluchtraketten en de Trident SLBM. Goedkeuring van SALT II zou een vertrouwensvotum zijn voor de koers die de VS thans varen en daarvan zal men, aldus Rumsfeld, later spijt krijgen. Behalve de Russische inspanningen zijn ook de verminderde Amerikaanse defensieuitgaven oorzaak van de geringere verdedigingsmogelijkheden van de VS. Een werkelijke verhoging met 5% per jaar gedurende de eerstvolgende jaren zal onvoldoende zijn om de achterstand in te lopen, gelet op het grote aantal programma's dat verbetering behoeft.

De strategische doctrine van de VS schijnt die van „mutual assured destruction” of „minimum deterrence” te zijn. Volgens Rumsfeld moeten de Amerikaanse strategische strijdkrachten bij de Russen gedachten oproepen aan niet-ongeloofwaardige sancties. Zo nodig moeten deze sancties ook metterdaad worden toegepast. (Rumsfeld noemt dat de „extended deterrence”.) Een dergelijke doctrine zal het ook mogelijk maken het gevaar en de ongeloofwaardigheid van begrippen als „launch on warning” of „launch under attack” aan de kaak te stellen. Terugziende moet men vaststellen dat tijdens het SALT-tijdperk een grote bewapeningwedloop plaatsvond. SALT is zeker niet het begin geweest van een nieuwe periode van strategische stabiliteit. Dat maakt de vooruitzichten voor SALT III bijzonder ongunstig. De VS kunnen zich geen fouten meer veroorloven. De vraag is of er een aardbeving nodig is om ons wakker te schudden of dat men wijs genoeg is tijdig voldoende te investe-

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

ren om de moeilijkheden af te weren nog voor zij over ons heen vallen, zo besluit Rumsfeld.

Richard B. Foster, hoofdredacteur van „Comparative Strategy”, tracht in het derde artikel een nieuw strategisch beleid uit te stippelen onder de titel *Van zekere vernietiging naar zekere overleving*. In het nationale veiligheidsdebat zijn drie factoren niet aan de orde gesteld, zo schrijft hij. De eerste factor betreft de fundamentele asymmetrie tussen strategische doctrine en doelstellingen van de VS en van de SU. De tweede betreft de toegenomen belangrijkheid van de strategische verdediging. Als derde factor noemt Foster dat de — voor de VS — negatieve strategische balans, die het gevolg is van SALT II, ertoe heeft geleid dat de beheersing van een nucleaire escalatie niet langer berust bij de VS en de NAVO, maar bij de Sovjet-Unie. De VS hebben steeds een strategische conceptie voor ogen gehad, waarin uitsluitend van afschrikking sprake was. Dat was een „no-win”-conceptie; een „US-win”-conceptie bestond niet. De strategische conceptie van de Russen daarentegen is gebaseerd op hun uiteindelijke doelstelling, nl. een mondiale overwinning van het communisme. Het is dus een „USSR-win”-conceptie, waarbij de strategische doelen in vrede én oorlog gelijk zijn. Het belang van een strategische verdediging werd reeds uitvoerig behandeld in *Comparative Strategy* 1(1979)(3) en (4). Aan de hand van een daaraan ontleend diagram toont Foster hoe enerzijds de opvatting, dat een nucleaire oorlog tot totale vernietiging leidt, een alleen-maar-afschrikkingdoctrine tot gevolg heeft, hoe anderzijds evenwel de (Russische) opvatting dat een nucleaire oorlog kan worden gewonnen, o.m. voert tot militaire en civiele verdedigingsmaatregelen.

De verminderde geloofwaardigheid van de strategische paraplu van de VS heeft de strategische bruikbaarheid van de superieure conventionele en nucleaire strijdkrachten van de SU doen toenemen. De bereidheid van de Russen geweld te gebruiken of daarmee te dreigen, plaatst de VS in een moeilijke situatie, wat vooral duidelijk zichtbaar is in Afrika. In feite beschikken de VS niet over een passend antwoord. Samenvattend concludeert Foster dat de VS op passende wijze moeten

reageren op de uitbreiding van de Russische bewapening en dat de VS zich tegen een mogelijke nucleaire aanval moeten verdedigen. De vitale belangen van de VS en hun bondgenoten zijn afhankelijk van de bescherming van de strategische afschrikkingsmacht, waarvan de geloofwaardigheid helaas afneemt. Wat nodig is, is dat de VS de „assured destruction”-doctrine verlaten en een „assured survival”-doctrine aanvaarden. De basis voor toekomstige wapenbeheersingsonderhandelingen moet dan ook niet MAD, maar MASS (Mutual Assured Survival and Security) zijn.

De positie van de Amerikaanse marine wordt in het vierde artikel behandeld door admiraal Isaac C. Kidd jr., (USN ret.) en Michael Moodie; het heet *Nieuwe realiteiten in de wereld en wereldpolitiek*. Zij stellen dat veel aandacht wordt besteed aan de toekomst van de maritieme macht en de rol die de oorlogsmarines daarin zullen spelen. Mondiaal vinden veranderingen plaats. De versterking van de Sovjetrussische marine en de daarmee gepaard gaande globale Russische strategie is daarvan een van de voornaamste. Een tweede belangrijk element vormt de economische afhankelijkheid van de VS van grondstoffenbronnen overzee. De bescherming van de logistieke lijnen is en blijft een hoofdtaak van de marine. Deze taak wordt echter door de toegenomen kwetsbaarheid steeds moeilijker te vervullen. Opmerkelijk is dat de nieuwe technologie het ook kleine staten mogelijk maakt een grote marine ernstige schade toe te brengen; daarmee moet wel degelijk rekening worden gehouden. Daarentegen biedt de moderne technologie ook talloze nieuwe mogelijkheden voor het gebruik van de zee.

De openbare mening in de VS keert zich af van het gebruik van geweld en vertoont een afnemende neiging zich met de internationale problematiek bezig te houden. Dat kan leiden tot een verminderde belangstelling voor de marine en bijgevolg tot een kleiner budget. Men moet evenwel bedenken dat gelden die aan de marine worden besteed, als een verzekeringspremie kunnen worden beschouwd.

De beide laatste artikelen houden zich bezig met regionale problemen. Joseph Churba beschouwt *De machts-*

balans in het Midden-Oosten in beweging. De militaire macht van de Russen is toegenomen; die van de VS is geërodeerd. De gebeurtenissen hebben aangetoond dat de geografie een fundamentele determinant vormt in de strategische planning. Reeds voor de Tweede Wereldoorlog toonde de Sovjet-Unie een levendige interesse in het Midden-Oosten, en die belangstelling is na 1945 alleen maar toegenomen. Conflict en spanningen komen van oudsher in dat gebied voor, waar Israël een stabiliserende macht vormt van grote waarde met een unieke geopolitieke positie. Churba betoogt dat de VS ten onrechte niet alle kaarten op Israël zetten, maar hun veiligheidsbeleid op meer dan één pijler (staat) willen laten rusten. De pogingen, in dit verband ondernomen, een Egyptisch-Israëlische vrede tot stand te brengen, hebben uitsluitend gevoerd tot een Egyptisch isolement in de Arabische wereld. Wel toonde president Carter zich vastberaden toen hij na de aanval van Zuid-Jemen op Noord-Jemen (en de daaruit voortvloeiende bedreiging van Saoedi-Arabië) dit land krachtig ondersteunde. Saoedi-Arabië wenst evenwel geen permanente Amerikaanse steunpunten op het Arabische schiereiland. Mede daardoor klinkt de aankondiging van een te vormen „quick reaction force” als een tamelijk loze kreet. Maar zelfs indien deze strijdmacht gestalte krijgt, beschikken de Russen in dit operatietoneel over een overweldigend conventioneel overwicht. De VS daarentegen bezitten niet langer het strategische overwicht dat president Truman in staat stelde de Russen uit Turkije, Iran en Griekenland terug te dringen. Toch is het duidelijk dat de militaire balans tussen de SU en de VS uiteindelijk beslissend zal zijn voor de machtsverhoudingen in het Midden-Oosten.

Afrikaanse veiligheid: feiten en fantasieën vormt het onderwerp van bespreking door Kenneth L. Adelman. Afrika is het toneel geworden van een confrontatie die elementen van de Oost-Westrivaliteit bevat. Zou het Westen de handen van Afrika aftrekken, dan zou daarmee de weg vrij zijn voor de Sovjet-Unie. Enkele jaren geleden zei de Senegalese president, Leopold Senghor, dat na Azië het nu de beurt is van Afrika het „bloody continent” te worden, het

continent van destabilisatie. En inderdaad ziet men nagenoeg overal strijd. De oorzaken van deze conflicten zijn complex:

— het schijnt een historische waarheid te zijn dat dekolonisatie een pijnlijk, conflicten veroorzakend proces is;

— de uit de koloniale tijd stammende landsgrenzen komen vaak niet overeen met economische, strategische of stammengrenzen;

— de diepe armoede in een groot deel van Afrika heeft veel zwarte Afrikaanse staten in een zeer zwakke en kwetsbare positie gebracht.

Velen menen dat de Afrikaanse leiders zich uitsluitend bekommeren om de ontwikkeling van hun land en niet om de nationale veiligheid. Dat is onjuist. Militaire overwegingen hebben vaak zelfs voorrang. Ook meent men dat de Russen in Afrika successen boeken omdat zij ingaan op verzoeken van de Afrikaanse regeringen. Ook dat is onjuist, met name in Angola, waar de MPLA aan de macht kwam dank zij, en niet voorafgaande aan, het Russisch-Cubaanse optreden.

Zowel marxistische als niet-marxistische leiders in Afrika hechten veel waarde aan de ideologie en aan de „labels” van politieke groeperingen. De Afrikaanse realiteit kan dus niet los worden gezien van de Oost-Westrelaties. De Russen beseffen dat en hoewel zij in sommige staten hun invloed hebben moeten prijsgeven, zijn zij in vele andere (niet alleen marxistische) staten actief. Daarbij moet men bedenken dat de Russische ontwikkelingshulp volgens David Owen sinds 1973/74 is afgenomen; de schuldenlast van de Afrikaanse landen als gevolg van de militaire hulp (die de Sovjet-Unie wel rijkelijk zendt) neemt echter toe!

Veel westerse geleerden zijn van oordeel dat de westerse economische, technologische en politieke voordelen op de duur beslissend zullen zijn in de competitie met de Russen in Afrika. Adelman twijfelt aan de juistheid van deze stelling. De projectie van de Sovjetrussische macht in Afrika is reeds in twee gevallen (Angola en Ethiopië) van beslissende betekenis geweest.

Vanzelfsprekend rijst de vraag welke richting de Amerikaanse politiek moet inslaan. De auteur wijst in dit verband op het Franse optreden in Afrika, maar stelt vast dat in laatste

instantie de Russische activiteiten alleen door de VS zelf afdoende kunnen worden beantwoord.

E. V. Rostow e.a. — The global strategic balance and regional issues. *Comparative Strategy* 2(1980)(1).

M. W. A. WEERS, kol KLu b.d.

Beproeving verkennings-apparatuur

Met het nieuwe AN/ALQ-125 Tactical electronic reconnaissance system (Terec) kunnen de tactische gevechtsvliegtuigen van de Amerikaanse luchtmacht vijandelijke luchtverdedigingsradars zeer snel opsporen, identificeren en nauwkeurig lokaliseren. De apparatuur, die in eerste instantie *Pave Onyx* werd genoemd, is ontwikkeld door de Amecom Division van de firma Litton Industries.

In mei jl. is op de Eglin Air Force Base in de staat Florida de operationele beproeving gestart met de eerste exemplaren uit de serieproductie. Bij deze beproeving gaat het niet alleen om de apparatuur zelf, maar moet ook de gevechtstactiek proefondervindelijk worden aangepast aan de nieuwe mogelijkheden. Enige ervaring werd reeds eerder verkregen, want sedert 1975 zijn in Europa vijf prototypen van de ALQ-125 in gebruik als onderdeel van de zg. engineering development. Generaal R. J. Pauly, de commandant van de US Air Force in Europa, zegt over de ervaringen met de prototypen: „Terec has proved to be our most reliable and responsive system for locating enemy radars, on land and sea”.

De ALQ-125 kan worden geprogrammeerd voor de herkenning van de karakteristieken van maximaal tien vijandelijke radartypen. Voor de aanvang van een missie kan de programmering zo nodig nog snel worden gewijzigd als de laatst ontvangen inlichtingen daartoe aanleiding mochten geven.

Zodra een vijandelijke radar het vliegtuig aanstraalt, berekent de Terec computer van welk type de radar is en waar hij staat opgesteld. De berekende gegevens worden onmiddellijk doorgegeven aan grondstations, die met de ALQ-125's samenwerken.

De gehele, slechts 450 lbs wegende, ALQ-125 is zo klein en compact gebouwd dat een F-4 jachtbommenwer-

per ermee kan worden uitgerust zonder van buiten herkenbaar te zijn als een radaropsporingsvliegtuig. Dat is een enorme verbetering ten opzichte van de voorgaande apparatuur, die wegens de afmetingen in een RB-47 of een RB-57 moest worden gevlogen en daardoor nooit direct door vijandelijke radars werd aangestraald. Voorts kan de ALQ-125 door één man worden bediend (eigenlijk bewaakt) want de apparatuur is nagenoeg geheel geautomatiseerd. Voor de oudere uitrusting was meer bedieningspersoneel nodig.

De eerste serie ALQ-125's wordt ingedeeld bij F-4C-squadrons van het Tactical Air Command in Europa (zes stuks per squadron).

De locatie van de vijandelijke radar wordt op een passieve wijze bepaald met behulp van twee array ontvangantennes, gekoppeld aan twee superheterodyne ontvangers, en berust verder op de faseverschuiving tussen de beide ontvangen signalen, terwijl het vliegtuig ondertussen een bekende richting en afstand vliegt. De antennes hebben nagenoeg 360° ontvangst. Van elk geregistreerd radarsignaal worden behalve de richting en afstand ook de pulsbreedte en de pulsherhalingsfrequentie nauwkeurig bepaald en in het computergeheugen vastgelegd. Daardoor is de ALQ-125 bijzonder geschikt voor gebruik in een zg. „high density emitter environment” zoals in West-Europa tijdens een grote oorlog kan worden verwacht.

Litton heeft intussen van het State Department toestemming gekregen de technische informatie over de AN/ALQ-125 bekend te maken aan andere geïnteresseerde landen.

P. J. Klass — Reconnaissance system tests scheduled. *Aviation Week & Space Technology* (1980)(19).

J. PELT, kol vbdd b.d.

